

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE SİNOP SANCAĞI'NDA İDARİ VE SOSYO -
KÜLTÜREL HAYAT (1876 – 1909)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN: FIRAT KÜSKÜ

İSTANBUL 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE SİNOP SANCAĞI'NDA İDARİ VE SOSYO -
KÜLTÜREL HAYAT (1876 – 1909)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN: FIRAT KÜSKÜ

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. DAVUT HUT

İSTANBUL 2019

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Fırat KÜSKÜ'nün II. Abdülhamid Döneminde Sinop Sancağı'nda İdari ve Sosyo-Kültürel Hayat (1876-1909) konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Davut HUT
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali KARACA
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Ercan KARAKOÇ
Üniversitesi Yıldız Teknik Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 24.106.1/2019 tarih ve 2019/14-5 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR	IX
TABLO VE GRAFİK LİSTESİ	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİNOP'UN TARİHÇESİ

1.1. Sinop Adı ve Kökeni.....	4
1.2. Sinop'un Coğrafi Konumu ve Özellikleri.....	5
1.3. Eski Çağ'da Sinop	8
1.4. Beylikler Döneminde Sinop.....	12
1.5. Osmanlı Hâkimiyetinde Sinop.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

İDARİ YAPI VE YERLEŞME

2.1. İdari Yapı	21
2.2. Yönetici Zümre	23
2.2.1. Mutasarrıflar.....	23
2.2.2. Naibler.....	24
2.3.3. Müftüler	25
2.3.4. Kaymakamlar	26
2.3. Meclisler ve Daireler	28
2.3.1. Liva İdare Meclisi	28
2.3.2. Kaza İdare Meclisi	29
2.3.3. Belediye Meclisi ve Dairesi	31
2.4. Kalemler, Komisyonlar ve Diğer Yönetim Organları	32
2.5. Yerleşme	33

2.5.1. Sinop Kazası	34
2.5.2. Boyabat Kazası	36
2.5.3. Ayancık Kazası	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİNOP SANCAĞI'NDA SOSYAL HAYAT

3.1. Osmanlı Toplumu ve Nüfus Sayımları	39
3.2. Sinop Sancağında Nüfus ve Etnik Yapı.....	40
3.2.1. Müslümanlar	44
3.2.2. Gayrimüslimler	45
3.2.2.1. Rumlard	45
3.2.2.2. Ermeniler	47
3.3. Sinop'ta Genel İktisadi Faaliyetlerin Toplumsal Hayatı Etkilemesi	49
3.3.1. Ekonomik Hayatın Yaşandığı Mekânlar Olarak; Çarşı, Pazar ve Panayırlar	55
3.4. Sosyal Hayatın Şekillendiği Mekânlar	57
3.4.1. Camii ve Mescitler.....	59
3.4.2. Türbeler, Tekkeler, Dergâhlar ve Mezarlıklar	63
3.4.3. Ziyaretgâhlar, Çeşmeler ve Hamamlar	66
3.4.4. Kamu Binaları.....	67
3.4.4.1. Hükümet Konağı	67
3.4.4.2. Ahz-ı Asker Dairesi (Askerlik Şubesi)	68
3.4.4.3. Hastane (Frengi Hastanesi)	68
3.4.4.4. Belediye Dairesi	69
3.4.4.5. Tahaffuzhane ve Karantinahane.....	69
3.4.4.6. Hapishane-i Umumi (Sinop Cezaevi)	71
3.5. Bir Sürgün Kenti Olarak Sinop.....	75
3.6. Suçlar, Eşkivalık Faaliyetleri ve Görülen Davalar	79
3.7. Kıyafetler, Eşyalar ve Yemekler.....	83
3.8. İsimler ve Lakaplar	87
3.9. Âdet ve Merasimler	90

3.10. Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar	92
3.11. Ulaşım ve Haberleşme	95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİNOP SANCAĞI'NDA KÜLTÜREL HAYAT

4.1. Sinop Sancağında Eğitim Faaliyetleri.....	99
4.1.1. Sıbyan Mektepleri	99
4.1.2. İbtidai Mektepleri	100
4.1.3. Rüşdiye Mektepleri	102
4.1.4. İdadi Mektepleri	108
4.1.5. Medreseler	113
4.2. Maarif Meclisleri	116
4.3. Kütüphaneler, Müellifler ve Ulema	117
SONUÇ	120
KAYNAKÇA.....	124
EKLER	139

ÖNSÖZ

Sosyal tarih anlayışı, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen bir yazım türüdür. Daha önce ekseriyetle siyasi tarih yazılırken, yakın dönemde sıradan halkın tarihi üzerine de çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Çalışmamız da bu minvalde olup, siyasi tarihten ziyade sosyal tarihi; sıradan halkın yaşayışını anlatmayı hedeflemiştir. 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında adeta kendi yağında kavrulan bir yapıda olan Sinop sancağının incelendiği bu çalışmada sıradan halkın yaşayışı ele alınmıştır. Bu yapılırken halkın yaşadığı sosyal mekânlar ve çevre ayrıntılı biçimde incelenmiştir. II. Abdülhamid gibi 33 yıllık uzun bir saltanat süresinin incelendiği tez, Sinop sancağı özelinde bu dönemi anlatan bir çalışma olmaması hasebiyle bir boşluğu doldurmayı amaçlamıştır.

Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Sinop şehrinin antik çağdan II. Abdülhamid dönemine kadar olan süreçteki tarihsel gelişimi anlatılmıştır. İkinci bölümde Sinop sancağının idari yapısı, sancağın yönetici zümresi ve yönetim organları ile idari taksimatı, kazaları, köyleri gibi yerleşim bilgilerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde tezin ana başlıklarından olan sancaktaki sosyal hayat incelenmiştir. Bu yapılırken sancağın; nüfus ve demografik yapısı, farklı etnik grupların durumu, ekonomik yapısı, asayiş durumu, sosyal durumu, kamu binaları, dini mekânları, altyapı durumu vb. sosyal hayata etki eden çok çeşitli konular ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise sancağın kültürel hayatına yer verilmiştir. Burada da sancaktaki eğitim faaliyetleri ve okullar ayrıntılı biçimde incelenirken; kütüphaneler, maarif meclisleri ve sancakta yetişen ulema, devlet adamı ve memurlara değinilmiştir.

Tez çalışmalarım esnasında ve esasen lisans eğitimimden bu yana bana her anlamda yol gösteren, üzerimde büyük emeği ve yoğun mesaisi olan, her yönüyle örnek aldığım tez danışmanım Prof. Dr. Davut Hut hocama sonsuz teşekkürler. Ayrıca tarih bölümüne girmem hususunda bana yol gösteren ve yardımcı olan sayın Dr. Ali Gemuhluoğlu'na da teşekkürü borç bilirim. Lisans ve yüksek lisans sürecinde kendilerinden ders almak suretiyle çok değerli bilgiler edindiğim; Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, Prof. Dr. Yüksel Çelik, Prof. Dr. Ufuk Gülsoy, Prof. Dr. Vahdettin Engin, Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu, Prof. Dr. Cengiz Tomar, Prof. Dr. M. Sabri Küçükaşçı, Prof. Dr. Okan Yeşilot, Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu, Prof. Dr. Haluk Dursun, Prof. Dr. Erhan Afyoncu, Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil ve Dr. Öğr. Üyesi Ali Karaca hocalarıma ayrı ayrı

teşekkürler. Bana olan değerli katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Hasan Barlak hocama da teşekkür ederim.

Ayrıca bu meşakkatli yolda beni hiç yalnız bırakmayan sevgili Elif Hanım'a, desteklerini esirgemeyen dostlarım Adem Özdemir ile Andaç Aydemir'e, karakteri ve zekâsı ile bana her daim örnek olan saygıdeğer dedem Hasan Küskü'ye ve ailenin eğitim konusundaki motivasyon kaynağı olan amcam Fatih Küskü'ye sonsuz teşekkürler. Son teşekkür ise beni bugünlere getiren, akademisyen olmamda büyük emekleri olan babam Emrullah Küskü ile annem Selma Küskü'ye. Takdire şayan emeklerine sonsuza dek minnettarım.

Fırat KÜSKÜ

Sinop 2019

ÖZET

Sinop, antik çağlara kadar uzanan zengin bir tarihe sahiptir. Birçok devlet ve millete ev sahipliği yapan şehir, sahip olduğu limanlar vasıtasıyla hem ticari hem askeri anlamda önemli görevler üstlenmiştir. Konumuz olan II. Abdülhamid döneminde ise eski parıltılı günlerinden çok fazla eser kalmamıştır. Bunda birçok iç ve dış etken etkili olmuştur. Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen; II. Abdülhamid döneminde şehrin tarihsel yapısı korunmaya çalışılmış, eski eserler koruma altına alınıp onarılmış, yeni yapılar inşa edilmiştir. Bu çalışmada; imparatorluğun diğer şehirlerine göre görece sakin ve kendi halinde bir şehir görüntüsü çizen Sinop şehrinin, II. Abdülhamid dönemindeki portresi çizilmeye çalışılmıştır.

Dört ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Sinop şehrinin adı ve kökeni, coğrafi konumu ve tarihsel süreçte gelişimi ele alınmıştır. Bu yapılırken antik çağlardan itibaren Sinop'ta hâkimiyet kuran devletler ve Sinop'un farklı dönemlerdeki genel görünümü üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise, Kastamonu Vilayetine bağlı bir sancak olan Sinop sancağının idari yapısı incelenmiştir. Sancağın yöneticileri, meclisleri, kalemleri vb. yönetim organları ve II. Abdülhamid döneminde görev yapan üst düzey memurları irdelenmiştir.

Üçüncü ve Dördüncü bölümler ise II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağında yaşanan sosyal ve kültürel hayatın incelendiği bölümlerdir. Tarihsel gelişimi ve idari yapısı açıklanan sancağın, öncelikle nüfus dağılımı ve etnik yapısı üzerinde durulmuştur. Müslüman, Rum, Ermeni ve Çingeneleri ile farklı milletlere ev sahipliği yapan sancakta bu milletlerin yerleştikleri kaza, nahiye ve köylere değinilmiştir. Ayrıca sancakta yaşayan halkın sosyal ve iktisadi hayatına dair tespitler yapılmıştır. Sosyal hayatın yaşandığı mekânlar ise müstakil başlıklar halinde açıklanmıştır.

Son bölüm olan dördüncü bölümde ise sancakta yaşanan kültürel hayat ele alınmıştır. Sinop sancağı görece küçük bir sancak olduğundan, kültürel faaliyetleri de aynı oranda küçüktür. Sancakta kültür adına bahsedilebilecek en önemli olgu eğitim faaliyetleridir. II. Abdülhamid döneminde sancakta bir matbaa, gazete ve etkin bir kültürel yaşam olmadığından, bu bölümde daha ziyade okullar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Sinop Sancağı, II. Abdülhamid, Sosyal Hayat, Kültürel Hayat, Eğitim.

ABSTRACT

Sinop has a rich history dating back to ancient times. The city has been important both militarily and commercially throughout history, because of the states, nationalities and ports that it has. During the reign of Abdul Hamid II, there was not much left of the old shimmering days. Many internal and external factors have been effective in this situation. Despite all the adversities; the historical structure of the city was tried to be preserved during the reign of Abdul Hamid II, the old artifacts were preserved, restored and new buildings were built. In this study; the portrait of the city of Sinop in the period of Abdul Hamid II was tried to be drawn.

In the first part of the study, which consists of four main sections, the name and origin of the city of Sinop, its geographical location and its development in the historical process are discussed. While this was done, the states which had dominated Sinop in ancient times and the general appearance of Sinop in different periods were emphasized. In the second section, the administrative structure of the Sinop (Sanjak of Kastamonu) was examined. The rulers of the Sanjak, assemblies, management staff and senior officials during the period of Abdul Hamid II were examined.

In the third and fourth sections; the social and cultural life of the Sinop during the reign of Abdülhamid is examined. After the historical development and administrative structure of the sanjak was described, study is focused on population distribution and ethnicity. Muslim, Greek, Armenian and Gypsies and different nationalities in the sanjak, and their villages have been addressed. In addition, the social and economic life of the people living on the sanjak were determined. The places where social life is experienced are explained in separate titles.

In the fourth chapter, also the last chapter, cultural life in the sanjak is discussed. Since Sinop is a relatively small city, its cultural activities are also small. The most important phenomenon that can be mentioned in the name of the culture is just education. During the reign of Abdul Hamid II, there was not a printing house nor a newspaper and an active cultural life. Because of that, this study focused on schools.

Key Words: Sanjak of Sinop, Abdul Hamid II, Social Life in Ottoman Empire, Cultural Life, Education.

KISALTMALAR

A.)MKT. MHM.	Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı
A.)MKT.UM..	Sadaret Umum Vilayat Evrakı
a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
a.g.t	Adı geçen tez
B	Receb
BEO	Babıali Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	Cemaziye'l Ahir
C	Cilt
C..ADL.	Cevdet Adliye
CA	Cemaziye'l Evvel
Çev.	Çeviren
DH. EUM. 1. Şb.	Dâhiliye 1. Şube
DH. MKT.	Dâhiliye Mektubi Kalemi
DH. ŞFR.	Dâhiliye Şifre Kalemi
DH. TMIK. S.	Dâhiliye Muamelat
DH. TMIK. S..	Dâhiliye Islahat
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed	Editör
H	Hicri
HR. SYS.	Hariciye Nezareti Siyasi
İ. MMS.	Meclis-i Mahsus
İ..AZN.	Adliye ve Mezahib
İ..EV.	İrade Evkaf
İ..MF..	İrade Maarif
İ..ŞD..	İrade Şura-yı Devlet
İ.DH	İrade Dâhiliye
L	Şevval
M	Muharrem

MF. MKT.	Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
MV	Meclis-i Vükela Mazbataları
MV.	Meclis-i Vükela Mazbataları
N	Ramazan
R	Rabiü'l – Ahir
RA	Rabiü'l – Evvel
S	Safer
s.	Sayfa
Ş	Şaban
ŞD	Şura-yı Devlet Evrakı
ŞD.	Şurayı Devlet
TAD	Türk Arkeoloji Dergisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Vol	Volume
Y. PRK. UM.	Yıldız Umumi
Y..A..RES.	Yıldız Resmi Maruzat
Y..A...HUS.	Yıldız Hususi Maruzat
Y..MTV.	Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y..PRK.ASK.	Yıldız Askeri Maruzat
Y..PRK.AZJ.	Yıldız Arzuhal Jurnal
Y..PRK.BŞK.	Yıldız Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y..PRK.KOM.	Yıldız Komisyonlar Maruzatı
Y..PRK.MYD.	Yıldız Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye
Y..PRK.SH..	Yıldız Sıhhiye Nezareti Maruzatı
Y..PRK.TNF.	Yıldız Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı
YB..04.	Yabancı Arşivler
Z	Zilhicce
ZA	Zilkade
ZB	Zabtiye Nezareti Evrakı
ZB.	Zabtiye

TABLO VE GRAFİK LİSTESİ

- Tablo No:** 2.1 Kastamonu Vilayeti İdari Taksimatı
- Tablo No:** 2.2 Sinop Sancağında Görev Yapan Mutasarrıflar
- Tablo No:** 2.3 Sinop Sancağında Görev Yapan Naibler
- Tablo No:** 2.4 Boyabat Kazası Kaymakamları
- Tablo No:** 2.5 Ayancık Kazasında Görev Yapan Kaymakamlar
- Tablo No:** 2.6 1892 Senesi Sinop Liva İdare Meclisi Üyeleri
- Tablo No:** 2.7 1892 Senesi Boyabat Kazası İdare Meclisi
- Tablo No:** 2.8 1892 Senesi Ayancık Kazası İdare Meclisi
- Tablo No:** 2.9 1896 Senesi Sinop Sancağı Belediye Meclisi
- Tablo No:** 2.10 1876 senesi Sinop Sancağı Yönetim Organları
- Tablo No:** 3.1 1831 Yılı Nüfus Sayımına Göre Sinop ve Kazalarının Demografik Yapısı
- Tablo No:** 3.2 Sinop Sancağına Ait Nüfus İstatistiği
- Tablo No:** 3.3 Sinop Sancağının Cinsiyete Dayalı Toplam Nüfusu
- Grafik No:** 3.1 Sinop Kazasının Cinsiyete Dayalı Nüfusu
- Tablo No:** 3.4 Sinop Sancağı ve Sinop Kazasında Bulunan Müslüman Nüfus
- Tablo No:** 3.5 Sinop Sancağı ve Merkez Kazasının Rum Nüfusu
- Tablo No:** 3.6 Sinop Sancağı ve Merkez Kazasının Ermeni Nüfusu
- Grafik No:** 3.2 Kastamonu Vilayeti Ormanları ve Sinop Sancağının Durumu
- Tablo No:** 3.7 Sinop'ta Kurulan Panayırlar ve Tarihleri
- Tablo No:** 3.8 Sinop Halkının 19. Yüzyılda Giydiği Kıyafetler
- Tablo No:** 3.9 Sinop Halkının 19. Yüzyılda Kullandığı Eşyalar
- Tablo No:** 3.10 Sinop Halkının 19. Yüzyılda Yediği Bazı Yiyecekler
- Grafik No:** 3.3 Sinop Sancağında Sık Kullanılan İsimler

Tablo No: 4.1 Sinop Rüşdiye Mektebi Hakkında Bilgiler

Tablo No: 4.2 Gerze Rüşdiyesi Hakkında Bilgiler

Tablo No: 4.3:Boyabat Rüşdiyesi Hakkında Bilgiler

Tablo No: 4.4 1893 Tarihinde Sinop Mekteb-i İdadisi Hakkında Bilgi

Tablo No: 4.5 Sinop Mekteb-i İdadisi Talebe Sayıları

Tablo No: 4.6 Sinop Sancağında Bulunan Medreselere Dair Bilgiler

GİRİŞ

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin iç ve dış her nevi gaile ile uğraştığı, “imparatorluğun en uzun yüzyılı” olarak da adlandırılan, çalkantılı bir yüzyıl olmuştur. Devlet hem içerde hem de dışarda uzun süren mücadeleler sonucu her anlamda yıpranmış, buna paralel olarak ekonomik anlamda bağımsızlığına halel getiren gelişmeler yaşanmıştır. İşte böyle bir yüzyılın son çeyreğinde tahta çıkan sultan II. Abdülhamid, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbini adeta kucağında bulmuştur. Rus harbinin arifesinde; 23 Aralık 1876'da Tersane Konferansı devam ettiği sırada, Meşrutiyet ilan edilse de bu ilk demokrasi denemesi fazla uzun sürmemiştir. Rus Harbinde alınan yenilgi ve mecliste yaşanan tartışmalar sonrası, 1878 yılında Meclis-i Mebusan kapatılmıştır. Ancak ilan edilen Kanun-i Esasi (anayasa), imparatorluğun sonuna kadar yürürlükten kaldırılmamıştır.

Karakter itibarıyla şüpheli bir yapıda olan II. Abdülhamid meclisi kapatması ve kendisini tahta çıkararak kişileri sürgün etmesi sonrası yönetim erkini bütünüyle eline almıştır. Tanzimat döneminde güç odağı olan Bab-ı Ali'nin yerine Yıldız Sarayı'nı öne çıkarmıştır. Kendisinden önceki iki padişahın hal edilmiş olması ise onda sürekli bir korku ve endişe yarattığı için saltanatı süresince neredeyse Yıldız Sarayı'ndan hiç ayrılmamıştır.

1878 Berlin Antlaşması sonrası büyük oranda Müslümanlardan oluşan bir devleti yöneten II. Abdülhamid, devletin kurtuluşunu Müslüman tebaaya dayanmak olarak gördüğünden İslam ve eşraf birliği siyasetini benimsemiştir. Bu doğrultuda devletin Arap coğrafyasındaki hâkimiyetini güçlendirmek için çalışmalar yapmış, büyük devletlerin yönetimi altında bulunan Müslümanların da halifesi ve lideri olarak hareket etmiştir. İyi bir idareci ve siyasetçi olan Abdülhamid, İslam birliğini düvel-i muazzamaya karşı adeta bir silah olarak kullanmıştır. Büyük devletler arasındaki ilişkileri iyi değerlendiren ve soğukkanlı davranan Abdülhamid, kimi zaman küçük tavizler vererek olası büyük kayıplara engel olmuştur.

II. Abdülhamid'in yönetim erkini, klasik dönemde olduğu gibi tek başına elinde tutmak istemesi kimi çevrelerde rahatsızlık uyandırmıştır. Birçok alanda özgürlüklerin kısıtlandığı ve kimilerine göre “istibdat dönemi” olarak adlandırılan saltanatı sırasında farklı muhalif gruplar oluşmuştur. Bu muhalif grupların başında İttihat ve Terakki cemiyeti gelmektedir. 1889 senesinde kurulan bu teşkilat, II. Abdülhamid'in saltanatını

sonlandırarak olan gelişmelere neden olmuştur. Bunların başında ise II. Meşrutiyet'in ilanı gelmektedir.

1908'de İngiltere kralı ve Rus çarı arasında yapılan ve Osmanlı'nın geleceğini ilgilendiren konuların iki yabancı devlet tarafından ele alındığı Reval görüşmelerinin ortaya çıkmasıyla halkta büyük bir heyecan ve endişe uyanmıştır. Bunu fırsat bilen İttihat ve Terakki üyeleri Resneli Niyazi ve Enver Paşa'nın yanlarındaki askerler ile dağa çıkmaları ve meşrutiyetin yeniden ilanını istemeleri sonucu, Meclis-i Mebusan'ın feshinden 29 yıl sonra, 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Meşrutiyetin yeniden ilanı sonucu yönetim erkini eline geçiren İttihat ve Terakki Fırkasının baskıcı yönetimi ve karşıt görüşte olanların suikasta uğraması gibi nedenler siyasi istikrarsızlıklara yol açmıştır. İttihatçıları eleştiren Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi sonucu zaten yönetimden memnun olmayan halkın tepkisi daha da büyümüştür. İttihat Terakki yönetimine karşı isyana dönüşen bu halk hareketi, Hareket Ordusu olarak adlandırılan ikinci ve üçüncü ordu askerleri tarafından bastırılmıştır. Tarihe "31 Mart Vak'ası" olarak geçen ayaklanmanın bastırılması sonucu, 27 Nisan 1909 tarihinde II. Abdülhamid tahttan indirilmiştir.

İnceleyeceğimiz dönem yukarıda kısaca değindiğimiz, 33 yıl süren II. Abdülhamid dönemidir. İmparatorluğun birçok alanda modernleştirilmeye çalışıldığı bu dönemde yaşanan siyasi gelişmelerden ziyade Sinop Sancağı özelinde II. Abdülhamid ve sosyal/kültürel hayata olan etkileri incelenecektir. Sultan II. Abdülhamid uzun yıllar imparatorluğu bir arada tutmayı başaran dirayetli bir idareci ve devlet adamı olmasının yanında, sosyal devlet anlayışını geliştiren bir padişah olmuştur. Onun döneminde sayısız inşaat başarı ile tamamlanmıştır. İmparatorlukta büyük demiryolu projeleri yapılırken, karayolu ve denizyolu ulaşımında da önemli adımlar atılmıştır. Posta ve telgraf da yine onun döneminde işlevsel hale getirilmiştir. Çok sayıda cami, çeşme, hayrat, saat kulesi vs. inşa ettiren padişah, bunlardan daha fazla sayıda okul inşa ettirmiştir. Nitekim Sinop sancağında da bu inşa faaliyetlerinin yansımalarını görmek mümkündür.

II. Abdülhamid dönemi aynı zamanda bir sürgünler dönemidir. Padişahın idam cezalarını sıklıkla sürgüne çevirdiği kaynaklarda belirtilmektedir. Sinop sancağı ise bu cezanın sıklıkla icra edildiği bir yer olmuştur. Sinop kalesinde kalebent olarak cezasını çekenler olduğu gibi, Sinop hapisanesinde yatan mahkûmlar da hayli fazladır. İmparatorluğun çok çeşitli yerlerinden buraya gönderilen insanlar bir şekilde sosyal

hayatın da parçası olmuşlardır. Bu cezalar için özellikle Sinop sancağının seçilmesi ise büyük oranda kale ve hapishaneye sahip olmasından kaynaklanmıştır. Ancak tek etken bu değildir. II. Abdülhamid iktidarı, kaht-ı rical (devlet adamı kıtlığı) yaşanan bir dönemdir. Bu dönem devlet memurlarının; Sinop gibi görece siyasi çekişmelerden ve iç çatışmalardan uzak, kendi yağında kavrulan küçük bir sancağa sürgüne gönderilmesi tesadüfi değildir. II. Abdülhamid devlet adamı kıtlığı yaşanan bu dönemde, suça karışmış memurlarını tamamen kaybetmek yerine, Sinop gibi sakin bir yerde ıslah ederek yeniden kazanmak istemiştir. Ayrıca böylesi sapa ve her nevi organize suç hareketlerinden uzak bir bölgede, sürgün edilen şahısları kontrol altında tutmanın daha kolay olacağını planlamış olmalıdır.

Sinop sancağı sürgün kenti olmasının yanı sıra zengin bir tarihe sahip, önemli bir liman şehri olsa da bu önemini yıllar içinde kaybetmiştir. Özellikle 1853-1856 Kırım Harbi sırasında Rusların Sinop'ta demirlemiş olan donanmaya baskın düzenleyerek hem donanmaya hem de şehre büyük hasar vermeleri, bunun akabinde yapılan 1856 Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne Karadeniz'de tersane bulundurma yasağı getirilmesi Sinop limanını etkilemiştir. Sinop tersanesinin önemini kaybetmesi şehre hayli olumsuz yansımıştır. Bundan sonra da Sinop limanının yerini çevresinde gelişen Samsun limanı almıştır.

Limanın önemini kaybetmesiyle birlikte şehir artık cazibe merkezi olmaktan da çıkarak, kendi yağında kavrulan bir hüviyete bürünmüştür. Bu nedenle Sinop'ta sosyal hayat Osmanlı taşrasının herhangi bir sancağında görülen sosyal hayattan çok farklı unsurlara sahip değildir. Buna bağlı olarak, kültürel hayat da oldukça cansızdır. Yine de şehir ve çevresinin sahip olduğu kozmopolit nüfus yapısı, sahip olduğu zengin geçmişi, imparatorluğun dört bir yanından gelen kalebent ve sürgün mahkûmları, her seviyede eğitim kurumları ve kütüphaneleri; medrese, cami, mescit, türbe ve çeşmeleri, sahip olduğu tarihi eserler ve coğrafi olarak eşine az rastlanır bir güzellikte olması hasebiyle dikkat çekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİNOP'UN COĞRAFYASI VE TARİHÇESİ

II. Abdülhamid döneminde, Sinop sancağının sosyal ve kültürel yapısını incelemeden evvel, şehrin sahip olduğu tarihi arka plan üzerinde durmak elzemdir. Bu bölümde şehirdeki ilk yerleşmelerden başlayarak, konumuz olan II. Abdülhamid dönemine gelinceye kadarki tarihsel süreç değerlendirilecektir.

1.1. Sinop Adı ve Kökeni

Sinop adının günümüzdeki şekline nasıl ulaştığı konusunda birçok rivayet mevcuttur. Bunlardan en bilineni; şehrin isminin Yunan mitolojisinde İrmak Tanrısı olan Asapos'un kızı, kır perisi Sinope'den geldiği yönündedir.¹ Diğer rivayetlerden bahsetmek gerekirse; Hitit kaynaklarında Sinuwa ve Yunan kaynaklarında Sinope isimleri Sinop şehrini ifade etmek için kullanılmıştır. Hitit kaynaklarında Sinuwa denmesinin sebebi ise Sinop şehrinin o tarihlerde özellikle balıkçılığa dayalı bir ekonomisi olmasından ileri gelmektedir. Çünkü Hititçede S(wa)-İnuwa kelimesi güzel-balıklık (balıkyurdu) anlamına gelmekteydi.²

Sinop ismiyle ilgili görüşler yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Sin isimli bir Asur tanrısının bu şehrin isim kaynağı olduğu yönünde bir görüş de vardır. Bu görüşü dayandıracığımız temel ise hemen hemen tüm isim rivayetlerinde kelimenin başlangıcındaki ilk üç harfin “sin” olarak ortak biçimde yazılmış olmasıdır. İslam kaynaklarında ise şehrin isminin antik dönemdekilere benzer olduğunu görüyoruz. Şehrin ismi Ebul Fida'da “Sanüb”, İbn Batuta'da “Sanüb”, Anonim Tevarih-i Ali Osman'da “Sinab”, Aşıkpaşazade'de ise “Sinob” şeklinde geçer.³ Osmanlı Devleti resmi arşiv vesikalarında ise şehrin isminin, Antik çağdakine yakın olarak “Sinob” şekliyle yer aldığını görmekteyiz.

Şehrin ismiyle ilgili yukarıda bahsi geçen mitolojik veriler ve efsaneler dışında en eski rivayet ise M.Ö VIII. yüzyılda Milet şehrinden yola çıkarak Karadeniz sahili boyunca birtakım yerleşimler meydana getiren Miletliiler ile ilgilidir. Buna göre Miletliiler bugünkü Sinop sınırlarına geldiklerinde buraya “Sinope” ismini vermişlerdir. Bu bilgi birçok kaynakta benzer şekilde yer alsa bile bilginin birtakım eksikleri de vardır. Çoğu kaynakta Miletliilerin Sinop'a M.Ö. VIII. yüzyılda geldikleri yazmaktadır.

¹ Yılmaz Yavuz, *Sinopeli (Sinova-Sinope-Sinop)*, Akis Kitap, İstanbul 2017, s. 11.

² Bilge Umar, *Türkiye'de Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993, s. 342.

³ Besim Darkot, “Sinop”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C. X, s. 683.

Ancak şehirde bu yargıyı destekleyecek nitelikte bir arkeolojik eser bulunamamıştır. Kayseri Psikoposu Eusebios, Sinop'un biri M.Ö. 756 diğeri M.Ö. 630 olmak üzere iki defa kolonize edildiğinden bahseder. Ekrem Akurgal'ın tespitine göre, yazılı kaynaklarda geçen ve Sinope isminin verildiği tahmin edilen M.Ö. VII. yüzyıldaki kolonizasyona dair arkeolojik verilerin tasdik edici bir hüviyette olmama nedeni; büyük olasılıkla bu kolonizasyonun küçük ölçüde, bir nev'i öncüler tarafından yapılan keşif yerleşmesi olmasındandır.⁴ Miletliiler şehre gerçekten "Sinope" ismini vermiş olabilirler ancak bunun tarihini M.Ö. VII. yüzyıl olarak destekleyecek verilere henüz ulaşamamıştır.

Çeşitli bilgiler, belgeler ve görüşlere rağmen, aslında Sinop isminin kesin bir kökünü tespit etmek mümkün değildir. Ancak yukarıda tartıştığımız üzere hemen hepsinin "sin" ile başlıyor olması, sonraki harflerin de birbirine büyük oranda yakın olması, aslında "Sinop" isminin binlerce yıldır çok da değişmediğini, hatta büyük oranda bugünkü şeklinde olduğunu göstermektedir.

1.2. Sinop'un Coğrafi Konumu ve Özellikleri

İbn-i Haldun'un "Coğrafya kaderdir" anlayışıyla formülize ettiği gibi, çevreyi meydana getiren jeomorfolojik ve jeolojik özellikler, bitki örtüsü ve iklim, toprak türleri, dağlar, ovalar, platolar, akarsular, çaylar vb. coğrafi özellikler, yaşadığı fiziksel çevreye tabi insanın tüm faaliyetlerinin şekillenmesinde etkilidir. Bu nedenle araştırma konumuz olan Sinop şehrinin önce coğrafyasını incelemek; idari, iktisadi, siyasi, sosyal ve demografik yapısını incelerken bizlere ışık tutacak ve daha sağlam temellere oturtmamızı sağlayacaktır.

Sinop; Karadeniz bölgesinde, Türkiye'nin en kuzey noktasına uzanmış bir yarımada üzerine kuruludur. Anadolu'nun kuzeye doğru en uç noktası olan İnceburun'a doğu istikametinden bağlanan Boztepe Burnu ve yarımadası Sinop şehrinin merkezidir. Sinop toprakları 41'2-43.5 paralelleri ile 34.5-35.5 meridyenleri arasında bulunmaktadır. Buradan itibaren doğuya doğru uzanan yarımada kendi güneyinde kalan Sinop limanının doğu rüzgârlarından başka tüm rüzgârlardan korunmasını sağlar. Bu sayede Anadolu'nun Karadeniz kıyısındaki tek tabii limanıdır. Yarımadanın kuzeyinde kalan deniz ise fırtınalara açık olduğu için denizcilik bakımından çok değerli değildir.⁵

⁴ Ekrem Akurgal, "Sinop Kazıları", *Türkiye Arkeoloji Dergisi (TAD)*, VI. C. I, Ankara 1956, s. 48.

⁵ Besim Darkot, *a.g.m.*, s. 683.

Osmanlı'nın resmi devlet yıllıklarında (salnâmelerde) ise Sinop'un coğrafi konumu şöyle anlatılmaktaydı: "Sinop merkez vilayetin (Kastamonu) şimal-i şarkisinde (kuzeydoğusunda) otuz altı saat mesafede sahil-i Bahr-ı Siyah'da (Karadeniz) bir cezire (ada) üzerinde kâin (bulunan) ve münbit (verimli) ve mahsuldar araziden müteşekkildir. Meşhur olduğu üzere Sinop limanı her türlü sefain (gemi) barınabilecek surette vasi' (geniş) ve mahfuz (korunaklı) ve kasabanın etrafı kısmen kal'a ve sur ve icab eden mevaki-i istihkamat (siperler) ile mahsurdur (etrafı çevrilmiştir). Hududu: Şarken (doğuda) Bahr-ı Siyah ve Samsun Sancağı, garben (batıda) Karadeniz ve Ayancık, cenuban (güneyde) Boyabad kazaları hududlarıyla mahdud (sınırlanmış) olub (sınırlarına sahip olup), şimal cihetinde (kuzeyinde) deniz mevkiî bulunur ve havası pek latifdir."⁶

Sinop ili modern Türkiye haritasına bakıldığında doğuda Alaçam, güneyde Vezirköprü, Osmancık, Taşköprü, batıda Devrekâni, Küre ve Çatalzeytin ilçeleri ile çevrilidir. 5862 km²'lik yüzölçümüyle Türkiye topraklarının %8'ini kaplamaktadır. İlin yeryüzü şekilleri ağırlıklı olarak dağlardan müteşekkildir. Sinop'un yaklaşık %75'ini dağlar oluştururken, %23'ünü platolar, %2'sini ovalar meydana getirir.⁷ Sinop'ta bulunan dağlar daha ziyade orta yükseklikte ve daha az dik olan şekillerdedirler. Ancak bu dağlar kıyıya paralel uzanır ve bu da iç kesimlerle liman arasındaki ulaşımı zorlaştırır.

Sinop'un dağları, ormanları, akarsuları, çayları, ovaları veya platoları şehrin üzerine kurulu olduğu "tombolo"⁸ kadar dikkat çekici değildir. Sinop şehrinin üzerinde kurulu olduğu alan aslında bir zamanlar ada idi. Bugün Boztepe burnu olarak bilinen alan aslında Boztepe adası olarak karadan bağımsız bir konumdaydı. Ancak zamanla ada ile ana kara birbirine bağlanarak kuzey rüzgârlarına karşı doğal bir set oluşturdu. Bahsettiğimiz bu tombolo (kıstak), 1,5 km uzunluğunda ve en dar yerinde genişliği yaklaşık 300 metredir.⁹

Sinop yılın büyük bölümünde yağışlı olduğu için bitki örtüsü ve orman bakımından oldukça zengindir. Çam, Meşe, Köknar, Kayın, Gürgen, Karaağaç, Dişbudak ve Kavak yörede büyüyen başlıca ağaç türleridir. Osmanlı kaynaklarında

⁶ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Def'a 20, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1317, s. 322.

⁷ Sinop Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, *Her Yönüyle Sinop*, Sinop Valiliği Yayınları: 10, İstanbul 1992, s. 5.

⁸ Kıyı oku ile açtaki bir adanın karaya bağlanması ile ortaya çıkan şekil. Bağlama Seti Kıyı okları karaya yakın adalara doğru oluştuğlarında, zamanla ada ile ana kara birbirine bağlanır. Oluşan bu şekle tombolo denir.

⁹ Orhan Gürbüz, "Sinop Çevresinde Ekonomik Faaliyetlerin Coğrafi Esasları I", *Coğrafya Dergisi*, S. 8, İstanbul 2000, s. 90.

Sinop ormanları için şu ifadeler kullanılmıştır: “Müteaddid ve müteferrik kıt’aları havi olan işbu ormanlarda asırlardan beri tarla açmak için tahribat eksik olmamış olduğundan bir vakit daha yasak olduğu halde haylisi mahv olmuştur. Ma heza olan mevcut ormanları pek mühimdir. Giregöz ormanlarından çıkan Dişbudak nev’i gayet makbul olub senevi 800 metre ve 6 mik’ab Rusya’ya nakil olunur.¹⁰ Orman idaresince her sene bundan ziyade dişbudak fûruht ve ihale olunmaktadır. Ale’l umum ormanları teşkil eden nev’iler başlıca Kara ve Sarı Çam, Durağanda Çam ve Köknar ve Kayın ve Gürgen ve Kayacık ve Karaağaç ve Kızılıçık vesair nev’ilerden ibarettir. Senevi varidatı 6500 lira raddesindedir.”¹¹ Anlaşıldığı üzere Sinop ormanları hem Sinop ili özelinde hem de Osmanlı ekonomisi genelinde artı değer sağlayan önemli bir gelir kaynağı olmuştur.

Sinop’un toprak yapısı incelendiğinde, büyük bölümünü verimli Kahverengi Orman toprağının¹² oluşturduğu görülür. Bu toprak tipi Sinop’un yaklaşık 75’ini kaplamaktadır.¹³ Antik çağda Yunanlılar tarafından “Sinop Toprağı” olarak bilinen meşhur bir toprak türü de vardı. Ancak bu toprak muhtemelen Sinop’tan çıkmayıp, Sinop üzerinden Yunanlılara ulaştığı için böyle tanınmıştı. Şöyle ki, Sinop toprağı olarak meşhur olan kırmızı toprak, milattan önceki son yüzyılda Yunan-Roma devrine ait olan büyük doğu yolu ile Efes’e taşınır, oradan da gemilerle batıya gönderilirdi. Ancak bu ticaret yolunun teşekkülünden evvel bu ticaret tamamen Sinop üzerinden gerçekleşiyordu.¹⁴

Sinop ili hem Doğu Karadeniz hem de Batı Karadeniz’in iklim özelliklerinin görüldüğü bir Karadeniz şehridir. Mevsimler arası sıcaklık farkının çok fazla olmadığı bu şehirde, yılın büyük bölümü yağışlı ve nemli geçer. İlin kuzey kesimlerinde Karadeniz iklim tipi ağırlıktayken, güney kesimlerinde bu etki giderek azalır ve bozkır ikliminin etkileri gözüktür. Özellikle kış aylarında bol yağış alan şehrin yıllık yağış ortalaması 686 mm’dir. Karadeniz bölgesindeki diğer illere oranla daha az yağış alan Sinop’un az yağış alma nedeni dağların yüksekliklerinin görece az olmasıdır.¹⁵

Akarsular ve göller bakımından da zengin olan Sinop, yılın büyük bölümü yağış aldığı için çay ve dereleri besleyebilmiştir. Bu çay ve nehirler ulaşım elverişli olmayıp,

¹⁰ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi 1317*, s. 337.

¹¹ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi 1317*, s. 338.

¹² Kahverengi orman toprakları, ılıman iklim bölgelerinde kışın yaprağını döken geniş yapraklı ormanlar altında gelişir. İklim, bitki örtüsü ve yerli kaya etkisi altında oluşmuştur. Orman altında oluştuğu için organik madde (humus) açısından zengindir, genellikle rengi koyudur.

¹³ Orhan Gürbüz, *a.g.m.*, s. 111.

¹⁴ W.M. Ramsay, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960, s. 27.

¹⁵ Sinop Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 5.

sulamada kullanılır. Sular kışın çoğalırken, yazın azalır veya kururlar. Bunların başlıcaları şunlardır: Gökırmak, Kızılırmak, Tepeçay, Ayardin Deresi, Ayancık Çayı, Karasu Çayı, Çakıroğlu Çayı ve Güzelceçay. Bunların yanında göllerden de bahsetmek gerekirse, Sinop çok sayıda doğal göle ev sahipliği yapmaktadır. Bunların başlıcaları: Sarıkum Gölü, Aksaz Gölü, Karagöl ve Suluk Gölü'dür.¹⁶

Coğrafi konumunun getirdiği iklim, bitki örtüsü, yer ve toprak şekilleri gibi özelliklerinden bahsettiğimiz Sinop şehrinin, bu konumdan kaynaklanan jeopolitik ve jeostratejik özellikleri açısından da incelenmesi elzemdir.¹⁷ Sinop'un coğrafi konumu, kuzey rüzgârlarından etkilenmeyen korunaklı doğal limanı, bir sur ve deniz ile yarımadaanın kuşatılmış olması, Karadeniz kıyılarına gelen tüm toplulukların dikkatini cezbeden unsurlar olmuşlardır. Burası Mezopotamya'yı Karadeniz'e bağlayan yolun bitim noktası idi. Bu yol Hitit topraklarını, Asur başkenti Ninova'ya bağlayarak Asur ticaretini Karadeniz kıyılarına ulaştırıyordu. Ayrıca, Lidyalıların oluşturduğu tarihi Kral Yolu'nun bir kol ile Sinop'a bağlandığı da çeşitli eserlerde zikredilmiştir. Bunlara göre; Kral Yolu'nun Efes ve Antakya limanlarının ardından uğradığı üçüncü durak Sinop limanı idi. Bunu da Kızılırmak üzerinden geçen bir köprü ile Boyabat üzerinden Sinop limanına ulaşmak suretiyle gerçekleştiriyorlardı.¹⁸ Sinop limanı hem antik çağlarda hem beylikler ve Selçuklular döneminde hem de erken Osmanlı dönemlerinde ticaret limanı olarak öne çıkmıştır. Eskiçağda Sinop limanının önemli olmasının bir nedeni de karayı gözden kaybetmeden Karadeniz boyunca seyahat edilmesine imkân sağlamasıydı. Zira, açık havalarda yola çıkan bir denizci Sinop limanını gözden kaybetmeden veya çok kısa bir süre kaybettikten hemen sonra Kırım limanını görebiliyordu.¹⁹ Bu da Sinop ile Kırım arasında denizcilerin rahatlıkla gidip gelebilmesini dolayısıyla da ticari ve kültürel münasebetlerin artmasını sağlıyordu.

1.3. Eski Çağ'da Sinop

Sinop şehri eski çağda olduğu gibi prehistorik (tarih öncesi) dönemlerde de insanların yaşadığı bir yerleşim yeri olmuştur. Antik çağ haritalarında Paphlagonia bölgesinde gösterilen Sinop özelinde, antik çağ çalışmaları oldukça geç tarihlerde

¹⁶ Sinop Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁷ Sinop ve yollar hususunda bilgi için bkz. İsmail Yaşayanlar, "Tanzimat Döneminde Sinop Limanını Hinterlanda Bağlayan Modern Yol Ağının Tesisi", *Türk Deniz Ticareti VII. Karadeniz Limanları Sempozyumu*, OÜSBAD, 2015, s.196-212.

¹⁸ W.M. Ramsay, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁹ Afif Erzen, "Sinop Kazısı 1953 Yılı Çalışmaları", *Türk Arkeoloji Dergisi*, VI. C.I, Ankara 1956, s. 69.

başlamış olsa bile, tarih öncesi yerleşimleri aydınlatan türde çalışmalar vücuda getirilmiştir.²⁰

Sinop'ta Kalkolitik (M.Ö 5500) çağdan itibaren yerleşimler olduğu tespit edilmiştir. Aka, Gaşka, Hitit, Frig ve Asur hâkimiyetleri sonrası Kimmerlerin Sinop'u denetim altına aldıkları ve daha sonrasında başlayan Grek kolonizasyonunun Kimmerler sayesinde kolaylaştığı öne sürülür.²¹ Akalar ile ilgili verilen bilgiler kısıtlı olmakla beraber M.Ö 200'lerde Samsun ve Sinop civarında hüküm sürdüklerine dair bilgiler mevcuttur.²² Gaşkaların, Karadeniz'de yaşadıkları ve büyük olasılıkla Sinop'u da içine alan bir coğrafyada hâkimiyet kurdukları bilinmekle beraber, Sinop şehrinde fiilen bir Gaşka hâkimiyeti olduğuna dair kesin bilgiler mevcut değildir.²³ M.Ö 1300'lerde Gaşkalar ile Hititler arasında savaşlar yapılmıştır.²⁴ Hitit yazıtlarında geçen Sinuwa ile Sinope arasındaki ilişkiye yukarıda değinmiştik. Benzer bir ilişki de yine Hitit metinlerinde geçen Dahara ile Amnias nehirleri arasında kurulmuştur. Buna göre yazıtlarda geçen Dahara nehri Sinop'ta bulunan Gökırmak (Amnias) nehrini işaret ederken, Tapapanuwa da Boyabat-Durağan arasında yer almaktadır.²⁵ Tüm bu yazıtlar ve söylenenler şehirde bir Hitit hâkimiyeti kurulduğuna işaret etse de şehirde yapılan arkeolojik çalışmalarda Hitit döneminin yaşandığını belgeleyecek türde bir malzeme bulunamamıştır. Sinop'un Gerze ilçesinde Köşkhöyük'te yapılan çalışmalarda Erken Hitit Dönemine ait malzemelere rastlanmışsa da Hitit İmparatorluk dönemine ait bir kalıntı bulunamamıştır.²⁶

Kimi kaynaklara göre Hititler yenilip tarih sahnesinden çekildikten sonra Sinop, deniz kavimlerinin bir kolu olan Friglerin hâkimiyeti altına girmiştir.²⁷ Bir başka bilgi ise Karadeniz sahasında yayılan Kimmerlerin Sinop'ta Grek kolonileri ile savaştıkları yönündedir.²⁸ Antik dönem yazılı kaynaklarında, özellikle Heredotos'ta Kimmerlerin

²⁰ Sinop'un tarih öncesi devirleri ile ilgili yapılan çalışmalar için bkz. Özdemir Koçak, *Eskiçağ Tarihinde Sinope Başlangıçtan M.S. 395 Yılına Kadar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993; Owen P. Doonan, *Sinop Landscapes – Exploring Connection In A Black Sea Hinterland*, Philadelphia 2004; Ekrem Akurgal, "Sinop Kazıları", *TAD*, VI. C.1, Ankara 1956; Afif Erzen, "Sinop Kazısı 1953 Yılı Çalışmaları", *TAD*, VI. C. I, Ankara 1956; M. Akif Işın, "Sinop Bölgesi Yüzeysel Araştırması", *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1990, s. 241-276, Yusuf Boysal, "Sinobun En Eski Buluntuları ve Kolonizasyonu Hakkında", *TAD*, VII. C. I, Ankara 1958.

²¹ Mehmet Öz, "Sinop", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XII, s. 252.

²² Ahmet Gökoğlu, *Paphlagonia (Paflagonya)*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1953, s. 14.

²³ A.M. Dinçkol, J. Yakar, "Nerik Şehrinin Yeri Hakkında", *Belleten*, C. XXXVIII, S. 38, 1974, s. 565.

²⁴ Ekrem Memiş, "M.Ö. 2. Binyılda Hitit-Gaşka Münasebetleri", *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1990, s. 102-110.

²⁵ A.M. Dinçkol, J. Yakar, *a.g.m.*, s. 570.

²⁶ Sinop Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 6.

²⁷ Bekir Başoğlu, *Sinop İli Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1978, s. 21.

²⁸ M. Taner Tarhan, "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler", *Türkler Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2002, s. 597-610.

bölgeye yerleştikleri bilgisi mevcut olsa bile,²⁹ Sinop yarımadasında yapılan çalışmalarda Frig ve Hellen seramiği dışında bir kültür eserine rastlanılmamıştır.³⁰

M.Ö VIII. yüzyılda Sinop Miletoslular tarafından kolonileştirilmeye başlanmıştır. Eusebios'a göre Sinop biri 756, diğeri 630 tarihlerinde olmak üzere iki defa kolonize edilmiştir.³¹ Pseudo ise Skymnos'da Sinop için biri 700 diğeri 664 olmak üzere iki aşamalı bir kolonileştirmeden bahseder.³² M.Ö IV. yüzyıllarda bu bölgede bulunan Xenophon'a göre Sinop bir Miletos kolonisidir.³³ Aynı zamanda Trapezos (Trabzon), Kotroya (Ordu) ve Kelrasus (Giresun) şehirleri de Sinop'un kolonileridir.³⁴ Miletoslular Sinop'u alarak güçlü bir deniz üssü kurmuşlar, bu sayede Karadeniz'in büyük şehirlerini koloni haline getirmişlerdir.³⁵

Miletos kolonilerinin Karadeniz sahasında hâkim oldukları bu dönemin ardından Sinop'ta bir Lidya hâkimiyeti kurulmuştur.³⁶ Sinop zengin Lidya kralı Kroisos'un yönetimi altındayken, Lidya krallığı yaklaşan Pers tehdidine hazırlanıyordu. Herodotos'un ayrıntılı biçimde anlattığı bu savaşların sonucunda Pers kralı Kyros galip geldi ve M.Ö 546 yılında Lidya krallığı tarihin tozlu sayfalarına karıştı.³⁷ Kyros işgalin ardından ülkeyi satraplıklara bölerek yönetme yoluna gitti. Bu sistem daha sonra I. Dareios (M.Ö 522-486) döneminde devam etti ve ülke 20 bölgeye ayrıldı. Hellespontos Phrygiası satraplığı sınırları Phrygia, Trakya, Paphlagoina, Kappadokia ve Mariandyler'i kapsıyordu.³⁸ Buradan anlaşılan, Sinop da bu satraplığın yönetimi altındaydı.

Pers hâkimiyetinden sonra Kapadokya satrabı Datam M.Ö 377 tarihinde Sinop'u işgal etmiştir. Onun ölümünün ardından şehirde yeniden Pers hâkimiyeti kurulmuştur. Ancak M.Ö 332-323 tarihleri arasında hüküm süren Makedonya kralı İskender (Büyük

²⁹ "Bugün de Skythia'da Kimmer kaleleri vardır. Kimmer Boğazı vardır. Kimmeria denilen bir bölge vardır. Bir Kimmer Bosphoros'u vardır. Besbelli Kimmerler Skythlerden kaçarken Asya'dan geçmişler ve Khersonesos'ta (yarımadada), içinde bugün Sinoplu Yunan kolonlarının oturdukları kentler kurmuşlardır." Herodotos, *Tarih*, (çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, IV, s. 299.

³⁰ Ekrem Akurgal, *a.g.m.*, s. 49.

³¹ Eusebiostan nakleden: Ekrem Akurgal, *a.g.m.*, s. 48.

³² Pseudo'dan nakleden: Ekrem Akurgal, *a.g.m.*, s. 48.

³³ Xenophon, *Anabasis – Onbinlerin Dönüşü*, (çev. Tanju Gökçöl), Hürriyet Yayınları, İstanbul 1974, K.VI, s. 187.

³⁴ Xenophon, *a.g.e.*, s. 146-164.

³⁵ Strabon, *Geographika–Antik Anadolu Coğrafyası*, (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, K. XII.3, s. 22.

³⁶ "Günler günlere katıldı. Halys ırmağının beri yakasındaki ulusların, Kilikia ve Lykia'dan gayri hepsi boyun eğmiş, Kroisos'un egemenliğini tanımışlardı. Bunlar; Lydialılar, Phrygialılar, Mysialılar, Mariandyner, Khalybler, Paphlagonialılar, Thraklar, Thyner, Bithynialılar ve Karlar, İonlar, Dorlar, Aiollar, Pamphyliyalılardı." Herodotos, *a.g.e.*, I, s. 17.

³⁷ Herodotos, *a.g.e.*, I, s. 91.

³⁸ Serap Özkan Kılıç, *Pers Hâkimiyeti Altında Batı Anadolu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 27.

İskender), Sinop ve çevresini de topraklarına katmıştır. İskender'in ölümü ve kurduğu büyük imparatorluğun parçalara ayrılmasıyla beraber Sinop şehri de kimi zaman bağımsız, kimi zaman sömürge olmak suretiyle tarih sahnesinde yer almaya devam etmiştir.³⁹

Sinop M.Ö 220'de bu kez Pontus kralı II. Mithradates tarafından zapt edilmiştir. Bilhassa VI. Mithridates (Eupator Dionysius) tarafından krallığın baş şehirlerinden biri sayılarak büyük saygı görmüştür. Bu dönem inşa edilen mabedler ve tersaneler ile Sinop tarihinin en parlak dönemlerinden birini yaşamıştır.⁴⁰ Ayrıca şehirde Mithridates Sarayı olarak anılan bir saray da inşa ettirilmiştir.⁴¹ Daha sonra Sinop, Roma hâkimiyetine girmiştir. Çok iyi tahkim edilmiş olmasına rağmen dışardan Lucullus ve içerden tiranın garnizon komutanı olan Bakkhides tarafından çifte saldırıya uğrayarak M.Ö 70 yılında işgal edilerek, Colonia Julia Felix Sinope kolonisi kurulmuştur.⁴²

Pontus krallığı döneminde başkent olarak parlak günler geçiren Sinop'ta Romalıların gelmesiyle yeni bir yönetim anlayışı başlamıştır. Şehrin yönetimini eline alan Pompeius, Pontus bölgesini 4 grup ve 11 siteye ayırmak suretiyle Roma yönetimini bölgede tesis etmiştir. Bir ara sabık hükümdar VI. Mithridates'in Kırım'da bulunan oğlu II. Pharnakes Sinop'ta yönetimi ele geçirmek istemişse de Mısır dönüşü Anadolu'ya geçen Jül Sezar (M.Ö 49-44) tarafından yenilgiye uğratılmıştır.⁴³ Ardından bölgede Colonia Felix Iulia Sinope (CIF) ismiyle bir Roma kolonisi kurulmuştur.⁴⁴ Böylece Sinop'ta Roma hâkimiyeti tam anlamıyla tesis edilebilmiş, Sinop şehri MS.395 yılına kadar tam 465 yıl Roma hâkimiyetinde kalmıştır.⁴⁵

Sinop yöresi M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle beraber Doğu Roma yönetimine bağlanmıştır. Sinop bu dönemlerde eski parlak günlerini kaybetmiştir. Çünkü artık ticaretin yapıldığı liman Amisos yani Samsun'dur.⁴⁶ Bu yüzden Sinop'ta eskisi gibi büyük bina inşaatları görülmezken yalnızca kale duvarlarının sağlam tutulmasına önem verilmiştir. Nitekim İslamiyet'in doğuşuyla

³⁹ Bekir Başoğlu, *a.g.e.*, s. 40.

⁴⁰ Eduard Mayer, *Geschichte Des Königreichs Pontos*, s. 34, 72, 80'den nakleden Besim Darkot, *a.g.m.*, s. 684.

⁴¹ Fulya Üstün, *Tarihsel Kaynaklara Göre Sinop Şehrinin Fiziksel Gelişimi (Antik Dönemden 19. Yy. Sonuna Kadar)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2008, s. 15.

⁴² Strabon, *a.g.e.*, s. 24.

⁴³ Bekir Başoğlu, *a.g.e.*, s. 68-69.

⁴⁴ Oya Yağız, "Sinope (Sinop) Sikkeleri", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, S. 277, Ocak 2017, s. 46.

⁴⁵ "Yapılan kazı çalışmaları sonucunda; K tranşesinde Roma devri duvarlarına, M tranşesinde Roma devri ev kalıntılara, L tranşesinde Roma evinin bazı kısımlarına, O tranşesinde iki mozaik barından Roma tabakasına ayrıca yapılan saha çalışmalarında bulunan mabedin batısında biri kadın ve biri erkek olmak üzere 2 adet Roma mermer portresi bulunmuştur." Afif Erzen, *a.g.m.*, s. 69-70.

⁴⁶ W.M. Ramsay, *a.g.e.*, s. 27.

başlayan Müslüman akınları zaman zaman Sinop civarlarına ulaşmış olsa bile⁴⁷ şehir 1204 yılına kadar Doğu Roma hâkimiyetinde kalmaya devam etmiştir. Roma imparatorluğu hâkimiyetinde kaldığı süre boyunca Sinop şehri Karadeniz bölgesinin kontrolü ve Anadolu'nun denetiminde etkin bir rol oynamıştır.⁴⁸

1.4. Beylikler Döneminde Sinop

Türklerin Anadolu'ya olan ilgileri 11. yüzyılın başlarında Çağrı Bey'in keşif seferleri ile başlamıştı.⁴⁹ Bu tarihten itibaren peyderpey Anadolu'ya gelmeye başlayan Türkler, Malazgirt sonrası minimize edilen Doğu Roma tehdidinin ardından akın akın Anadolu'ya göçmeye başlamışlardı. Bu dönemde, Selçuklular düzensiz Türk akınlarını bir köprü misali Anadolu'ya yönlendirerek Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesinde etkili olmuştur. Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan bu göçleri doğru şekilde yönlendirmek ve Anadolu'yu bir Türk yurdu haline getirebilmek için yanındaki üst düzey komutanları Anadolu'nun fethi ile görevlendirmiştir.⁵⁰ Bu fetih sürecinde başlangıçta diğer kıyı şeritlerinde olduğu gibi Doğu Roma hâkimiyetinde kalan Sinop şehri, daha sonra Kastamonu ve civarına akınlar düzenleyen Kara Tegin (Kharatikes) tarafından fethedilmiştir.⁵¹

Karategin'in Sinop hâkimiyeti kısa süreli olmuştur.⁵² Haçlı Seferleri ile birlikte yeniden Doğu Roma hâkimiyetine giren Sinop, 1204 Latin İstilasası ile Trabzon Rum imparatorluğuna bağlandı. Yalnız Boyabad ve Durağan Türk hâkimiyetinde kalmaya devam etmiştir.⁵³ Fetih hareketleri sürerken, Sinop kıyıları 1214 tarihinde⁵⁴ Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus tarafından fethedildi.⁵⁵ Fethin ardından I. İzzeddin Keykavus memleketin her tarafına fermanlar göndererek tüccarların Sinop'a

⁴⁷ Besim Darkot, *a.g.m.*, s. 684.

⁴⁸ Scott Redford, *İktidar İmgeleri (Sinop İçkalesindeki 1215 Tarihli Selçuklu Yazıtları)*, (çev. Barış Cezar), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 39.

⁴⁹ Beylikler döneminde Sinop konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammet Berberoğlu, *Beylikler Döneminde Sinop*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2010; Fatih Güldal, *Fetihten Osmanlılara Kadar Sinop Şehri Tarihi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

⁵⁰ Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944, s. 73.

⁵¹ Anna Kommena, *Alexiad (Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi)*, (çev. Bilge Umar), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996, s. 195; Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, (çev. Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediyıldız), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 41.

⁵² Karategin'in Sinop'tan ayrılışı şöyle anlatılır: "Kharatikes Sinop'tan ayrıldığı sırada, Lekesiz hükümdarımızın Tanrı anası onuruna yapılmış kiliseyi pisletti; tam o sırada sanki Tanrı'nın dileğiyle oç alıcı bir cinin çarpmasına uğramış gibi, ağızından köpükler saçarak yere düştü; işte bu cin çarpmış haliyle defolup gitti", Anna Kommena, *a.g.e.*, s.196.

⁵³ Bekir Başoğlu, *a.g.e.*, s. 84.

⁵⁴ 1214'den 1923'e kadar Sinop tarihi hakkında bilgi için bkz. İsmail Efe, *Sinop Tarihi (Türk Hakimiyetine Girişinden Cumhuriyet'in İlanına 1214-1923)*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2018.

⁵⁵ Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (çev. Mehmed Ata), (hızl. Mümin Çevik, Erol Kılıç), C. I, Sabah Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 57.

gönderilmesini istemiştir. Bu iskân çalışmalarının sonucunda önemli bir ticaret limanı olan Sinop'ta ekonomik hayat büyük ölçüde Türklerin eline geçmiştir.⁵⁶

Şehrin ilk valisinin ise Türk olup olmadığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu hususta ilk valinin Ermeni olduğu yönünde iddialar vardır.⁵⁷ Bu iddiaya göre, Sinop valisi Hetoum isimli bir Ermeni idi.⁵⁸ Ancak Türk yurdu olması için bir hayli çaba gösterilen, dışarıdan Türk tüccar ve zenginlerin özellikle iskân edildiği bu toprakların hâkim unsurdan başka bir millet mensubu aracılığı ile yönetilmesi düşük bir ihtimaldir. Osman Turan da yeni valinin tabî de olsa bir Ermeni değil, Selçuklu donanma reisi veya Samsun hâkimi olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁹ Kitabeler üzerine önemli çalışmaları bulunan Şakir Ülkütaşır ise, valinin fetihle İzzeddin Keykavus ile birlikte olan eski Simre valisi Kaymazoğullarından Bedreddin Ebubekir olduğunu yazmıştır.⁶⁰ Bu suretle valisini tahmin edebildiğimiz Sinop şehri, Selçuklu Devleti idari teşkilatında; Kayseri, Sivas, Niksar, Tokat ve Çorum'la birlikte Dânişmendiye sahası içinde yer almaktaydı.⁶¹

Kösedağ savaşında (1243) ağır bir yenilgi alan Selçuklu Devleti, Moğolların Anadolu'daki üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmıştı.⁶² Selçuklu Devleti'nin zayıflamasını fırsat bilen Trabzon Rum İmparatorluğu ise Karadeniz'de etkisini arttırmaya başlamıştı. Nitekim 24 Temmuz 1259 tarihinde bizzat Trabzon Rum İmparatoru Moğol vassalı I. Manuel'in idaresinde Sinop yeniden zapt edilmiştir.⁶³ Bu aşamada İlhanlıların Anadolu'daki saltanat naibi Pervane Muinüddin'in Sinop'un geri alınması için Sultan Abaka'dan yarlıg (ferman) aldığını görüyoruz.⁶⁴ Bundan sonra harekete geçen Pervane Muiniddin,⁶⁵ 1266 yılında Sinop şehrini zapt etmeyi başarmıştır. Selçuklu Sultanı IV. Kılıçarslan'dan da temlik alan Muiniddin Sinop'ta hâkim olmuş, daha sonra burada onun oğlu tarafından Pervaneoğulları olarak bilinen bir beylik kurulmuştur.⁶⁶

⁵⁶ Osman Çetin, "İskânlarla Anadolu'nun Türk Vatanı Hâline Gelmesi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Ankara 2002, s. 260-268.

⁵⁷ Claude Cahen, *a.g.e.*, s. 70.

⁵⁸ Andrew C.S. Peacock, "Sinop: A Frontier City in Seljuq and Mongol Anatolia", *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 16, Brill, Leiden 2010, s. 105.

⁵⁹ Osman Turan, "Keykubad I", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C. VI, s. 652.

⁶⁰ M. Şakir Ülkütaşır, "Sinop'ta Selçukiler Zamanına Ait Tarihi Eserler", *TAD*, V, Ankara 1949, s. 122.

⁶¹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C. I, Tekin Yayınevi, İstanbul 1979, s. 90.

⁶² İbni Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, (çev. M. Nuri Gencosman, Uzluk Basımevi), Ankara 1941, s. 218.

⁶³ Marie Nystazopoulou, "La dernière reconquête de Sinope par les Grecs de Trébizonde (1254-1265)", *Revue des Etudes Byzantines* 22, s. 241-249'dan nakleden Andrew C.S. Peacock, *a.g.m.*, s. 106.

⁶⁴ İbni Bibi, *a.g.e.*, s. 269.

⁶⁵ Pervane Muiniddin hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muharrem Kesik, Muinüddin Süleyman Pervâne, *DİA*, C. XXXI, s. 91-93; Nejat Kaymaz, *Pervâne Süleyman (13. Yüzyılın İşbirlikçi Emiri Muinüddin Süleyman)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.

⁶⁶ Besim Darkot, *a.g.m.*, s. 685.

Pervaneoğlu Muinüddin Süleyman'ın oğlu Muinüddin Mehmed tarafından Sinop merkezli olarak kurulan Pervaneoğulları Beyliği, 1227-1322 tarihleri arasında yaklaşık bir asır bölgede hâkim olmuştur. Muinüddin Mehmed yaklaşık 20 yıl süren saltanatı süresinde Sinop'u bir ilim merkezi haline getirmek için çabalamış, ilim adamlarını davet ve himaye etmiştir.⁶⁷ Mehmed'in ardından Bafra ve Samsun'u alarak beylik sınırlarını genişleten Mesud'un ölümüyle beraber yerine Gazi Çelebi geçmiştir.⁶⁸ Gazi Çelebi'nin ölümünden sonra ise Candaroğlu Süleyman Paşa Sinop'u kendi ülkesine katmak suretiyle Pervaneoğulları Beyliğine son vermiştir.⁶⁹

Sinop'u ele geçiren Candaroğulları,⁷⁰ Selçuklularla beraber Anadolu'ya gelen Türkmenlerdendir. Candaroğlu Süleyman Paşa, fethin ardından yönetimi oğlu İbrahim'e bırakmıştır.⁷¹ Nitekim İbn Battuta Sinop'u ziyaret ettiğinde -takriben 1332 senesi- şehrin beyi olarak Süleyman Paşa'nın oğlu İbrahim Bey'i anlatır.⁷² Kısa süren iktidarının ardından, 1345 senesinde İbrahim Bey'in yerine Adil Bey geçmiştir.⁷³ Adil Bey'in ardından Kötürüm namıyla bilinen Celaüddin Bayezid tarih sahnesine çıkar.⁷⁴ Çevre beyliklerle olan kötü münasebetlerinin aksine Osmanlılarla iyi münasebetler kuran Kötürüm Bayezid, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın kızı ile evlenmiştir. Hatta bu evlilikten daha sonra Sinop hükümdarı olacak olan İzzeddin İsfendiyar Bey dünyaya gelmiştir.⁷⁵

İsfendiyar Bey,⁷⁶ başlangıçta babasının son dönemlerinde olduğu gibi Osmanlılarla çekişen bir politika izlemiştir. Bunun da sebebi muhtemelen abisi Süleyman Paşa'nın Kastamonu'da kurduğu beylikle Osmanlıların kız alıp verme suretiyle akraba olması ve iyi ilişkiler içinde olmalarıdır. Ancak bu iyi ilişki de çok uzun sürmemiş, Kadı Burhaneddin ile iş birliği içinde olduğu tespit edilen Süleyman Paşa'nın üzerine yürüyen Yıldırım Bayezid'in Süleyman Paşa'yı ortadan kaldırmasıyla

⁶⁷ Muharrem Kesik, "Pervaneoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXIV, s. 245.

⁶⁸ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 291.

⁶⁹ Muharrem Kesik, *a.g.m.*, s. 246.

⁷⁰ Sinop'ta Candaroğullarının hâkimiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Emin Solak, *Candaroğulları Beyliği Döneminde Sinop*, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sinop 2017.

⁷¹ Yaşar Yücel, "Candaroğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VII, s. 146.

⁷² Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi I*, (çev. A. Sait Aykut), YKY, İstanbul 2004, s. 442.

⁷³ M. Şakir Ülkütaşır, "Sinop'ta Candar Oğulları Zamanına Ait Tarihi Eserler", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. 5, İstanbul 1949, s. 153.

⁷⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1937, s. 24.

⁷⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, C. I, s. 84.

⁷⁶ İsfendiyar Bey hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cevdet Yakupoğlu, *İsfendiyar Bey ve Zamanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999.

son bulmuştur.⁷⁷ Bundan sonra “düşmanımın düşmanı dostumdur” mantığıyla Osmanlılar ve Candaroğulları iyi münasebetlerde bulunmuşlardır. İsfendiyar Bey, Sinop’un kendisine bırakılması karşılığında Osmanlı’nın tabiiliğini tanıyacağını beyan edince, Kıvrımbel iki taraf arasında sınır kabul edilmiştir.⁷⁸ Bu iyi ilişkiler de fazla uzun sürmemiştir. Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid’in Kadı Burhaneddin karşısında başarısız olmasını fırsat bilen İsfendiyar Bey, Kadı Burhaneddin’e yaklaşmaya çalışmıştır. Yıldırım Bayezid ise bunu haber almasıyla birlikte İsfendiyar Bey’in üzerine yürüyerek Sinop’u muhasara ettiyse de muvaffak olamayarak geri çekilmiştir. Birtakım toprakların Osmanlılara terki ile yeniden anlaşma sağlanmıştır.⁷⁹

Osmanlı Devleti’nin 1402 Ankara Savaşı sonrası girdiği fetret devrini fırsat bilen İsfendiyar Bey, Sinop merkezli beyliğinin sınırlarını; Kastamonu, Safranbolu, Çankırı, Kalecik, Bafra ve Samsun’u da içine alacak şekilde genişletmiştir. Ancak Osmanlılar bu bölgelerin çoğunu yeniden hâkimiyet altına almışlardır.⁸⁰ Nitekim, Fatih Sultan Mehmed’in Trabzon seferi sırasında şehir sulh ile Osmanlı himayesine girdiğini kabul etmiştir.⁸¹ Fatih’in fethinin ardından Ceziret’ül-Uşşak olarak anılan Sinop’ta, 462 yıl sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır.

1.5. Osmanlı Hâkimiyetinde Sinop

Sinop’un fethi ile birlikte Osmanlı Devleti önemli bir tersaneyi bünyesine katmıştır. Bu tersane Gelibolu ile birlikte devletin en önemli deniz merkezlerinden biri haline gelmiştir ki Kırım seferleri için bir üs olması bakımından önemlidir. Ayrıca Karadeniz donanması için de bir kışlak görevi üstlenmiştir.⁸² Önemli bir liman ve tersane olan Sinop’ta 16. yüzyılda Kadırğa, Baştarde, Mavna, At Gemisi, Barça türü gemiler yapılırken; 17. yüzyılda Kalyon, 18. yüzyılda ise Pota kayığı, Sandal, Filika, Tombaz, Karavele, Şolape ve Kırlangıç gibi çok çeşitli gemiler inşa edilebiliyordu.⁸³

Fatih Sultan Mehmed, Sinop’u fethinin ardından şehir halkını tüm avarız vergilerinden muaf tutmuştu. Yalnızca avarızdan muaf tutulmayan Sinop halkı ayrıca herhangi bir şekilde zorla iskân projeleri kapsamına da alınamayacaktı. İşte bu ayrıcalıklar 16. yüzyıl süresince de devam ettiği için Sinop nüfusu düzenli bir şekilde

⁷⁷ Zerrin Günel Öden, “İsfendiyar Bey”, *DİA*, C. XXII, s. 512.

⁷⁸ Yaşar Yücel, “Candar-Oğlu Çelebi İsfendiyar Bey”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 2, Ankara 1967, s. 159.

⁷⁹ Yaşar Yücel, *a.g.m.*, s. 161.

⁸⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 25.

⁸¹ Yaşar Yücel, *a.g.m.*, s. 149.

⁸² Besim Darkot, *a.g.m.*, s. 686.

⁸³ Mehmet Ali Ünal, “*XVI-XVIII. Yüzyıllarda Sinop Tersanesi*”, XIV. Türk Tarih Kongresi (9-13 Eylül 2002), C. II K. 2, Ankara 2002, s. 913.

artmıştır.⁸⁴ Sinop şehrinin fethiyle beraber Osmanlı'nın burada iktidarını güçlendirme çabalarına şahit oluyoruz. Osmanlı idari teşkilatının önemli yönetim organizasyonlarından biri olan, hanedan üyelerinin şehir yönetimlerine gönderilmesinin bir örneği de Sinop'ta yaşanmıştır. Buna göre Sultan II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmut'un oğlu Musa, Sinop Bey'i olarak atanmıştır.⁸⁵ Böylece Sinop Osmanlı idari sistemindeki yerini almıştır.

Sinop, Osmanlı idari sistemi içinde Anadolu Eyaleti içinde yer alan kazalardan biriydi. Bu eyaletin merkezi başta Ankara iken daha sonra Kütahya olarak değiştirilmiştir. Sinop ise eyalet sınırları içinde yer alan Kastamonu Sancağı'na bağlı bir kaza statüsünde yer almıştı. Bugün Sinop ili sınırları içerisinde yer alan Boyabad, Durağan ve Saraydüzü ilçeleri, XV. ve XVI. yüzyıllarda kazaya dâhil değildi. Sinop kazası o dönemde Türkeli, Ayancık, Erfelek, Merkez, Gerze ve Dikmen ilçelerini kapsamaktaydı.⁸⁶ Sinop'un 17. yüzyıldaki gayr-i müslim mahalleleri; Aya Nikola, Aya Konstantin, Ayaklıca Kilise, Arap ve Meryem Ana iken, 18. yüzyılda bunlara Aya Todori, Balatlar ve Kumbaşı mahalleleri de eklendi. 17. yüzyılda bilinen Müslüman mahalleleri ise Arslan, Arasta, Bağçeler, Siraceddin, Cami-i Kebir, Kapan, Kaleyazısı, Kefevi, Küfli, Mehmed Ağa Mescidi, Meydankapı, Saray, Selamdalı, Şekerhane, Şeyh Tayboğa, Demirli ve Ulubey'den müteşekkildir.⁸⁷

Pax Ottomana ile huzurlu günler geçiren, sahip olduğu ayrıcalıklar ile nüfus ve refahını arttıran Sinop için 17. yüzyıl aynı derecede olumlu geçmemiştir. Bu yüzyılda baş gösteren Kazak akınları, tüm Karadeniz sahillerini etkilediği gibi Sinop için de büyük bir tehdit haline gelmiştir. Kazaklar birkaç kez Sinop şehrini harap etmişlerdir.⁸⁸ Nitekim 1614 yılında Kazaklar, Sinop şehrini basıp; erkekleri öldürüp, kadın ve çocukları esir edip, şehri de yakmak suretiyle büyük bir yıkım gerçekleştirmişlerdir.⁸⁹ Bu akınlar o hale gelmişti ki Kazaklar Karadeniz'de Osmanlı gemilerini ele geçiriyor, Kefe'yi tehdit ediyor, üzerine Boğaziçi'ne kadar gelerek Payitahtı bile tehdit eder hale geliyorlardı.⁹⁰ Bu durum karşısında oldukça sert yaptırımlar uygulayan Osmanlı

⁸⁴ Suraiya Farooqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 133.

⁸⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, TTK, Ankara 1988, s. 235.

⁸⁶ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop (XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Sinop Kâzası)*, TTK, Ankara 2014, s. 26.

⁸⁷ İbrahim Güler, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop (İdari Taksimat v e Ekonomik Tarihi)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1992, s. 57-63.

⁸⁸ Suraiya Farooqhi, *a.g.e.*, s. 125; Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları, Sayı:182, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972, s. 90.

⁸⁹ Besim Darkot, *a.g.m.*, s. 686.

⁹⁰ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi III*, (çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 537.

Devleti, Sinop'taki başarısızlığın faturasını vezir-i azam Nasuh Paşa'ya keserek, idamına hükmetmiştir.⁹¹ Sinop şehrinin kazak saldırıları karşısında bir daha aciz duruma düşmesini engellemek için ise kaleye 50 kul asker, 1000 kantar barut, küçük/büyük 1000 parça top koyup, cephanesini de çeşitli silahlarla donatmıştır. İki yüz asker ise bölükbaşları ve çavuşlarıyla birlikte sabaha kadar gözcülük yapmakla görevlendirilmiştir.⁹²

IV. Murat döneminden itibaren Kazak saldırılarından kurtulan Sinop'ta ekonomik hayat oldukça canlanmıştır. Bir liman kenti olarak antik çağdan bu yana her türlü ticaretin, bilhassa esir ticaretinin yapıldığı Sinop limanı Osmanlı döneminde de ticari canlılığını önemli ölçüde korumuştur. Karadeniz'de, Sinop'tan Trabzon'a kadar uzanan sahanın Sinop Gümrüğü olarak adlandırılması bundan ileri gelmektedir. Ayrıca 16. yüzyılda yapılan Kırım'a yapılan seferlerde Sinop iskelesi, zahirelerin toplandığı bir iskele olarak öne çıkmaktadır.⁹³ 18. yüzyılda Sinop şehrinde pazar, bir sük-i sultânî (sultan çarşısı), hanlar, çarşılar (Kaleyazısı, Kazgancılar, Kapan, Yalı ve Tersane), bakkal, tuzcu, berber, semerci, ayakkabıcı, ekmekçi, mumhane, fırın, değirmen gibi çok çeşitli iş sahaları ve dükkânlar mevcuttu.⁹⁴ Tüm bu canlılığa rağmen Sinop limanının, 18. yüzyıla gelindiğinde artık antik çağlardaki canlılığının kalmadığını da belirtmek gerekir.

18. yüzyılda memleketin her yanında hissedilen değişim ihtiyacı Osmanlı Devlet erkânı tarafından da hissedilmekteydi. Sultan III. Selim zamanında, Osmanlı devleti Nizam-ı Cedid programı kapsamında topyekûn bir yenileşme ve gelişme telaşındadır. Bu dönem deniz gücünü modernize etmek ve olabildiğince arttırmak adına bir hayli çalışma yapılmıştır. Bu kapsamda; İstanbul, Bodrum, Gemlik, Kal'a-i Sultaniyye, Midilli, Rodos, Ereğli, Limni, Kıbrıs, Kemer, Kalas, Silistre ve Sohum tersanelerinin yanında, Sinop'ta da gemi üretiminin hızlanması için padişah fermanları gönderilmiştir.⁹⁵ Kaptan Küçük Hüseyin Paşa'nın da teşvikleriyle eski ağır savaş gemileri yerine Fransız tipi hafif gemi yapımına başlandı. İstanbul, Rodos ve Sinop tersanelerinde bu yıllarda yapılan gemiler en kaliteli İngiliz ve Fransız gemileri ile

⁹¹ Evliya Çelebi'de bu durum şöyle anlatılır: "Karadeniz'de Kazaklar Sinop Kalesi'ni yakınca Nasuh Paşa suçlanıp öldürüldü, sene 1614." Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, C. II, K. 1, YKY, İstanbul 2003, s. 173.

⁹² Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *a.g.e.*, C. II K.1, s. 89.

⁹³ M. Yaşar Ertaş, "Osmanlı Seferlerinde Olağandışı Bir Kışlak: Kastamonu", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, C. XXVIII, S. 18, Ankara 2005, s. 140.

⁹⁴ Mehmet Öz, *a.g.m.*, s. 254.

⁹⁵ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hattı Hümayunları (Nizam-ı Cedit)*, TTK, Ankara 1988, s. 68-69.

yarışacak düzeyde idi.⁹⁶ 19. yüzyılın ilk yarısında da Sinop limanı ve tersanesinin aktif olarak kullanılmış, donanmanın güçlendirilmesi için diğer tersanelerle beraber Sinop'ta da kalyon ve korvet inşasına başlanmıştır.⁹⁷

18. yüzyılın sonlarında Sinop, Rusya Devleti ile ikili ilişkilerde de gündeme gelmiştir. Bu dönemde, Karadeniz'de dolaşan ve kimi zaman taciz atışlarında bulunan Rus donanmasına ait gemilerle ilgili arşivde çok sayıda belge mevcuttur. Bunun dışında; 1827-1828 Osmanlı Rus savaşı sırasında Sinop kalesine asker gönderilmiş, Sinop ayanı Kavizade Hüseyin Bey ise kale muhafızı olarak atanmıştır.⁹⁸ Rus tehdidine karşı Sinop'un Anadolu'nun kilidi olduğu belirtilmiştir.⁹⁹

19. yüzyılın ikinci yarısında Sinop, Osmanlı tarihi açısından oldukça elim bir hadiseye sahne olmuştur. Tarihte Kırım Harbi olarak bilinen 1853–1856 Osmanlı – Rus savaşının kırılma anlarından biri Sinop'ta yaşanmıştır. 1853 yılının Ekim ayında, Karadeniz'deki Rus tehdidine karşı açılmış olan Osmanlı donanması yolda yakalandığı fırtına sonucu Sinop limanına sığınmıştı. Fırtınadan hasar alan Osmanlı donanması tekrar denize açılıp açık denizde Ruslarla karşılaşmak yerine limanda kalmayı tercih etti.¹⁰⁰ Ancak bu hatalı bir karar olacaktı; zira Ruslar sığ sularda zayıf düşmüş halde bulunduğu ve kaçacak yeri olmayan Osmanlı donanmasına ağır bir hasar vermek niyetindeydi. Patrona Osman Paşa komutasındaki yedi fırkate, üç korvet ve iki buharlı gemiden oluşan Osmanlı donanması hilal gibi dizildiği vaziyette; Amiral Nahimoff komutasındaki sekiz saf harp gemisi, iki fırkate ve iki buharlı gemiden müteşekkil Rus donanması tarafından birkaç saat içinde imha edildi.¹⁰¹ Yaklaşık dört bin kişi olan Osmanlı mürettebatının yarısından fazlası şehit olurken, Patrona Osman Paşa'da yaralanarak esir düşmüş, onunla beraber üç zabıt ve 125 nefer de düşman eline geçmiştir. Sinop şehri yakılıp yıkılmış, 2500'den fazla ev harap edilmiştir.¹⁰² Tarihte "Sinop Baskını" olarak bilinen bu olay,¹⁰³ Avrupa'da büyük yankı uyandırarak, İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya savaş açmasına neden olmuş ve Kırım Harbi'nin seyrini değiştirmiştir.

⁹⁶ Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 237.

⁹⁷ Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, TTK, Ankara 2001, s. 106.

⁹⁸ Deniz Esemeli, *Sinop İli Türk Dönemi Mimarisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1990, s. 22.

⁹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Askeriye (C..AS..)169/7414 29 N 1244/04 Nisan 1829.

¹⁰⁰ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. VI, TTK, Ankara 2011, s. 3031.

¹⁰¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri)*, C. V, TTK, Ankara 2007, s. 235.

¹⁰² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 148-149.

¹⁰³ Sinop baskını hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Besim Özcan, *Rus Donanmasının Sinop Baskını*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 1990.

Sinop Baskını şehir halkında büyük bir üzüntü ve kedere neden olmuştur. Savaş esnasında vali ile birlikte şehri terk eden halk döndüğü zaman evlerinin yıkılıp yıkıldığını görmüş, binlerce şehidin acısı ile yas tutmuşlardır. Tüm bu yaşananlara Osmanlı hükümeti de kayıtsız kalmayarak, bugünkü Sinop Müzesi'nin yanına bir şehitlik yaptırmıştır. Şehitlik etrafı da taş duvarlar ile örölmek suretiyle muhafaza altına alınmıştır. Şehitliğin içinde Sinop Deniz Muharebelerini anlatan bir mermer kitabe de bulunmaktadır. Ayrıca tersane mevkiinde bir de şehitler çeşmesi yaptırılmıştır.¹⁰⁴ Kırım Harbinde Osmanlı'nın yanında savaşan ve Sinop'ta vefat eden İngiliz askerleri için de bir kabristan inşa edilmiştir. II. Abdülhamid döneminde bu kabristanın yıkılan duvarları onarılmıştır.¹⁰⁵

Sinop şehri açısından 19. yüzyıla damgasını vuran Sinop baskınının sonuçları tahmin edilenden de kötü olmuştur. Baskın ile birlikte yaşanan insan kaybı ve şehirdeki maddi hasarın dışında, bu baskının etkisi şehrin geleceğine de tesir etmiştir. Nitekim baskının ardından Sinop limanının deniz ticaretindeki yeri sarsılırken, buna karşılık İnebolu ve Samsun limanlarının önemi artmıştır. Limanlardaki ithalat/ihracat değerleri bunu açıkça gösterir. Sinop 1.220.000 frank ticaret hacmine sahipken, Samsun 15.000.000, Trabzon 86.000.000 frank ile oldukça farklı bir seviyeye ulaşmıştı.¹⁰⁶ Kırım Harbi'nin ardından 30 Mart 1856 tarihinde yapılan Paris Antlaşması ise Sinop limanının askeri bir tersane olarak işlevselliğine nokta koymuştur.¹⁰⁷ Anlaşmanın ilgili maddesiyle birlikte Osmanlı Devleti Karadeniz'de donanma ve tersane bulundurmayacağını kabul ederek, Sinop tersanesinin kapısına da adeta kilit vurmuştur.¹⁰⁸

19. yüzyılda Sinop limanının, tersanesinin ve bunlara bağlı olarak şehrin eski parlak günlerinden uzaklaşmasının muhtelif sebepleri vardır. Bunlar arasında yukarıda zikrettiğimiz Sinop Baskını ve Paris Antlaşması önemli bir yer tutmakla beraber durumu yalnızca bunlara bağlamak olanaksızdır. Zira Sinop limanının hinterlandı ile olan irtibat kopukluğu, lojistiğe ket vurmaktadır. Bunda yol yapımını zorlaştıran engebeli dağlık arazi gibi coğrafi şanssızlıklar olduğu gibi, kereste ihracatının lokomotif olan ormanların insanlar tarafından tahrip edilmesi gibi insani faktörler de büyük rol oynamıştır. Şehirde meydana gelen yangınlar sonucu ahşap evlerin tahrip

¹⁰⁴ Besim Özcan, *a.g.t.*, s. 183-194.

¹⁰⁵ BOA, Dâhiliye Mektubi (DH. MKT), 46/5 14 B 1311/21 Ocak 1894.

¹⁰⁶ Mehmet Öz, *a.g.m.*, s. 255.

¹⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, "Paris Antlaşması", *DİA*, C. XXXIV, İstanbul 2007, s.169-172.

¹⁰⁸ Paris antlaşmasının ilgili maddesi şöyledir: "Karadeniz tarafsız hale getirilecek. Bütün milletlerin ticaret gemilerine açık, fakat harp gemilerine kapalı bulunacak. Osmanlı Devleti ve Rusya, Karadeniz kıyılarında ne tersane ne de donanma bulundurmayacaklar." Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 244.

olması ve sürekli dışarı göç verilmesi de şehrin yapısını değiştirmiştir. Nitekim 18. yüzyılda 15 bin olarak verilen Sinop nüfusu 19. yüzyıl ortalarında buraya gelen seyyahlar tarafından 6-9 bin aralığında zikredilmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Besim Darkot, *a.g.m.*, s. 687.

İKİNCİ BÖLÜM

İDARİ YAPI VE YERLEŞME

Bir şehrin, yörenin veya bölgenin; daha geniş ifadeyle bir yerleşim biriminin sosyal hayatını anlamak için öncelikle oranın idari yapısını bilmek gerekir. Zira bu idari yapı, yerleşim biriminin sosyal hayatını da yöneten ve şekillendiren bir mekanizmadır. Sosyal hayat, yönetimden bağımsız düşünülemez. Bu nedenle, bu bölümde Sinop sancağının idari yapısını çok fazla ayrıntıya girmeden, ana hatlarıyla inceleyeceğiz.

2.1 İdari Yapı

Osmanlı Devleti için 19. yüzyıl, merkezde ve taşrada yönetim sorununun yaşandığı, imparatorluğun en uzun yüzyılıdır. Devrin Osmanlı padişahları 19. yüzyılın başından itibaren, devletin azalan gücüne paralel olarak zayıflayan merkezi yönetimi güçlendirmek adına reformlar yapmışlardır. Bunun taşradaki en büyük tezahürü de taşra teşkilatında yapılan yeniliklerdir. II. Mahmud' un yeniçeri ocağını ve ayanları ortadan kaldırması, önce merkezde daha sonra da taşrada devletin elini güçlendirmişti. Daha sonra II. Mahmud, taşra yönetiminde de değişiklikler yapmıştır. Valiler üzerinde merkezi kontrolü sağlayan padişah, kurduğu muhtarlık sistemiyle de taşranın en küçük birimi olan köylere kadar devletin otoritesini hissettirmiştir. Abdülmecit döneminde, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile de taşra yönetiminde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Valinin yetkileri sınırlandırılırken bu yetki daha çok meclislere verilmiştir. Böylece güç tek bir odakta toplanmamış, devletin ve halkın temsil gücü belli bir oranda artmıştır. 1840 tarihli bir fermanla sonra kurulmaya başlayan eyalet meclisleri sınırlı bir temsil gücüne sahip olsa bile, mahalli teşebbüsler bu cesaretlendirici yolla hayat bulmuş, yerel sorunların ve ihtiyaçların dile getirilmesi kolaylaşmıştır.¹¹⁰

Tanzimat'ı gerçekten benimseyen ve gittiği her yerde Tanzimat ilkelerinin uygulayıcısı olan Ahmed Midhat Paşa, 1864 Vilayet Nizamnamesinin de öncüsü olmuştur. Nizamname, pilot bölge olarak belirlenen; Niş, Silistre ve Vidin'den oluşan Bulgaristan bölgesinde uygulanmıştır. Klasik Osmanlı sisteminde “Eyalet” olarak bilinen idari birimler artık “Vilayet” olarak adlandırılmaya bu tarihte başlamıştır. 1864 Vilayet Nizamnamesi ülkeyi eyalet sisteminden vilayet sistemine geçirmek suretiyle değişimi başlatmıştır. Bu nizamname ile vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar

¹¹⁰ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamit'in Valileri (Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908)*, Klasik Yayınları, İstanbul 2007, s. 23.

karyelere ayrılmıştır. Daha sonra yürürlüğe giren, 1871 Vilayet Nizamnamesi ile imparatorluk genelinde; 27 vilayet ve 123 sancak teşkil edilmiştir. Bu nizamname aslında II. Mahmud'dan beri yapılmaya çalışılan, merkezi idareyi taşra idaresi üstünde güçlü kılmak ve bu amaçla taşra idaresini re organize etmek amaçlarını güdüyordu. Nitekim nizamname taşra idaresini yeniden organize etmiştir.¹¹¹ Özetle; 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri taşra idari modernleşmesini ve merkeziyetçiliği sağlamıştır.

Konumuz olan Sinop sancağı ise işte bu nizamname sonucunda Kastamonu Vilayetine bağlı bir sancak haline gelmiştir. Kastamonu Vilayeti; Kastamonu, Sinop, Bolu ve Çankırı sancaklarından oluşmaktaydı. Bu dört sancak alt birimleriyle beraber; 4 sancak, 21 kaza ve 27 nahiyeden müteşekkildi. Kastamonu Vilayeti'nin kuzeyinde Bahr-i Siyah, doğusunda Trabzon ve Sivas Vilayetleri, güneyinde Ankara, batısında Hüdavendigâr Vilayeti ve İzmîd Sancağı yer almaktadır.¹¹²

Tablo No: 2.1 Kastamonu Vilayeti idari taksimatı¹¹³

SANCAK	KAZA	NAHİYE
Kastamonu Sancağı	Kastamonu, Taşköprü, Daday, Cide, Arac, İnebolu, Tosya, Zağferanbolu (Safranbolu)	Akkaya, Kozyaka, Gölma'a, Sorgun, Devrekani, Gökçeagaç, Azdavay, Hoşalay, Mergüze, İğdir, Gerede, Abana, Aktaş, Eflani, Ulus
Sinop Sancağı	Sinop, Boyabat, İstefan (Ayancık)	Gerze, Durağan, Çiğli
Bolu Sancağı	Bolu, Göynük, Mudurnu, Düzce, Ereğli, Bartın, Gerede, Hamidiye	Akçaşehir, Mengen, Çarşamba
Çankırı Sancağı	Çankırı, Çerkeş	Koçhisar, Tuht (Yapraklı), Şabanözü, Karaviran,

¹¹¹ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara 2018, s. 62.

¹¹² Binbaşı M. Nasrullah, Kolağası M. Rüşdü, Mülazım M. Eşref, *Osmanlı Atlası (XX. Yüzyıl Başları)*, (hzl. Rahmi Tekin, Yaşar Baş), Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 64.

¹¹³ *Kastamonu Vilayeti Sahnâmesi*, Kastamonu Vilayet Matbaası, Def'a 20, 1317.

		Ovacık, Bayındır
--	--	------------------

Tablo No: 2.1’de gösterilen idari taksimat incelendiğinde Sinop sancağının Kastamonu Vilayetine bağlı 4 sancaktan biri olduğunu ve sancağa bağlı 3 kazadan meydana geldiğini görmekteyiz. Buna göre Sinop sancağı; Sinop (Merkez), Boyabat (Boyabad), ve İstefan (Ayancık) kazalarından; Gerze, Durağan ve Çiğli nahiyelerinden müteşekkildir.

2.2. Yönetici Zümre

Osmanlı Devleti’nin Vilayet Nizamnameleri sonrası oluşan taşra idari yapısında; sancakları mutasarrıflar yönetmekteydi. Mutasarrıflar bu yönetme işini gerçekleştirirken kendilerine yardımcı olan naipler, müftüler, kaymakamlar ve çeşitli memurlar bulunmaktaydı. Bu alt başlıkta sancağın yönetici zümresi olarak adlandırılan bu memurlar incelenecektir.

2.2.1. Mutasarrıflar

Osmanlı devletinin yeni toprak rejiminde (1871 Nizamnamesi sonrası) vilayetleri valiler yönetirken, sancakları yöneten yöneticiler “mutasarrıf” olarak adlandırılmıştır. Mutasarrıfların mülki, mali, hukuki ve cezai yetkileri bulunmaktaydı. Genel olarak valinin emirlerini sancakta uygulamakla yükümlü olan mutasarrıf; liva ve nahiye meclislerin toplanmasında da karar mercii idi.¹¹⁴ Sinop sancağı yönetimini tanımak için, II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağında görev yapan mutasarrıfları incelemek gerekir.

Tablo No: 2.2 Sinop sancağında görev yapan mutasarrıflar¹¹⁵

Sancağın Yöneticisi	Görev Tarihi
Mutasarrıf Ahmed Bey	1876 - 1877
Mutasarrıf Mehmed Şefik Bey	1877 - 1881
Mutasarrıf Mehmed Veysel Paşa	1881 – 1889

¹¹⁴ Ali Fuat Öreñ, “Mutasarrıf”, *DİA*, C. XXXI, s. 377-379.

¹¹⁵ Fırat Küskü, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Sinop Sancağı: İdari, İktisadi ve Demografik Yapıya Dair Tespitler”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop’ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu 5-7 Ekim 2018*, Bildiriler Kitabı, C. II, Sinop 2018, s. 1057-1058.

Mutasarrıf Faik Bey	1889 – 1890
Mutasarrıf Dede Paşa	1890 – 1891
Mutasarrıf Enis Paşa	1891 – 1892
Mutasarrıf Reşid Paşa	1892 – 1894
Mutasarrıf Fazlı Paşa	1894 - 1895
Mutasarrıf Bekir Sadık Paşa	1895 – 1897
Mutasarrıf Emin Bey	1897 – 1899
Mutasarrıf Ömer Şevki Paşa	1899 – 1903
Mutasarrıf Mustafa Tevfik Paşa	1903 – 1904
Mutasarrıf Kadri Efendi	1904 – 1905
Mutasarrıf Bekir Paşa	1905 - 1908
Mutasarrıf Haydar Bey	1908 - 1909

Tablo No: 2.2 incelendiğinde II. Abdülhamid döneminde sancakta görev yapan mutasarrıflar görülmektedir. Bu mutasarrıfların bazıları, farklı derecelerde devlet nişanına sahiptir. ¹¹⁶ 1876–1877 yılları arasında iki sene görev yapan Mutasarrıf Ahmed Bey, Üçüncü Mecidi Madalyası,¹¹⁷ 1892-1894 yılları arasında görev yapan Mutasarrıf Reşid Paşa üçüncü dereceden Osmani,¹¹⁸ 1895-1897 yıllarında görev yapan Mutasarrıf Bekir Sadık Paşa dördüncü dereceden Osmani ve ikinci dereceden Mecidi nişanlarına sahiptir.¹¹⁹ 1903 senesinde mutasarrıf olan Mustafa Tevfik Paşa ise Rumeli beylerbeyliği payesinde olup, ikinci dereceden Mecidi ve iki altın liyakat nişanlarına sahiptir.¹²⁰

2.2.2. Naibler

Kelime anlamı olarak; vekil, yerine geçen, vekâlet eden anlamlarına gelen naib, İslam devletlerinde hükümdar, vali, kadı gibi devlet ricalinin vekili, temsilcisi veya

¹¹⁶ “Osmanlılar’da batı tarzında ilk nişan 1852’de Mecidi nişanı ile ihdas edildi ve iftihar nişanı lağvedildi. Bu nişanla ilgili 13 Zilkade 1268 (29 Ağustos 1852) tarihli bir nizamname yayımlandı. Buna göre birden beşe kadar farklı rütbelere vardır. Üçüncü mecidi nişanı boyna asılırdı, berat harcı 50 kuruştur.” Bkz. İbrahim Artuk, “Nişan”, *DİA*, C. XXXIII, s. 154-156.

¹¹⁷ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1293, s. 109.

¹¹⁸ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1311, s. 243.

¹¹⁹ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1314, s. 232.

¹²⁰ BOA, İ. DH, 1398/51 18 R 1320/25 Temmuz 1902.

yardımcısıdır.¹²¹ Naib dendiği zaman daha çok kadı naibleri akla gelse de bizim burada bahsettiğimiz naibler sancak yönetiminin başı olan mutasarrıfların vekilleridir. Mutasarrıf varken onun yardımcısı gibi hareket ederken, yokluğunda vekâleten görevi ifa eder.

Tablo No: 2.3 Sinop sancağında görev yapan naibler¹²²

Naib	Görev Tarihi
Müderriş Asım Efendi	1876
Mustafa Şükrü Efendi	1877
Mustafa Şevki Efendi	1878
Ali Rıza Efendi	1879
Mustafa Hilmi Paşa	1881-1882
Hüseyin Hüsnü Efendi	1889
Mehmed Nuri Efendi	1892
Musa Rıza Efendi	1893
Mahmud Mazhar Efendi	1894
Mehmed Şükrü Efendi	1896
Osman Fevzi Efendi	1899
Hüseyin Veliyüddin Efendi	1903 – 1904

2.3.3. Müftüler

Vilayet ve kazalarda din işlerine bakan, karşılaşılan fıkhi meselelerde fetva veren kişilere “Müftü” denirdi. Kadının veya yöneticilerin çözemedikleri sorunlar

¹²¹ Casim Avcı, “Nâib”, *DİA*, C. XXXII, s. 311-312; Mehmet İpşirli, “Nâib”, *DİA*, C. XXXII, s. 312-313.

¹²² *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 8, 1293, s. 109; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 9, 1294, s. 118; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 10, 1295, s. 64; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 11, 1296, s. 68; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 13, 1298, s. 172; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 14, 1299, s. 182; Naib Hüseyin Hüsnü Efendi İzmir payesine sahiptir.” *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 15, 1306, s. 465; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 16, 1310, s. 433; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 17, 1311, s. 243; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 18, 1312, s. 306; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 19, 1314, s. 232; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 20, 1317, s. 254; “Naib Hüseyin Veliyüddin Efendi Mecidi madalyasına sahiptir.” *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 21, 1321, s. 277.

karşısında müftüye danışılırdı. Müftü de bu durumlara uygun gerekçeli fetvalar verirdi. Fetva verirken ise Hanefî mezhebinin öngördüğü kurallara uyulurdu.¹²³ Müftü aynı zamanda livada bulunan üst düzey meclislerin tabi üyesi konumundaydı. II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağında görev yapan müftüler şöyledir: Hacı Ali Efendi (1876 - 1882)¹²⁴ ve Hafız Ali Lütfi Efendi (1889).¹²⁵ 1892'den itibaren ise bu görevin müftü ve nakibü'l eşraf kaymakamı olarak değiştirildiğini görmekteyiz. Bu görevi de 1889'da göreve gelen Ali Lütfi Efendi ifa etmiştir. Bu bağlamda müftünün naibden farklı olarak çok nadir değiştiğini söylemek mümkündür.

2.3.4. Kaymakamlar

1871 Vilayet Nizamnamesinde öngörüldüğü üzere vilayeti valiler, sancakları mutasarrıflar yönetirken, kazaları da “Kaymakam” veya belgelerdeki orijinal haliyle “Kaimmakam” sıfatlı görevliler yönetirdi. Kaymakamın görevleri mutasarrıfın sancakta ifa ettiği görevler ile aynıydı. Sinop sancağı; Sinop (merkez), Boyabat ve Ayancık (İstefan) kazalarından oluşmaktadır. Sinop (merkez) sancak merkezi olduğu için aynı zamanda mutasarrıflık merkezidir. Boyabat ve Ayancık kazaları ise sancağa bağlı diğer kazalar olduklarından kaymakam tarafından yönetilmektedir.

Tablo No: 2.4 Boyabat kazası kaymakamları¹²⁶

Kaymakam	Görev Tarihi
Hacı Osman Efendi	1876
Mustafa Raşid Bey	1877
Mustafa Salim Efendi	1878-1879
Mehmed Muhlis Efendi	1881

¹²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1998, s. 173.

¹²⁴ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 8, 1293, s. 109; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 14, 1299, s. 182.

¹²⁵ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 15, 1306, s.465.

¹²⁶ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 8, 1293, s. 114; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 9, 1294, s. 122.; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 10, 1295, s. 69; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 11, 1296, s. 73; Kaymakam Mehmed Muhlis Efendi 5. Mecidi Madalyasına sahiptir.” *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 13, 1298, s. 184.; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 14, 1299, s. 198; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 15, 1306, s. 480; “Kaymakam Kâmil Bey mütemayiz rütbeli ve dördüncü mecidi nişanı sahibidir.” *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 16, 1310, s. 445; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 17, 1311, s. 321; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 19, 1314, s. 248; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 20, 1317, s. 266; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 21, 1321, s. 291; BOA, DH. MKT, 2603/142 10 S 1322/26 Nisan 1904; BOA, BEO, 2363/177204 22 R 1322/6 Temmuz 1904; BOA, DH. MKT, 933/28 16 Z 1322/21 Şubat 1905; BOA, DH. MKT, 1121/92 12 M 1324/8 Mart 1906.; BOA, DH. MKT, 1241/57 16 S 1326/20 Mart 1908; BOA, DH. MKT, 2745/85 29 M 1327/20 Şubat 1909.

Osman Nuri Efendi	1882
İsmail Vehbi Efendi	1889
Kâmil Bey	1892-1894
Ahmet Münir Efendi	1896
Mehmed Şükrü Efendi	1899
Süleyman Sırrı Bey	1903
Agâh Bey	1904
Osman Feyzi Bey	1905
Ali Rıza Bey	1906
Nizameddin Bey	1907
İbrahim Bey	1908

Tablo No: 2.4. incelendiğinde II. Abdülhamid döneminde Boyabat kazasında görev yapan kaymakamlar görülmektedir. Bu kaymakamların uzun süre görevde kalmadıkları da dikkat çekicidir. Kaymakamların birçoğu yer değiştirme yoluyla başka bir kazaya kaymakam olarak giderken yerlerine de başka kazaların kaymakamları gelmiştir. Örneğin; Agâh Bey eski Mecidiye kaymakamı,¹²⁷ Osman Feyzi Efendi eski Akşehir kaymakamı¹²⁸ ve Nizameddin Bey eski Ayancık kaymakamıdır.¹²⁹ Göreve atanan kaymakamlar genelde kendi istekleri dışında yer değişime tabi tutulurken, kimi kaymakamlar da farklı isteklerle yer değiştirmek istemiştir. Örneğin; atanmasından kısa bir süre sonra Osman Feyzi Bey görev yerini beğenmemiş, Boyabat havasının ve suyunun kendisine uymadığını iddia ederek tayin talebinde bulunmuştur.¹³⁰

Tablo No: 2.5 Ayancık kazasında görev yapan kaymakamlar¹³¹

¹²⁷ BOA, DH. MKT, 2603/142 10 S 1322/26 Nisan 1904.

¹²⁸ BOA, BEO, 2363/177204 22 R 1322/6 Temmuz 1904.

¹²⁹ BOA, DH. MKT, 1241/57 16 S 1326/20 Mart 1908.

¹³⁰ BOA, DH. MKT, 933/28 16 Z 1322/21 Şubat 1905.

¹³¹ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 8, 1293, s. 115; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 11, 1296, s. 74; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 9, 1294, s. 123. *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 13, 1298, s. 189.; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 14, 1299, s. 201; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 15, 1306, s. 487; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 20, 1317, s. 270; *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 21, 1321, s. 295.

Kaymakam	Görev Tarihi
Ali Efendi	1876-1877
İbrahim Efendi	1879
Hacı İbrahim Kadim Efendi	1881
Osman Nuri Efendi	1882
Ahmed Tevfik Efendi	1889-1899
Ahmed Nizameddin Efendi	1903-1908

İstefan (daha sonra Ayancık) kazasında ise kaymakamlar her zaman salnamelerde yer almamıştır. Bazı yıllarda kaymakam kısmı boş bırakılmıştır. II. Abdülhamid döneminin son kaymakamı olan Ahmed Nizamaeddin Bey yaklaşık beş sene süren kaymakamlığının ardından, yukarıda zikrettiğimiz üzere Boyabat kaymakamlığına atanmıştır. Ondan boşalan Ayancık kaymakamlığına ise eski Palu kaymakamı Cemil Bey getirilmiştir.¹³²

II. Abdülhamid döneminde, Sinop sancağının kazaları olan Boyabat ve Ayancık kazalarına atanan kaymakamlar incelendiğinde bu isimlerin ekseriyetle eski kaymakamlar oldukları görülmektedir. Sürekli bir yer değişimine tabi tutulan kaymakamların aynı bölgede uzun süre kalarak hantallaşmaları istenmemiştir. Birkaç istisna dışında, kaymakamların görev süreleri birkaç yılı geçmemiştir.

2.3. Meclisler ve Daireler

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl, bilhassa Tanzimat sonrası dönem adeta bir meclisler dönemidir. İmparatorluğun merkezinde teşkil edilen Meclis-i Vala-i Ahkâm-ı Adliye, Meclis-i Al-i Tanzimat, Şûrayı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye gibi meclislerin yanı sıra vilayetlerde de çeşitli vilayet meclisleri bulunmaktaydı. Bu alt başlıkta Sinop sancağında kurulan meclisler incelenecektir.

2.3.1. Liva İdare Meclisi

Vilayetler merkezin küçük bir kopyası gibi hareket ederken, livalar da vilayetlerin küçük birer kopyalarıdır. Nitekim görev tanımı ve çalışma şekli olarak vilayet meclislerinin benzerleri livalarda da karşımıza çıkmaktadır. Liva idare meclisleri

¹³² BOA, İ.DH, 1466/2 25 R 1326/27 Mayıs 1908.

Osmanlı taşra yönetiminde yer alan vilayetlerin bir alt kademesinde yer almaktadır. Bu meclisler; idari, mali, eğitim vb. çeşitli alanlardaki meselelerin görüşülüp, karara bağlandığı yönetim organlarıdır. Liva idare meclisinin başkanı mutasarrıftır. Bunun dışında muhasebe müdürü, tahrirat müdürü, müftü ve gayrimüslim cemaatin reisleri meclisin tabii üyeleridir. Ahalice seçilen iki Müslim ve iki gayrimüslim meclisin üyeleri konumundadır.¹³³ II. Abdülhamid döneminde, Sinop sancağı da bahsettiğimiz özelliklere sahip bir liva idare meclisine sahipti.

Tablo No: 2.6 1892 senesi Sinop liva idare meclisi üyeleri¹³⁴

Görevi	İsmi
Mutasarrıf	Reşid Paşa
Naib	Mehmed Nuri Efendi
Muhasebeci	Mustafa Efendi
Müftü ve Nakibü'l Eşraf kaymakamı	Ali Lütü Efendi
Tahrirat Müdürü	Remzi Efendi
Azalar	Asım Efendi, Mustafa Efendi, Esami Ağa, Yorgi Efendi

Meclis üyeleri içinde son dört isim, meclis azalarıdır. Bu azalar daha önce değindiğimiz üzere ikisi Müslüman ve ikisi gayrimüslim olmak üzere 4 kişiden oluşmaktadır. İmparatorluğun birçok yerinde bu kurala tam olarak riayet edilmese de Sinop kazasında bu kuralın dikkate alındığı görülmektedir.

2.3.2. Kaza İdare Meclisi

Vilayet meclislerinin alt birimi olan liva meclisleri de bir alt birime sahiptir. Bu birim ise Kaza İdare Meclisi olarak adlandırılmıştır. Kaza idarecisi olan kaymakam tarafından toplanan bu meclis; idari, mali, beledi, yapım, onarım, bakım, sağlık gibi konuların karara bağlandığı yönetim organıdır. Yetkisini aşan konularda ise Meclis-i

¹³³ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 82.

¹³⁴ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, Def'a 16, 1310, s. 433.

İdare-i Liva'ya başvurmaktadır.¹³⁵ Kaza idare meclisi; kaymakam, naib, mal müdürü, müftü, kâtip ve ikisi Müslim ikisi gayrimüslim olmak üzere dört aza ile toplam dokuz kişiden oluşmaktadır. Sinop sancağı, idari taksimatta zikrettiğimiz üzere; Sinop, Boyabat ve Ayancık kazalarından oluşmaktadır. Sinop mutasarrıflık merkezi olduğu için orada Meclis-i İdare-i Liva bulunurken, Boyabat ve Ayancık kazalarında Kaza İdare Meclisi bulunmaktadır.

Tablo No: 2.7 1892 senesi Boyabat kazası idare meclisi¹³⁶

Görevi	İsmi
Kaymakam	Kâmil Bey
Naib	Mehmed Şefik Efendi
Mal müdürü	Neşet Efendi
Müftü	Osman Hulusi
Tahrirat Kâtibi	Mehmed Ali Efendi
Azalar	Hacı, Mustafa Ağa, Hacı Mehmed Efendi, Ömer Efendi, Ali Bey

Tablo No: 2.8 1892 senesi Ayancık kazası idare meclisi¹³⁷

Görevi	İsmi
Kaymakam	Ahmed Tevfik Efendi
Naib	Mustafa Lütfi Efendi
Mal müdürü	Mahmud Nedim Efendi
Müftü	Osman Hulusi
Tahrirat Kâtibi	Hasan Tahsin Efendi
Azalar	Hacı Hasan Efendi, Emin Bey, İstefnaki Ağa, Vasil Ağa

¹³⁵ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 83.

¹³⁶ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1310, s. 435.

¹³⁷ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1310, s. 451.

1892 senesinde Boyabat ve Ayancık kazalarının idare meclislerini incelediğimizde ilginç bir ayrıntı dikkati çekmektedir. Liva ve Kaza meclisleri kurulurken, ikisi Müslim ikisi gayrimüslim olmak üzere dört üyeden oluşan a'zalar öngörülmüştür. Bu kurala Sinop ve Ayancık kazalarında uyulurken, Boyabat kazasında bu durum böyle gerçekleşmemiştir. Boyabat kazasındaki dört a'za da Müslim olarak seçilmiştir. Bu konuda İlber Ortaylı, Müslim-gayrimüslim olarak dört üyeden seçilecek olan azalar hususuna çoğunlukla uyulmadığını belirtmiştir.¹³⁸

2.3.3. Belediye Meclisi ve Dairesi

1864 ve 1871 vilayet nizamnameleri, liva ve kazalarda belediye meclislerinin de kurulmasını öngörmüştür. Liva merkezlerinde, liva belediye meclisi ve ona bağlı nahiyelerde belediye meclisleri yer almaktadır. Yine sancağa bağlı kazalarda da belediye meclisleri kurulmuştur. Bu meclisler fiyat kontrolü, kolluk hizmetleri, belediye hizmetleri, şehir halkının sağlığı ve doğal afetlere önlem almak gibi birtakım hizmetleri ifa etmekle yükümlüdür.¹³⁹

Belediye meclisleri yönetim ve mali işlerinde liva ve vilayet idare meclisleri tarafından denetlenmekteydi. Tuttuğu kayıtları üç ayda bir liva idare meclislerine göndermekle yükümlüydü. Bu nedenlerle vilayet sistemi içinde bir özerklik oluşturması söz konusu değildi. Ayrıca belediye örgütü imparatorluk topraklarında İstanbul'dan başlayarak yayıldığı için bazı bölgelere intikal etmesi daha geç olmuştur.¹⁴⁰

Tablo No: 2.9 1896 senesi Sinop sancağı belediye meclisi¹⁴¹

Görevi	İsmi
Reis	Hacı Hasan Efendi
Tabib	Hüseyin Efendi
Aşı me'muru	Atnaş Efendi
Katib ve sandık emini	Rasih Efendi

¹³⁸ "... İki müslim ve ikisi de gayrimüslim dört seçilmiş üyeden kurulacaklardı. Bu son hükme çoğunlukla uyulmamıştır." İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 83.

¹³⁹ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 210-214.

¹⁴⁰ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 2013, s. 277-278.

¹⁴¹ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1314, s. 214.

A'zalar	10 Kişi
Çavuşlar	3 Kişi

1896 verilerinde, Belediye meclisi ve üyeleri incelendiğinde Sinop liva belediye dairesinin 17 kişiden, Boyabat belediye meclisinin 8 kişiden¹⁴² ve Ayancık belediye meclisinin 7 kişiden¹⁴³ oluşmaktadır.

2.4. Kalemler, Komisyonlar ve Diğer Yönetim Organları

19. yüzyıl Osmanlı taşrasına bakıldığında meclislerin yanında birçok kalem, komisyon, daire vb. yönetim organı olduğu göze çarpmaktadır. Bu kalemlerin ve komisyonların görevlerini ve üyelerini tek tek incelemek, başka bir tezin konusudur. Burada yalnızca Sinop sancağının II. Abdülhamid dönemi boyunca sahip olduğu yönetim organlarını, ayrıntıya girmeden incelemeye çalışacağız. II. Abdülhamid saltanatının ilk yılı olan ve literatürde “üç padişah yılı” olarak da bilinen 1876 yılından başlayarak, son Kastamonu vilayet salnamesinin yayınlandığı 1903 senesine kadar Sinop sancağının sahip olduğu yönetim organları incelenecektir.

Tablo No: 2.10 1876 senesi Sinop sancağı yönetim organları¹⁴⁴

Yönetim Organı	Üye Sayısı
Meclis-i İdare-i Liva	13
Mahkeme-i Ticaret-i Liva	8
Meclis-i Temyiz-i Liva	8
Muhasebe-i Liva Kalemi	7
Liva Belediye Meclisi	7
Tahrirat-ı Liva Kalemi	7
Defter-i Hâkani Kalemi	5

¹⁴² Boyabat Belediye Meclisi Üyeleri: “Reis Hasan Fikri Efendi, Hacı Halil Bey, Osman Efendi, Hafız Ömer Efendi, Hacı Ali Ağa, Hacı Ahmed Ağa, Ahmed Efendi, Katib ve sandık emini Seyyid Efendi.” *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1314, s. 230.

¹⁴³ Ayancık Belediye Meclisi Üyeleri: “Reis Hasan Hüsnü Efendi, Ali Bey, Ali Ağa, Hasan Efendi, Penayot Ağa, Katib ve sandık emini İsmail Hakkı Efendi ve Çavuş Hüseyin Efendi” *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1314, s. 254.

¹⁴⁴ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1293, s. 109-113.

Evkaf Kalemi	2
Mahkeme-i Şeriyeye Kalemi	2
Nüfus Nezareti	2

1876 senesinde, Tablo No: 2.10'da zikredilen meclis, kalem ve nezaretler tarafından yönetilen Sinop sancağı ilerleyen yıllarda farklı yönetim organlarını da bünyesine katmıştır. 1877 senesinde Ziraat Meclisi dâhil olurken,¹⁴⁵ 1878 senesinde Maarif Meclisi ve İdare-i Mahsusa Acentaları (Vapur İdaresi) dâhil edilmiştir.¹⁴⁶ 1880 senesinde Tahrir-i Emlak kalemi, 6 üyeli bir kalem olarak yönetim şemasına girmiştir.¹⁴⁷ 1881 senesinde ise birden fazla kalem ve komisyonun dâhil edildiği göze çarpmaktadır. Liva Bidayet Mahkemesi, A'şar ve Ağnam Kalemi ve Muhacirin Komisyonu bu yıl dâhil edilmiştir.¹⁴⁸ 1882 yılında bir Ecnebi Acentası kurulmuştur. Bu acenta Rusya ve Fransa olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.¹⁴⁹ 1889 senesinde Zabıta Kalemi eklenmiş, Duyun-u Umumiye-i Osmaniyye Varidat-ı Mahsusa İdaresi kurulmuştur.¹⁵⁰ 1896 senesinde Vergi İdaresi, Nüfus Kalemi, Ziraat ve Ticaret ve Sanayi Odası, Reji İdaresi, Rüşumat Dairesi, Nafia Komisyonu, Orman İdaresi gibi birçok yeni organ teşkil edilmiş yahut eskileri değiştirilmiştir.¹⁵¹ 1903 senesinde ise Tahsilat İdaresi kurulmuştur.¹⁵²

2.5. Yerleşme

İnsanlar tarih boyunca yaşayacakları yerleri seçerken belli özellikler aramışlardır. Yaşayacakları bölgenin yeryüzü şekillerine, iklimine, su kaynaklarına yakınlığına ve ulaşım imkânlarına dikkat etmişlerdir. Sinop şehrinin sahip olduğu coğrafi konumu, ilgili bölümlerde açıklamıştık. Bu bölümde sancağın yerleşimi ve nüfusun bu yerleşim birimlerine nasıl dağıldığını inceleyeceğiz.

İdari yapısında ayrıntılı olarak incelediğimiz Sinop Sancağı, Kastamonu Vilayetine bağlı bir sancaktır. Sinop sancağı; Sinop kazası, Boyabad Kazası, Ayancık (İstefan) Kazası ve onlara bağlı olan Gerze Nahiyesi, Çanlı Nahiyesi ve Durağan

¹⁴⁵ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1294, s. 119.

¹⁴⁶ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1295, s. 68.

¹⁴⁷ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1297, s. 67.

¹⁴⁸ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1298, s. 173-175.

¹⁴⁹ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1295, s. 195.

¹⁵⁰ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1294, s. 119.

¹⁵¹ *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1314, s. 232-238.

¹⁵² *Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi*, 1321, s. 278.

Nahiyelerden oluşmaktadır. Bu kaza ve nahiyelere bağlı birçok kariye, mahalle ve kura (köyler) bulunmaktadır. 20. yüzyılın başlarına ait salnamelerde Sinop sancağının kura sayısı 473 olarak gösterilmiştir. Bu köylerin 58'i Sinop merkezde, 211'i Boyabat kazasında ve 204'ü Ayancık kazasındadır.¹⁵³

Sinop şehri mutasarrıflık merkezi olup, vilayetin kuzey doğusunda ve merkeze 36 saat mesafede yer almaktadır. Sinop limanı her türlü geminin barınabileceği surette korunaklıdır. Doğusunda Gerze ve İstefan, güneyinde Boyabat kazaları olan Sinop kazasının kuzeyinde Karadeniz bulunmaktadır. Bulunduğu mevki ve havası gayet güzeldir. Kaza, yedi mahalle ve kırk üç köyden oluşmaktadır.¹⁵⁴ Sinop sancağına bağlı bir kaza olan Boyabat kazası ise kaymakamlık merkezidir. Sinop'un güneyinde ve merkeze 18 saat mesafededir. Doğusunda Amasya'ya bağlı Vezirköprü ve Taşköprü ile İstefan, güneyinde Taşköprü ve Tosya ile Kargı ve kuzeyinde Sinop bulunmaktadır. Kaza dört mahalle ve elli bir karyeden oluşmaktadır.¹⁵⁵ Son olarak Ayancık (İstefan) kazası hakkında ise şu bilgiler verilmektedir. Ayancık kaymakamlık merkezi olup, vilayetin kuzey doğusunda ve Sinop'un batısında merkeze yirmi dört saat ve livaya on saat mesafededir. Kuzeyinde Sinop, batısında Kastamonu'ya bağlı İnebolu ve güneyinde Boyabad kazaları bulunmaktadır. Kaza otuz sekiz karyeden oluşmaktadır.¹⁵⁶

2.5.1. Sinop Kazası

Sinop kazası Anadolu'nun en kuzey ucunda bir kale şehir olarak kurulmuştur. Fırtınalara açık bir dış liman ile rüzgârlara kapalı konumu ile korunaklı bir iç limana sahip olan kaza Anadolu'nun en önemli liman kentlerinden birisidir. II. Abdülhamid döneminde kazada; Doğu Roma devrinden kalma bir kale, tersane, tophane, hapishane, hastane, mektepler, camiler ve medreseler bulunmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵³ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-Amire, Def'a 60, 1322, s. 693.

¹⁵⁴ "Sinop şehri mutasarrıflık merkezi olup vilayetin canib-i şarki-i şimalisinden ve merkez vilayete otuz altı saat mesafede ve sahil-i Bahr-i Siyah'ın nefsi-i cezire ve cesim ve ma'mur ve limanı hatta her türlü sefain-i kebir ve sagirenin barınacağı surette mahfuz ve mestur ve nefsi-i kasabaya istihkamat ile muhatdır. Nefsi-i sinop kazası şarkan livaya merbut Gerze ve sevahil-i Bahr-i Siyah ile İstefan ve cenuban Boyabad kazaları hududlarıyla mahdud olup şimal ciheti Bahr-i Siyah'da mevâki ve havası güzeldir. Sinop kasabası yedi mahalle ve kırk üç karyeden havidir." *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Def'a 13, Matbaa-i Vilayet, 1298, s. 183.

¹⁵⁵ "Boyabad kasabası kaymakamlık merkezi olup sinobun cenubiyyesinde ve merkez vilayet-i ve livaya on sekiz saat mesafededir. Boyabad kazası şarkan Amasya'ya tabi Vezirköprüsü ve Taşköprü ve İstefan kazalarının bazı cihetleri ve cenuban yine Taşköprü ve Tosyada Kargı ve şimalen Sinob kazaları hududlarıyla mahdud kasaba-i mezbure canahiye dört mahalle ve elli bir karyeden ve beş bin üçyüz hane yirmi iki bin nüfus islam ve altmış müslim ve üçyüz gayri müslim poşyan (Ermeni) taifesinden ibaretdir." *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1298, s. 186.

¹⁵⁶ "Bu dahi kaymakamlık merkezi olup vilayetin şark-ı şimalisinde ve Sinop'un cihet-i garbiyyesinde olup merkez vilayete yirmi dört ve livaya on saat mesafededir. İstefan kazası şarkan Sinop ve garben Kastamonuya merbut İnebolu ve cenuban boyabad kazaları hududlarıyla mahdud olarak şimali ciheti Bahr-i Siyah'dır. Kasaba-i mezbure ma' nahiye otuz sekiz karyeden ve sekensi ikibin sekizyüz üç hane olan üç bin ikiyüz on İslam ve yüz beş hane dörtyüz doksan beş nüfus rumdan ibaretdir". *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1298, s. 189.

¹⁵⁷ Mehmet Öz, *a.g.m.*, s. 255.

Sinop kazasında 15 – 18. yüzyıllar arasında birçok mahalle olduğu göze çarpmaktadır. 15. ve 16. yüzyıllarda şehirde bulunan mahalleler şöyledir: Arap Pınarı, Mescid-i Arslan, Ayakluca Kilise, Ayakonstantin, Aya Nikola, Cami, Mescid-i Kapan, Mescid-i Saray, Mescid-i Şekerhane, Mescid-i Tayboğa, Mescid-i Ulu Bey, Mescid-i Demürlü, Mescid-i Bab-ı Meydan, Mescid-i Akdoğan, Mescid-i Serameddin, Cami-i Arslan, Küçük Ayasofya, Büyük Kilise, Aya Bedros ve Tersane. 18. yüzyılda şehirde yer alan mahalleler ise şunlardır: Arab, Arasta, Ayaklıkenise, Ayakonstantin, Ayanikola, Ayatoturi, Bağçeler, Balatlar, Bayrameddin, Camikebir, Elekçiler, İçkala, Kaban, Kale yazısı, Kefevi, Kumbaşı, Küfli, Mehmedağa, Meryemana, Meydankapı, Saray, Selamdalı, Siraceddin, Siyorkuz, Şekerana, Şeyh, Tayboğa, Temürli, Ulubeg, Üskübi ve Varoş.¹⁵⁸ II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Sinop sancağının merkezi olan Sinop kazasının yerleşim planı; nahiye, mahalle, karye ve kurası hakkında 1896 tarihli Kastamonu Vilayet salnamesi ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedir. Bu salnamede çoğu mahalle ve karyenin, kadın-erkek ve hane olmak üzere nüfus bilgilerine ulaşılabilirken, bazı mahallelerin ise yalnızca hane ve nüfus bilgilerine yer verilmiştir. Sinop, 1896 tarihli nüfus verilerinde 25.880 erkek ve 24.086 kadın olmak üzere 49.966 kişinin yaşadığı bir kazadır. Sinop sancağı nüfusunun 132.815 olduğu bu tarihte, Sinop kazası nüfusun %37,6'sına ev sahipliği yapmaktadır.

Sinop kazası 1896 senesinde, kendisine bağlı bulunan Gerze'deki mahalleler dâhil edilmediği halde; Cami-i Kebir, Meydankapı, Kefevi, Varoş ve Kale yazısı olmak üzere beş mahalleden oluşmaktadır.¹⁵⁹ Bu mahalleler içinde en kalabalık mahalle ise 504 hane, 1566'sı erkek, 1412'si kadın toplam 2.987 nüfustan oluşan Varoş mahallesidir. Cam-i Kebir Mahallesi; 224 hane, 551 erkek, 411 kadın toplam 962 nüfus, Meydankapı Mahallesi; 217 hane, 478 erkek, 442 kadın toplam 920 nüfus, Kefevi Mahallesi; 140 hane, 280 erkek, 254 kadın toplam 534 nüfus, en küçük mahalle olan Kale yazısı Mahallesi ise 143 hane, 246 erkek, 279 kadın olmak üzere toplam 525 nüfustan müteşekkildir.¹⁶⁰

Sinop kazasına bağlı bulunan Gerze nahiyesinde ise 3 adet mahalle bulunmaktadır. Bunlar; Köşk, Rum ve Çarşı mahalleleridir.¹⁶¹ Bu mahalleler içinde en kalabalık olanı 299 hane ve 1.657 nüfusu ile Çarşı Mahallesi'dir. Köşk Mahallesi 187

¹⁵⁸ Fulya Üstün Demirkaya, Ömer İskender Tuluk, "Eflatun'un 'Kurbağa'sı Sinope'den Sinop'a: Kaynaklara Göre Sinop Kentinin Fiziksel Gelişimi", *METU JOURNAL OF THE FACULTY OF ARCHITECTURE*, vol. XIX, no.1, 2012, s. 59.

¹⁵⁹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, 1314, s. 384.

¹⁶⁰ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, 1314, s. 384.

¹⁶¹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, 1314, s. 385.

hane ve 907 nüfustan oluşurken, Rum mahallesi 84 hane ve 602 nüfustan ibarettir. Bu tarihlerde Sinop kazasında yaklaşık 5 bin olan Rum nüfusunun %12'sinin Gerze nahiyesinde yaşadığı anlaşılmaktadır.

Sinop kazası karyeleri;¹⁶² Bektaşağa, Uzungürgen, Günmut, Yukarıbeğence, Çiftlik, İstevran, Kılıçlı, Yortan, Kaldırayak, Taşgeriş, Gürgen, Ordu, Gümüşliyan, Kınık, İncirpınar, Karacaköy, Tombul, Hasanderesi, Karapınar, Aydoğmuş, Kozcuğaz, Kayalı ve Ereğli'dir.¹⁶³ Sinop kazası, kendisine bağlı olan Gerze nahiyesinin karyeleri dâhil edilmeden 22 adet karyeden oluşmaktadır. Bu karyeler arasında en büyüğü 365 hane ve 2276 nüfustan oluşan Ereğli karyesidir. En küçük karye ise 48 hane ve 239 nüfustan oluşan Uzungürgen karyesidir.

Sinop kazasına tabi olan Gerze nahiyesi 22 karyeden müteşekkildir. Bunlar; Yaykıl, Koyluş, Cuma, Sorkun, Sarınç, Kızılcalı, Akçakese, Abdaloğlu, Acısu, Zaviye, Gürcü, Hacıselli, Çökmez, Kozluviran, Küplüağzı, Kırçal, Saray, Sarımsak, Kazı, Göllü, Kalaycı, Yaykın, Kilisa, Masdar, Gezdan, Çavgayanı ve Dere karyeleridir.¹⁶⁴ Bu karyeler içinde en büyüğü 263 hane ve 1792 nüfustan oluşan Sarımsak karyesidir. En küçük karye ise 38 hane ve 352 nüfustan oluşan Kilisa karyesidir. Bu karye yüksek ihtimalle gayrimüslim nüfusun yaşadığı, içerisinde bir de kilise barından küçük bir köydür.

2.5.2 Boyabat Kazası

Boyabat kazası; Sinop sancağının yüzölçümü bakımından en büyük, nüfus bakımından ise merkez kaza olan Sinop kazasından sonra ikinci büyük kazasıdır. Doğusunda Durağan, güneyinde Vezirköprü ve Kargı, batısında Taşköprü, kuzeyinde Ayancık, Erfelek ve Sinop (merkez) ve Gerze ilçeleri vardır. Kazanın sahip olduğu alan 1721 km²'dir. Boyabat'a bağlı bir de Durağan nahiyesi bulunmaktadır.¹⁶⁵ Boyabat kazası 1896 senesi nüfus istatistiklerine bakıldığında 44.851 nüfusu ile Sinop sancağı nüfusunun %33,7'sini bünyesinde barındırmaktadır.

Boyabat kazası; Kum Mescid, Çerçioğlu, Akmescid, Çorak, Şeyh, Zincirlikuyu, Cami-i Kebir, Yanık Mescid, Kemal Dede, Gökdere ve Kale olmak üzere 11

¹⁶² "Karye: Nahiyeden küçük yerleşim birimi, köy, kasaba" Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2015, s. 565.

¹⁶³ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, 1314, s. 384.

¹⁶⁴ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1314, s. 386.

¹⁶⁵ Bugün Sinop ili sınırları içinde bulunan Boyabat ilçesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Başoğlu, *Boyabat ve Çevresi Tarihi*, Doğu Matbaacılık, Ankara 1972.

mahalleden müteşekkildir.¹⁶⁶ Bu mahalleler arasında en büyüğü 99 hane ve 473 nüfusu ile Zincirlikuyu mahallesidir. En küçüğü ise 24 hane ve 91 nüfusu ile Kale Mahallesi olarak gözükmektedir.

Boyabat kazası kendisine mülhak olan Durağan nahiyesinin karyeleri dâhil edilmeksizin 162 adet karyeye sahiptir. İrili ufaklı çok sayıda karyeden meydana gelen bu kazada Ermenilerin yaşadıkları karyeler ise sonuna “poşyani” kelimesi eklenerek belirtilmiştir. Bu karyeler ortalama 200 nüfuslu, bugünkü anlamda küçük köylerdir. Karyeler incelendiğinde en büyük karyelerin; 84 hane ve 559 nüfuslu Uluköy karyesi ile 104 hane ve 492 nüfuslu Sükudlu karyeleri olduğu anlaşılmaktadır. En küçük karyelerin ise 17 hane ve 79 nüfuslu Dumuş ile 23 hane ve 79 nüfuslu Koyunkıran karyeleri olduğu görülmüştür.¹⁶⁷

Boyabat kazasına mülhak olan Durağan nahiyesi 38 karyeden müteşekkildir. Bu karyeler içinde en büyükleri; 63 hane ve 350 nüfuslu Çerçiler ile 68 hane ve 330 nüfuslu Yemişen karyeleridir. En küçükleri ise; 37 hane ve 109 nüfuslu Boyabükü ile 25 hane ve 111 nüfuslu Hasandeğin karyeleridir. Durağan nahiyesindeki bazı karyelerin barındırdığı milletin nüfusu ile anıldığını görmekteyiz. Çerkes muhacirlerin yerleştirildiği bir karyenin Muhacirin-i Çerakese olarak adlandırılması yahut Rumların yaşadığı bir karyenin Kayaarası Rumları karyesi olarak adlandırılması, karyede yaşayanlara bağlı olarak nüfus ekseni isimlendirmelerdir.¹⁶⁸

2.5.3. Ayancık Kazası

Ayancık kazası Sinop sancağını oluşturan üç kazanın en küçüğüdür. Kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Boyabat ve Taşköprü, batısında Türkeli, doğusunda ise Erfelek bulunmaktadır. Kazanın yüzölçümü 866 km²'dir. 1896 tarihinde 132.815 olan Sinop sancağı nüfusunun 37.998'i Ayancık'ta ikamet etmektedir. Bu da sancak nüfusunun %28'ine tekabül etmektedir. Ayancık'ta yaşayanların %48'i erkek iken %52'si kadındır. Kadın-erkek nüfusu bağlamında, sancağın kadın nüfusu fazla olan tek kazasıdır.

Ayancık kazasına bağlı 1 mahalle ve 130 karye bulunmaktadır. Bu karyelerin kadın-erkek nüfusları ve hane sayıları da Osmanlı resmi yıllıklarında ayrıca belirtilmiştir. Buna göre büyük karyeler 51 hane, 256 erkek ve 263 kadın olmak üzere 519 nüfuslu Hatib ile 54 hane 261 erkek ve 250 kadın olmak üzere 511 nüfuslu Kursökü

¹⁶⁶ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1314, s. 387.

¹⁶⁷ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1314, s. 388-390.

¹⁶⁸ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1314, s. 391.

karyeleridir.¹⁶⁹ Kazanın en küçük karyeleri ise 20 hane, 82 erkek ve 71 kadın olmak üzere 153 nüfuslu Sırtıvan ile 19 hane, 89 erkek ve 105 kadın olmak üzere 194 nüfuslu Peri karyeleridir.¹⁷⁰

¹⁶⁹ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1314, s. 392-397.

¹⁷⁰ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Def'a 19, 1314, s. 384-397.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİNOP SANCAĞINDA SOSYAL HAYAT

Bu bölümde çalışmamızın özünü teşkil eden, II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Sinop sancağında yaşanan sosyal hayat ele alınacaktır. Bu yapılırken; sancağın nüfusu, iktisadi yapısı, geçim kaynakları, ithalat ve ihracat kalemleri, sosyal hayatı şekillendiren mekânları, devlet yatırımları, suç ve eşkıyalık faaliyetleri, adetler, merasimler, hastalıklar, afetler, ulaşım ve iletişim imkânları vb. çok çeşitli konulara, müstakil başlıklar altında değinilecektir.

3.1. Osmanlı Toplumu ve Nüfus Sayımları

Osmanlı yönetim felsefesi toplumu iki temel sınıfa ayırmıştır. Bunlar asker ve reaya sınıfıdır. Askeri sınıf, elinde padişah beratı bulunan yönetici kesimi ifade ederken reaya ise devlete vergi vermekle yükümlü olan yönetilenler sınıfını ifade etmektedir.¹⁷¹ Osmanlı toplumu bu iki ana sınıfın altında da birçok küçük sınıf ve milletten oluşmaktaydı. Osmanlı'da millet kelimesi ise İslami literatürden olarak etnik kökeni değil, dini bir zümreyi ifade etmek için kullanılmıştır. Yani Latin menşeli olan ve ulus anlamına gelen "nation" kelimesinin karşılığı, Osmanlı'da din ve mezhep zümrelerini ifade eden bir vaziyettedir. Bu hususa bir örnek vermek gerekirse Ermeniler tek bir Ermeni milleti olarak görülmemiş, Gregoryen milleti ve Katolik milleti olarak iki ayrı millet olarak sınıflandırılmışlardır. Protestanlığın doğuşundan sonra ise bu iki Ermeni milletine bir de Protestan milleti dâhil olmuştur. Millet sistemi, Osmanlı devletinin asırlar boyu devam eden çok uluslu devlet yapısını ayakta tutabilmesinin en önemli etkenlerinden birisi olmuştur. Bu sistem zamanla birtakım değişimlere uğrasa bile - özellikle Islahat Fermanı ile- imparatorluğun sonuna kadar varlığını sürdürmüştür.¹⁷² Osmanlılar, fethedilen yerden alınabilecek vergi ve vergiye tabi nüfus potansiyelini belirlemek için tahrir yapmışlardır. Bu tahrirler Osmanlı'da nüfus sayımının da ilk örneklerini oluşturmuşlardır. 15. yüzyıldan itibaren, önceleri fethin hemen ardından yapılan tahririn 30 yılda bir yapılması öngörülmüştür.¹⁷³

¹⁷¹ Bahaeddin Yediyıldız, *Osmanlı Toplumu, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C. I, Yıldız Matbaacılık, İstanbul 1994, s. 441-444.

¹⁷² İlber Ortaylı, "Millet (Osmanlılarda Millet Sistemi)", *DİA*, C. XXX, s. 66-70.

¹⁷³ Mehmet Öz, "Tahrir", *DİA*, C. XXXIX, s. 425-429.

Toprak ve vergi temelli tahrir sayımlarının dışında, modern manada ilk nüfus sayımı Sultan II. Mahmud döneminde icra edilmiştir.¹⁷⁴ Ülkedeki asker ve vergi mükellefi kimseleri tespit etmek amacıyla yapılan bu sayımlarda, 14-40 yaş aralığında askere elverişli kimselerin yanına “mim” işareti koyulurdu.¹⁷⁵ Nüfus sayımını şer’i memurlar gerçekleştirirken, Müslüman ve gayrimüslimlerin sayılmasında bazı uygulama farkları gözetilirdi.¹⁷⁶ Buna göre; İslam nüfusu sayılırken matluba muvafık (isteğe uygun) ve matluba gayr-i muvafık (isteğe uygun olmayan) olmak üzere iki sınıfa ayıran memurlar, bazen de ihtiyar, sabi, sakat gibi ikinci derecede ayrımlara da işaret ederlerdi. Ayrıca yaş göz önünde tutularak 1-16 yaş aralığı, 16-40 yaş aralığı ve 40+ olmak üzere 3 kategoride gösterilen yerler de olmuştur. Bazı yerlerde ise bıyıklı, ter bıyıklı, kara sakallı, aksakallı gibi bıyık ve sakalın esas alındığı sınıflandırmalar yapılmıştır. Bunun dışında, reaya genel olarak iki kısımda incelenmiştir. Buna göre; cizyeye tabi olan reaya ve cizyeye tabi olmayan reaya iki ana sınıfı oluşturmuştur.¹⁷⁷

1831 ve 1844 sayımlarının ardından 1852, 1856, 1866, 1881/82 ve 1905 yıllarında bölgesel veya genel nüfus sayımları yapılarak, nüfus bilgisi güncel tutulmak istenmiştir. Bahsi geçen bu sayımlar içinde en önemlisi 1881/1882 sayımı olarak bilinen, ancak çok uzun sürdüğü için padişaha 1893 senesinde sunulabilen nüfus sayımıdır. Bu sayım için modern anlamdaki ilk nüfusu sayımı demek mümkündür, zira bu sayımda ilk defa kadınlar da sayıma dâhil edilmiştir.¹⁷⁸

3.2. Sinop Sancağında Nüfus ve Etnik Yapı

Bir sancağın, şehrin, kazanın veya nahiyenin sahip olduğu nüfus o yörenin sosyal yapısı hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Tezimizin konusu olan Sinop’ta sosyal hayatı şekillendiren insanların sayısını, etnik ve dini durumlarını, cinsiyet dağılımlarını bilmek sosyal hayatı anlamak için temel şarttır. Bu nedenle, Sinop nüfusunun gelişimini ve II. Abdülhamid dönemindeki yapılarının ayrıntılı tahlillerini yapmak iktiza etmektedir.

¹⁷⁴ Lütfi tarihinde bu sayım şöyle anlatılır: “Vaka-i hayriyyeden sonra devlet-i aliyyenin ekser usul ve adet ve nizam-ı kaidesi değişip zavabiti mülkiyenin esası olan tahrir-i üfus kaziyesi mukaddemce merkezi saltanatta icra olunmuş ise de gavaili harbiyyenin teakubu mâniî tamimi olmuştur.”, Lütfi, *Tarih-i Lütfi*, C. III, Matbaa-i Amire, İstanbul 1292, s. 142.

¹⁷⁵ Mahir Aydın, “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, s. 82-106.

¹⁷⁶ Yunus Koç, “Nüfus (Osmanlı Dönemi)”, *DLA*, C. XXXIII, s. 295.

¹⁷⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997, s. 18-20.

¹⁷⁸ Adnan Çimen, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, Ankara 2012, s. 183-216.

II. Abdülhamid dönemine kadar Sinop nüfusu dönemsel dalgalanmalar yaşamıştır. Bu hususta en erken kayıt 1487 tarihindeki tahrir sonuçlarıdır. Buna göre; şehirde 604'ü Müslüman, 179'u gayrimüslim olmak üzere 783 erkek vardı. 1530 tarihli kayıtlarda ise 387 Müslüman, 233 gayrimüslim hanesi olduğu yazar ki her hanenin takriben 5 kişi olduğu düşünülürse bu da tahminen 3000 civarında bir nüfusa tekabül eder. 1560 tahririnde 1003 erkek nüfus kayıtlı idi. 1582 tahririnde ise nüfus 4000'i bulmaktadır.¹⁷⁹ 17. yüzyılda bölgeye gelen Evliya Çelebi nüfusu açıkça yazmasa bile Sinop'un 24 mahalleden oluştuğunu belirtmiştir.¹⁸⁰ 18. yüzyılda şehre gelen İtalyan seyyah Sestini nüfusu 15 bin olarak verir. 19. yüzyılın ilk yarısında bölgeye seyahat eden seyyahlar ise nüfusu 10 bin civarında göstermektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise seyyahların verdiği nüfus bilgisi 5-9 bin aralığındadır.¹⁸¹ Seyyahların verileri incelendiğinde şehir nüfusunun 19. yüzyılın ikinci yarısında geçmişe göre daha az olduğu görülmektedir. Bunda da büyük oranda 1853 Sinop Baskı ve şehirde oluşturduğu tahribat etkili olmuştur.

Tablo No: 3.1 1831 yılı nüfus sayımına göre Sinop ve kazalarının demografik yapısı¹⁸²

Kaza	Erkek Sayısı	Padişah Emrine Uygun	40 Yaş Üstü	12 Yaşından Küçük	Hasta
Sinop	7137	2529	1568	2987	62
Gerze	2521	885	575	1028	33
Saray	4839	1579	1198	1958	104
Boyabat	7456	4284	2372	495	305
Ayancık	2088	462	577	989	60

II. Abdülhamid döneminde Sinop nüfusunu incelemek için ise başvuracağımız ana kaynak salnameler olacaktır. Osmanlı Devleti'nde merkezi yönetimin, nezaretlerin, askeri kurumların, vilayetlerin, bazı özel kurum ve kişilerin senelik olarak çıkardıkları

¹⁷⁹ Mehmet Öz, *a.g.m.*, s. 253-254.

¹⁸⁰ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁸¹ Besim Darkot, *a.g.m.*, s. 687.

¹⁸² Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 180-181.

bilgilendirme amaçlı neşriyata; yıllık anlamına gelen Farsça kökenli “salname” ismi verilmiş ve ilk devlet salnamesi 1847 yılında yayınlanmıştır. İlerleyen yıllarda, özellikle sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) hazırlanan salnameler Osmanlı matbaacılığının ve devlet yayıncılığının ulaştığı seviyeyi gösteren dikkate şayan örnekler olmuşlardır.¹⁸³ II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağının dâhil olduğu Kastamonu Vilayetine ait 14 adet salname bulunmaktadır. Biz de Sinop sancağının nüfusu konusunda birinci elden kaynaklar olan bu salnameleri ayrıntılı bir biçimde inceleyeceğiz.

Tablo No: 3.2 Sinop sancağına ait nüfus istatistiği¹⁸⁴

YIL		NÜFUS		
HİCRİ	MİLADİ	MÜSLİM	GAYRİMÜSLİM	TOPLAM
1293	1876	%95,4	%4,6	38.222
1297	1880	%96	%4	38.408
1298/1299	1881/1882	%93,7	%6,3	119.022
1306	1889	%93,5	%6,5	119.175
1310	1892	%93,6	%6,4	124.017
1314	1896	-	-	132.815
1317	1899	%93,9	%6,1	133.314
1321	1903	%93,2	%6,8	144.064

Tablo No: 3.2’yi incelediğimizde Müslim ve gayrimüslim nüfusun birbiriyle orantılı bir şekilde arttığını görüyoruz. Yine Müslüman-gayrimüslim dengesinin ortalama olarak %94’e %6 gibi bir oranda seyrettiği görülmektedir. Nüfus sayımının yapıldığı ilk yıllarda amaç, vergi ve askere esas kişileri belirlemek olduğundan kadın nüfusuna yer verilmemiştir. 1881/1882 nüfus sayımına kadar yapılmış olan iki sayımda, nüfusların hayli düşük olma nedeni bundan ileri gelmektedir. Dolayısıyla ilk sayımların

¹⁸³ Bilgin Aydın, “Salname”, *DİA*, C. XXXVI, s. 51-54.

¹⁸⁴ *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, Matbaa-i Vilâyet, 1293, s. 149; 1297, s. 121, 1306, s. 478-490; 1310, s. 444-454; 1314, s. 384-397; 1317, 262-345; 1321, s. 379; Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 294-295.

sonuçlarına bir o kadar da kadın nüfusu ekleyerek toplam nüfusa yaklaşmak mümkündür. 1881/1882 sayımı daha önce de zikrettiğimiz üzere modern anlamda ilk nüfus sayımı olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, 1881 ve daha sonraki tarihlerde yapılan nüfus sayımları çok daha fazla ve sağlıklı veri sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Müslüman nüfus 21 senede 22.785 kişi artmıştır. Bu da başlangıç nüfusunun %20,4'ü nispetindedir. Diğer taraftan gayrimüslim nüfusa baktığımızda 21 senede 4.122 kişi artmıştır. Bu da başlangıç nüfusunun %30,1'ine tekabül etmektedir. Daha sağlıklı bir sayım olduğu için nirengi noktası kabul ettiğimiz 1881/1882 nüfus sayımında Müslümanların toplam nüfusa oranı %93,8 iken gayrimüslimlerin oranı %6,2 olarak gerçekleşmiştir. II. Abdülhamid döneminin sonlarına yaklaşırken 1903 senesi sayımında ise Müslümanların toplam nüfusa oranı %94,3 iken, gayrimüslimlerin oranı %5,7 şeklindedir. Tüm bu hesaplamalar ışığında hem Müslim hem gayrimüslim nüfusun sürekli artış gösterdiğini, ancak Müslüman nüfusun artış hızının daha fazla olduğunu görmekteyiz.

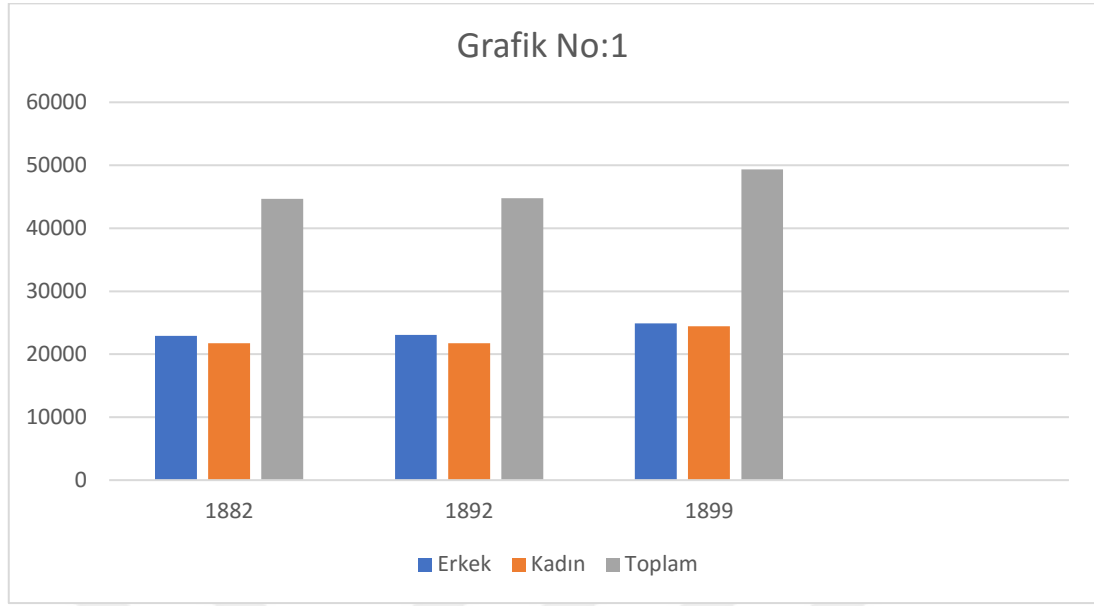
Tablo No: 3.3 Sinop sancağının cinsiyete dayalı toplam nüfusu¹⁸⁵

YIL		NÜFUS		
HİCRİ	MİLADİ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
1298/1299	1881/1882	%51,8	%48,2	119.022
1310	1892	%50,2	%49,8	124.017
1317	1899	%50,7	%49,3	133.314
1321	1903	%50,8	%49,2	144.064

Tablo No: 3.3'ü incelediğimizde Sinop sancağında kadın-erkek nüfusu arasında bir denge olduğunu görmekteyiz. Erkek nüfusu, temel alınan 21 yıllık süre zarfında %18,7 oranında artarken, kadın nüfusu %23,5 oranında artmıştır. 19. yüzyılda yaşanan savaşlar kadın nüfusunun erkek nüfusuna oranla daha fazla artmasına neden olmuştur. Sancağın nüfus dağılımı ise %50,8 erkek, %49,2 kadın olmak üzere oldukça dengelidir.

¹⁸⁵ *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1293, s. 149; *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1297, s. 121; *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1306, s. 478-490; *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1310, s. 444-454; *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1317, 262-345; Kemal H. Karpat *a.g.e.*, s. 294-295.

Grafik No: 3.1 Sinop kazasının cinsiyete dayalı nüfusu

Tablo No:3.3’de Sinop sancağının ve bu suretle ona bağlı olan kazaların da dâhil edildiği bir nüfus tablosu gösterilirken, Grafik No: 3.1’de yalnızca merkez kaza olan Sinop kazasının nüfus dağılımı incelenmiştir. Bunda temel amaç merkez kaza ve bağlı kazaların nüfuslarını ayrı ayrı değerlendirmek olacaktır. Kaza nüfusları ayrı bir başlıkta inceleneceği için merkez nüfusu sancakla birlikte ele alınmıştır. Sinop kazasında ise erkek nüfusu %8,6 artarken, kadın nüfusu %12,4 oranında artmıştır. Bunun nedeni de savaşlarda erkeklerin ölmesidir. Kaza dâhilinde nüfus dağılımı %50,4 erkek ve %49,6 kadın şeklinde sancak genelindekine benzer bir vaziyettedir.

3.2.1. Müslümanlar

Osmanlı Devleti’nde millet-i hâkime konumunda bulunan Müslümanlar, Sinop sancağında da nüfus bakımından hâkim millet konumdadır. Tüm cemaatler arasında en kalabalık grubu oluşturan Müslümanlarla ilgili sayısal veriler aşağıdaki tabloda incelenecektir.

Tablo No: 3.4 Sinop sancağı ve Sinop kazasında bulunan Müslüman nüfus¹⁸⁶

Yıl	Sinop Sancağı	Sinop Kazası

¹⁸⁶ *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1293, s. 149; *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1297, s. 121; *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1306, s. 478-490; *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1310, s. 444-454; *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1317, s. 262-345; Kemal H. Karpat *a.g.e.*, s. 294-295.

	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM
1881/1882	57.913	53.611	111.524	20.735	19.519	40.254
1892	58.190	57.946	116.136	20.735	19.519	40.254
1899	66.058	61.543	127.601	25.946	24.215	50.161
1903	68.361	65.948	134.309	-	-	-

Tabloda nüfus bilgileri iki ana başlık altında iki ayrı kategoride toplanmıştır. Sinop sancağının nüfus bilgileri tüm kazalarıyla birlikte verilirken bunun yanında Sinop şehrinin nüfusu da ayrıca verilerek, şehrin sancak içindeki durumunun anlaşılmasına katkı sağlanmıştır. Tablodan anlaşıldığı üzere, Sinop Sancağı genelinde Müslüman nüfus devamlı bir artış göstermiştir. Sinop sancağında incelenen 21 yıllık süre içinde erkek nüfusu %18 oranında artarken, kadın nüfusu %23 oranında artış göstermiştir. Askerlik görevini Müslüman erkeklerin yerine getirmesi nedeniyle nüfus oranlarındaki artış genelde kadınlar lehine fazladır. 1903 senesinde Sinop kazası için salnamelerde ayrıca bir erkek kadın ayrımı yapılmamıştır. Sinop kazasının incelendiği 8 yıllık süre içinde erkek nüfusu %25 oranında artarken, kadın nüfusu %24 oranında artmıştır.

3.2.2. Gayrimüslimler

Sinop sancağında Rumlar, Ermeniler ve gayrimüslim Kıptiler yaşamaktaydı. Sancağın en kalabalık tebaası Rumlar iken onlardan sonra Ermeniler ve en son Kıptiler gelmekteydi. Bu başlık altında, sancakta yaşayan gayrimüslimlerin nüfusları üzerinde durulacaktır.

3.2.2.1. Rumlar

Sinop sancağında yaşayan gayrimüslim tebaa içerisinde en kalabalık millet Rum milletidir. Kastamonu Vilayet salnamelerinde, Sinop Sancağında ve kazasında yaşayan Rumların nüfuslarına da yer verilmiştir. Salnamelerde Rum nüfusları hane, nüfus, kadın ve erkek olarak ayrıntılı bir biçimde gösterilmiştir. Örneğin; 1903 (1321) yılında, Sinop Sancağı sınırları içinde; 3.500 erkek, 1.409 kadın olmak üzere 4.909 Rum milleti yaşamaktadır. 1903 yılında sancak genelindeki Rum nüfusun gayrimüslim nüfusa oranı %49.647 iken, tüm nüfusa oranı %3,4'tür.¹⁸⁷

¹⁸⁷ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Def'a 21, Matbaa-i Vilayet, 1321, s. 379.

Tablo No: 3.5 Sinop Sancağı ve merkez kazasının Rum nüfusu¹⁸⁸

YIL	SİNOP SANCAĞI			SİNOP KAZASI		
	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM
1881/1882	2.715	2.645	5.360	2.015	2.048	4.063
1892	-	-	-	-	-	-
1899	3.182	2.930	6.112	2.662	2.499	5.161
1903	3.500	3.394	6.894	-	-	-

Tabloya bakıldığında dikkati çeken en önemli husus Sinop sancağında yaşayan Rum nüfusun ekseriyetle merkez kaza olan Sinop kazasında yaşadıklarıdır. Örneğin; 1881 senesinde Sinop kazasında yaşayan 4.063 Rum, sancak genelinde yaşayan tüm Rum nüfusun %75'ine tekabül etmektedir. 1899 yılına baktığımızda ise şehir merkezinde yaşayan 5.161 Rum nüfusun, sancak genelinde yaşayan tüm Rum milletinin %84,4'üne tekabül ettiği görülmektedir. Genel olarak Rum nüfusu her sene artış eğilimi göstermiştir. 21 yıllık süre incelendiğinde Rum nüfusunun %30 oranında arttığını görmekteyiz.

Osmanlı Devleti, topraklarında yaşayan ve millet sistemi içinde yönettiği Rumlara her türlü konuda yardımcı olmuştur. Arşiv belgelerine yansıyan bazı olaylar üzerinden, Sinop sancağında yaşayan Rumlar ile devletin ilişkisini anlamak mümkündür. Devlet, halkının ibadet mekânlarına özellikle özen göstermiştir. II. Mahmud'un "Ben tebaamdan Müslümanları camide, Hristiyanları kilisede, Musevileri havrada görmek isterim." sözü gibi, kendisinden sonra gelen padişahlar da bu düstur üzere hareket ederek, inanç özgürlüğüne önem vermişlerdir. Örneğin, Sinop sancağında bulunan ve Kırım harbi esnasında hasar alarak yıkılmış olan Vangelsner Rum kilisesi, II. Abdülhamid döneminde yeniden inşa edilmiştir.¹⁸⁹ Bundan başka Ayayani Rum

¹⁸⁸ *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1293, s. 149; *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1297, s. 121; *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1306, s. 478-490; *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1310, s. 444-454; *Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi*, 1317, s. 262-345.

¹⁸⁹ BOA, İ.DH., 927/735210 13 ZA 1301/04 Ekim 1301.

Kilisesi¹⁹⁰ ile Tonoz Rum Kilisesi restore ve yeniden inşa edilmiştir.¹⁹¹ Devlet halkının yanında olduğunu hastalık ve yangın gibi olaylarda da göstermiştir. Rum mahallesinde meydana gelen bir yangının ardından, Rum halkı evlerini yeniden inşa etmek istediğinde bu kişilerden kullandıkları kereste için vergi alınmaması emredilmiştir.¹⁹² Yine başka bir yangında, zarar gören Rumlara yardım toplamak isteyen Rum Patrikhanesine bu hususta izin verilmiştir.¹⁹³

3.2.2.2. Ermeniler

Sinop Sancağında yaşayan gayrimüslim Osmanlı cemaati içinde Rum milletinden sonra en fazla nüfusa sahip olan millet Ermenilerdir. Vilayet salnamelerinde ayrıntılı biçimde incelediğimiz Ermeni nüfusu 1903 (1321) yılında; 1.452 erkek, 1.409 kadın olmak üzere 2.861'dir. 1903 yılında Ermeni nüfusun gayrimüslim nüfusa oranı %29,3 iken, tüm nüfusa oranı ise %1,9'dur.

Tablo No: 3.6 Sinop Sancağı ve merkez kazasının Ermeni nüfusu¹⁹⁴

YIL	SİNOP SANCAĞI			SİNOP KAZASI		
	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM
1881/1882	150	123	273	150	123	273
1892	-	-	-	-	-	-
1899	1.402	1.323	2.725	1.402	1.323	642
1903	1.452	1.409	2.861	1.452	1.409	-

Tablo No: 3.6'ya bakıldığında Ermeni nüfusu ile ilgili ilginç ayrıntılar göze çarpmaktadır. 1881/1882 yılında yapılan sayımda sancak genelinde yaşayan Ermeni sayısı bir hayli az ve yalnızca şehir merkezinde olarak gözükmektedir. Ancak bundan 18 yıl sonra Ermeni nüfusu büyük bir artış göstermiştir. Tablo incelendiği zaman bu

¹⁹⁰ BOA, Adliye ve Mezahib (İ. AZN.), 21/11 08 RA 1314/09 Ağustos 1896.

¹⁹¹ BOA, İ. AZN., 26/31 17 S 1315/18 Temmuz 1897.

¹⁹² BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), 52/41 27 B 1307/19 Mart 1890; BOA, Meclis-i Mahsus (İ.MMS.), 111/4761 03 Ş 1307/25 Mart 1890.

¹⁹³ BOA, BEO., 568/42592 16 Ş 1312/12 Şubat 1895.

¹⁹⁴ *Kastamonu Vilayet Salnâmesi*, 1321, s. 379.

nüfus artışının şehir merkezindeki Ermenilerden kaynaklanmadığı anlaşılmaktadır. Salnamelere bakıldığında ise daha önce hiç Ermeni nüfus gözükmeyen Boyabat kazasında 2.083 Ermeni'ye rastlanılmaktadır. Bunun nedeni muhtemelen Boyabat'a yaşanan bir Ermeni göçüdür. 1881 sayımında yer almayan 367 hanelik bir Ermeni nüfusu, 1899 tarihli salnamede yer almaktadır. 1899 senesi baz alındığında, sancak genelinde yaşayan 2.725 Ermeni'nin gayrimüslim tebaa içindeki oranı %35,7'dir. Ermeniler sancak genelindeki tüm nüfusun ise %2'sini oluşturmaktadır. 18 yıllık süre içinde Ermeni nüfusunun Sinop kazasındaki büyüme hızı %135'tir. Buna bakarak yaşanan göçün yalnızca Boyabat'ı değil, Sinop şehir merkezini de etkilediğini kabul edebiliriz. Bu olağanüstü artışın nedeni, özellikle 1890'lı yıllarda hem İstanbul'da hem de Anadolu'da patlak veren ve tedhiş hareketlerine dönüşen Ermeni isyanları ve hadiseleridir.

Sinop sancağında farklı etnik gruplar da yer alıyordu. Osmanlı kaynaklarında Mısırlı oldukları kabul edilerek Kıpti olarak anılan bu grup,¹⁹⁵ bugün bilinen isimleriyle Çingenerlerdir. Diğer tüm topluluklar gibi Osmanlı yönetimi altında can, mal, ırz güvenliğine sahip olan bu topluluk için Çingene kanunnamesi adı altında hususi bir kanunname dahi hazırlanmıştır.¹⁹⁶ Ekseriyetle Rumeli'de bulunsalar da imparatorluğun çok çeşitli yerlerine dağılmış olan çingenerlere Sinop sancağında da rastlamak mümkündür. 1881/1882 sayımında Sinop sancağında; 64 tanesi Sinop kazasında, 1799 tanesi ise Boyabad kazasında olmak üzere 1863 kişilik bir gayrimüslim çingene topluluğu vardır.¹⁹⁷ Bu topluluk 1889 salnamesinde "gayrimüslim kıpti" olarak adlandırılmıştır. Ve bu tarihte nüfusları 1814'tür.¹⁹⁸ Çingenerler Müslim ve gayrimüslim olmak üzere iki toplulukta ve bunların her ikisinden de cizye vergisi alınırdı. Ancak gerçekten hangi dine mensup oldukları çok belli olmayıp, genel olarak buldukları mahaldeki çoğunluğun dinine uygun olarak hareket ederlerdi.

Çingenerlerden başka, 1877-1878 Rus harbinin ardından, 1878 Berlin Antlaşması neticesinde Batum'dan gelen Gürcü muhacirlerin bir kısmı da Sinop sancağına yerleştirilmiştir. 55 hane oldukları belirtilen Gürcüler, 8 sene Kaldırayak karyesinde kaldıktan sonra nihai olarak Karasu nahiyesine yerleştirilmişlerdir.¹⁹⁹ 1904 yılına

¹⁹⁵ İsmail Altınöz, "Çingenerler", *DİA*, C. Ek-1, İstanbul 2016, s. 293.

¹⁹⁶ İsmail Altınöz, *Osmanlı Toplumunda Çingenerler*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 2013, s. 307.

¹⁹⁷ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s.295.

¹⁹⁸ *Kastamonu Vilayet Salnâmesi*, Def'a 15, Matbaa-i Vilayet, 1312, s. 345.

¹⁹⁹ "Batum Gürcü muhacirlerinden olub sinop sancağı dâhilinde vaki' Karasu nahiyesinde iskân olunub sekiz seneden beri oraya bir saat mesafede kâin Kaldırayak karyesinde ilhakan idare olunmakta bulunan elli beş hanenin mezkûr karyeden berice bir karyeye teşkili idarece fevâidi muceb olunacağı liva-yı mezkûr mutasarrıflığından iş'ar olduğu

gelindiğinde Karasu nahiyesinde bulunan göçmen sayısı 37 hane ve 77 erkek nüfus olarak kaydedilmiştir. Göçmenlerin askere alınmayı talep ettikleri ve bu talebin kabul edildiği anlaşılmaktadır.²⁰⁰

3.3. Sinop'ta Genel İktisadi Faaliyetlerin Toplumsal Hayatı Etkilemesi

II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağında yaşayan halkın geçim kaynaklarını incelemek, sancağın iktisadi yapısını irdelemek, o günkü sıradan insanın yaşayışını anlamak açısından elzemdir. Bu nedenle, bu başlık altında sancağın iktisadi hayatının bir portresi çizilmeye çalışılacaktır. Bunu yaparken halkın geçim kaynakları, ormanlar ve kereste ticaretleri, yetişen ürünler gibi ekonomi eksenli konular değerlendirilecektir.

Sinop şehri Osmanlı hâkimiyeti altına girdiğinde, limanı ile oldukça iyi bir ticaret hacmine sahipti. Sinop limanı eskiçağlarda ve hatta Selçuklu döneminde bile oldukça önemli bir liman olarak öne çıkmaktaydı. Ortaçağ'da Kırım-Mısır arasındaki köle ticaretinin hem deniz hem karayolu ile ulaşım açısından en önemli noktası Sinop limanı idi. Selçuklular döneminde ise Mısırlı tüccarlar İskenderiye-Antalya-Sinop üzerinden mallarını Rusya'ya gönderiyordu. Bu ticaretin en önemli noktası ise yine Sinop idi.²⁰¹ Ancak ilerleyen yıllarda komşularının yükselişe geçmesiyle, Sinop limanı bu önemini yitirmeye başladı. Yine de Sinop limanı ve sağladığı ticaret hacmi halkın geçiminde önemli bir rol oynamıştır. Sinoplu ustalar; gümüşlü taraklar,²⁰² gümüşten bardak zarfları, yün kuşakları ve hediyelik öteberileri gelip geçen gemilere satmıştır.²⁰³ Liman yolcu ve yük taşıyan birçok vapura ev sahipliği yapmıştır. 1903 senesinde Sinop limanına uğrayan vapurları inceleyecek olursak: 16 adet posta vapuru, 3 adet Yunan vapuru, 2 adet İngiliz vapuru, 7 adet Rusya gemisi, 1 adet Avusturya vapuru ve 1 adet Rusya yelkenlisi olduğunu görmekteyiz.²⁰⁴ Limanın uluslararası bir hüviyette olduğu, bu bilgiler ile sabittir.

Sinop kazasının başlıca ticareti; kereste, keten tohumu, tütün ve buğdaydır. İhracatı ise büyük ölçüde kereste ve meyveden ibarettir.²⁰⁵ Sinop kazasında gümüş işlemeciliği ön planda iken, Gerze nahiyesinde yünden eldiven ve kuşaklar imal

beyanıyla i'fa-yı muktezası dermiyan olunmuştur." BOA, İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD.), 97/5771 02 M 1307/29 Ağustos 1889.

²⁰⁰ Muammer Demirel, "Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40, Erzurum 2009, s. 330.

²⁰¹ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VIII. Dizi, Ankara 1991, s. 53.

²⁰² Binbaşı M. Nasrullah, Kolağası M. Rüşdü, Mülazım M. Eşref, *a.g.e.*, s. 65.

²⁰³ Necdet Sakaoğlu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası (1907-1908)*, Denizbank, İstanbul 2007, s. 191.

²⁰⁴ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Def'a 21, Matbaa-i Vilayet, 1331, s. 358.

²⁰⁵ Şemsettin Sami, *Kâmusu'l-A'lam*, C. IV, Mihran Matbaası, İstanbul 1311, s. 2787.

edilirdi.²⁰⁶ II. Abdülhamid döneminin başlarında, bu ticaret mallarının fiyatları daha yüksek iken, şehre gelen muhacirlerin ucuz iş gücü oluşturması nedeniyle fiyatlar sonraki yıllarda oldukça düşmüştür. Sinop kazasında kuyumculuk faaliyetleri oldukça gelişmiştir. Birçok kuyumcuya ev sahipliği yapan şehir, Avrupa sergilerine katılım göstermiştir. Telkâri fincan ve bazı gümüşler ile Avrupa’da sanayii sergisine katılan kuyumcular, madalya dahi almıştır. Avrupa’dan sonra Amerika’da yapılan Chicago sergisine de yine Sinop’tan eşyalar gönderilmiştir.²⁰⁷ Ayrıca Sinop hapisanesinde ceviz ve abanozdan sedefli sigara kutuları ile çekmece, sehpa vb. ürünler imal edilip satışından gelir elde edilmiştir.²⁰⁸

Sinop halkının tarım ve ticaret dışında en önemli gelir kalemlerinden birisi de hayvancılıktır. Sancaktaki hayvanların, sayılarına oranla verdikleri ürün çok fazladır. Bu hayvanlar: Beygir, kısrak, öküz, merkep, keçi, koyun, katır ve inehtir. Sancaktaki hayvanlar hem et, süt ve deri hem de lojistik konusunda insanların oldukça faydalandıkları canlılar olmuşlardır. Özellikle kereste ticareti sırasında, keresteler büyükbaş hayvanlara yüklenerek taşınmıştır. Sinop sığırlarını İngiltere ve Fransa askerleri de yemiştir. Kırım Harbi sırasında müttefikler arasında yer alan Fransa donanması ve İngiltere donanması için Sinop sancağından sığır ve koyun alınmıştır.²⁰⁹

Et ve süt olarak olmasa da farklı şekilde yararlanılan hayvanlar da mevcuttur. Bunlar: gelincik, kunduz, sansar, sincap, tavşan, karaca, kurt, domuz, tilki, yaban keçisi, çakal ve ayıdır. Kuş türleri arasında ise; bıldırcın, çulluk, doğan, ördek, çaylak, şahin, kaz ve turna sayılabilmektedir. Kara ve hava canlılarının yanı sıra denizdeki canlılar da Sinop halkı için bir geçim kapısı olmuştur. Deniz canlıları arasında kalkan, torik, lüfer, barbun, hamsi, palamut, uskumru, kaya balıkları, iskorpit, kefal ve levrek sayılabilmektedir.²¹⁰ Sinop’ta yaşayan halk, tuttuğu bu çok çeşitli balık türlerini çarşı pazarda satarak gelir elde etmekteydi. Hatta balıkları salamura yaparak İstanbul’a göndermek suretiyle sancağın ihracat kalemine katkı sağlamaktaydılar. Buradan gelen salamuraların çarşıda dükkân aralarında yapıldığını öğrenen devlet, Sinop limanında salamura yapımına mahsus bir balıkhane inşa edilmesi için çalışma yapmıştır.²¹¹ Projeleri çizilen, yer tespiti yapılan balıkhane inşası muhtelif nedenlerle başlayamamış

²⁰⁶ Ali Tevfik, *Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, C. III, Kasbar Matbaası, İstanbul 1318, s. 226.

²⁰⁷ BOA, DH. MKT, 2044/1 29 C 1310/18 Ocak 1893.

²⁰⁸ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1331, s. 355-356.

²⁰⁹ BOA, Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS.) 1351/45 19 Şubat 1855; BOA, Hariciye Mektubi Kalemi (HR. MKT.) 100/9 28 R 1271/18 Ocak 1855.

²¹⁰ Yurt Ansiklopedisi (Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını), “Sinop”, C. IX, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982-1983, s. 6755.

²¹¹ BOA, DH. MKT, 603/61 26 B 1320/29 Ekim 1902.

ve yalnızca proje olarak kalmıştır. Ancak buradan anladığımız Sinop balıklarının salamura olarak Dersaadet'e gönderildiğidir.

Sinop sancağında halkın geçimini sağladığı ve aynı zamanda sosyal hayatın yaşandığı mekânlar içinde her nevi işyerini de saymak mümkündür. Sinop kazasında 1899 senesine baktığımızda; 894 adet dükkân ve mağaza, 63 adet fırın, 19 adet fabrika, 5 adet hamam, 103 adet han, 74 adet oda, 41871 tarla ve bahçe, 2 adet mera, 2003 adet arsa görülmektedir. Aynı yıl Boyabat kazasında; 266 dükkân, 9 fırın, 7 han, 3 hamam, 51 oda, 17384 ambar, 425 değirmen, 97378 tarla, 417 mera, 349 arsa, 121 bağ bulunmaktadır. Ayancık kazasında ise; 78 dükkân, 5 fırın, 34 oda, 5452 ambar, 43541 tarla, 231 değirmen bulunmaktadır.²¹² Yalnızca bu sayıları incelediğimizde bile Sinop kazasının geçim kaynaklarının daha ziyade alışveriş ve ticaret üzerine olduğunu görmekteyiz. Boyabat'ın tarım arazisinin çok fazla olması nedeniyle burada yaşayan halkın tarım ve hayvancılık ile uğraştığını da söylemek mümkündür. Yine Ayancık kazası da tarım temelli bir ekonomik yapıya sahiptir.

Sinop sancağında icra edilen meslekler arasında şunlar sayılabilir: Irgatçılık, Hizmetkârlık, Amelelik, Hamallık, Terzilik, Çıraklık, Şerbetçilik, Attarlık, Manavlık, Balıkçılık, Bakkallık, Aşçılık, Abacılık, Abacı Çıraklığı, Abacı Kalfalığı, Bezcilik, Kalaycılık, Kalaycı Çıraklığı, Kuyumculuk, Eskicilik, Tüccarlık, Saatçilik, Hallaççılık, Falakacılık, Nakkaşçılık, Camcılık, Demircilik, Dülgercilik, Marangozluk, Taşçılık, Taşçı Çıraklığı, Boyacılık, Kiremitçilik, Mellahlık, Sefinede Mellahlık, Kaptanlık, Reislik, Kayıkçılık, Kayıkçı Esnafçılığı, Kürekçi Esnafçılığı, Kahvecilik, Meyhanecilik, Duhancılık, Berberlik, Dellallık, Varilci Esnaflığı ve Din Görevliliği.²¹³ Özellikle Tüfekçilik, Kuyumculuk, Demircilik, Marangozluk, Çıkrıkçılık, Çilingircilik ve İşlemecilik zanaatleri Sinop sancağında hayli gelişmiştir.²¹⁴ Sayılan bu meslekler aslında bugün de taşrada sıklıkla görülebilecek mesleklerdir. Küçük bir sancak olan Sinop sancağındaki meslekler, coğrafi özelliklerine ve sahip olduğu çeşitli milletlerden oluşan tebaaya bağlı olarak gelişim göstermişlerdir. Bu bağlamda, görülen meslekler büyük oranda tarım ve hayvancılık eksenlidir.

Sinop ormanları da halkın geçim kaynakları içinde önemli bir kalemdir. II. Abdülhamid döneminde birçok farklı işte ve yörede Sinop kerestelerinin kullanıldığı

²¹² *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1317, s.351.

²¹³ Selim Özcan, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Sinop'taki Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, C. XXX, Ankara 2011, S. 30, s. 156-157.

²¹⁴ Necdet Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 193.

görülmektedir. Osmanlı resmi yıllıklarında Sinop ormanları şöyle anlatılmıştır: “Müteaddid ve müteferrik kıt’aları havi olan işbu ormanlarda asırlardan beri tarla açmak için tahribat eksik olmamış olduğundan bir vakit daha haylisi mahv olmuştur. Yine de mevcut ormanları pek mühimdir. Giregöz ormanlarından çıkan Dişbudak nev’i gayet makbul olup senevi 800 – 6 metre ve mükaab Rusya’ya nakil olunur.”²¹⁵ Bu cümlelerden anladığımız kadarıyla Sinop orman arazileri tarla açmak uğruna tahrip edilmiştir. Ormanlardan ağaç kesimi, bu tahribatlardan sonra belli kurallara bağlanmıştır.²¹⁶ Ancak buna rağmen kazanın önemli gelir kaynaklarından biri olmaya devam etmiştir. Mavnalar aracılığı ile İstanbul’a odun ve kereste gönderilen iskeleler “hatap iskeleleri” olarak anılmaktadır.²¹⁷ Sinop sancağına bağlı Ayancık limanı da işte bu iskeleler arasında yer alarak İstanbul’a kereste göndermiştir. Temin edilen keresteler yalnızca imparatorluk dâhiline değil, birçok farlı ülkeye dahi gönderilmiştir.

Sinop sancağının en büyük gelir kalemlerinden biri kereste ticareti olmuştur. Sancak genelinden elde edilen keresteler, imparatorluğun dört bir yanına gönderilmiştir. Birçok farklı yapıda Sinop kerestelerinin kullanıldığını arşiv belgelerinden takip etmek mümkündür. Sinop sancağından özellikle Dersaadet’e kereste gönderildiği görülmektedir. Örneğin, İstanbul’da yapılan Aziziye Camii için Sinop’tan çok miktarda kereste temin edilmiştir.²¹⁸ Bundan başka; Yedikule Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi’nin yapımında,²¹⁹ ebniye-i seniyyenin (padişah binaları) yapım ve onarımında²²⁰ ve yoğun olarak Tersane-i Amire’de kullanılmak üzere birçok defa Sinop’tan kereste istenmiştir.²²¹ Ayrıca Trabzon’da yapılan bir İdadi Mektebi için de yine Sinop keresteleri temin edilmiştir.²²² Hatta Hamidiye-Hicaz demiryolunda kullanılan traversler

²¹⁵ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1317, s. 337.

²¹⁶ “Ormanlardan dört suretle kesim icra olunur. Birincisi: her nev’i cesametde ve istenilen miktarda kereste ve saire yapabilmek üzere eşcarı zarb temga olunarak metre ve mukaab i’tibariyle bi’l müzayede tekrar eden bedelleriyle taleplerine ihale olunur. İkincisi maişetleri keresteye münhasır olan kara ahalisine kezalik metre ve mukaab itibariyle idarece müeyyen olan bedelleri iskelelerde verilmek üzere ve dolu sekiz arşın ve arz ve amiki sekiz parmağı tecavüz etmemek şartıyla müteferrik suretiyle bera-yı ticaret kereste i’maline ruhsatname verilir. Üçüncü vilayet dâhilinde şehir ve kasabalarla Pazar ittihaz olunan mahallerde perakende suretiyle ahali-i kurânın kerestenin kıymeti ve ormanın mesafesi itibariyle yüzde bir saatden beş saate kadar on beş ve orman hakkı istifa olunmak üzere keza ruhsatname ile ve müteferrik surette i’mal olunur. Dördüncüsü kurra ahalisinin köylerinde muhtaç oldukları hane tam anbar ağıl çift odası gibi şeylerdir ki bunlarda mecanen ruhsatname verilir. Ve mukavelename ile eşcar mubayaasına talep olunur ormanın iskelelere olan ba’id ve mesafesine ve ormanlar derununda yollar küşadı gibi ihtiyari ve zaruri olan masarıfa ve bu gibi ahvale göre emseline nisbetle kabul olunacak paylarda i’tidal gözetilmek gibi suretlerle talepleri mazhar-ı teshilat ve muavenet olacakları derkardır. Ormanlardan her ne için ve her ne suretle olursa olsun izinsiz ve ruhsatsız ağaç kesimin orman nizamnamesi mucibince ceza-i nakdi ve habsi cezalarını müstelzemdir.” *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1317, s. 343.

²¹⁷ Necdet Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 192.

²¹⁸ BOA, DH. MKT, 1345/83 24 Z 1301/15 Ekim 1884.

²¹⁹ BOA, MV., 40/69, 03 B 1306/5 Mart 1889.

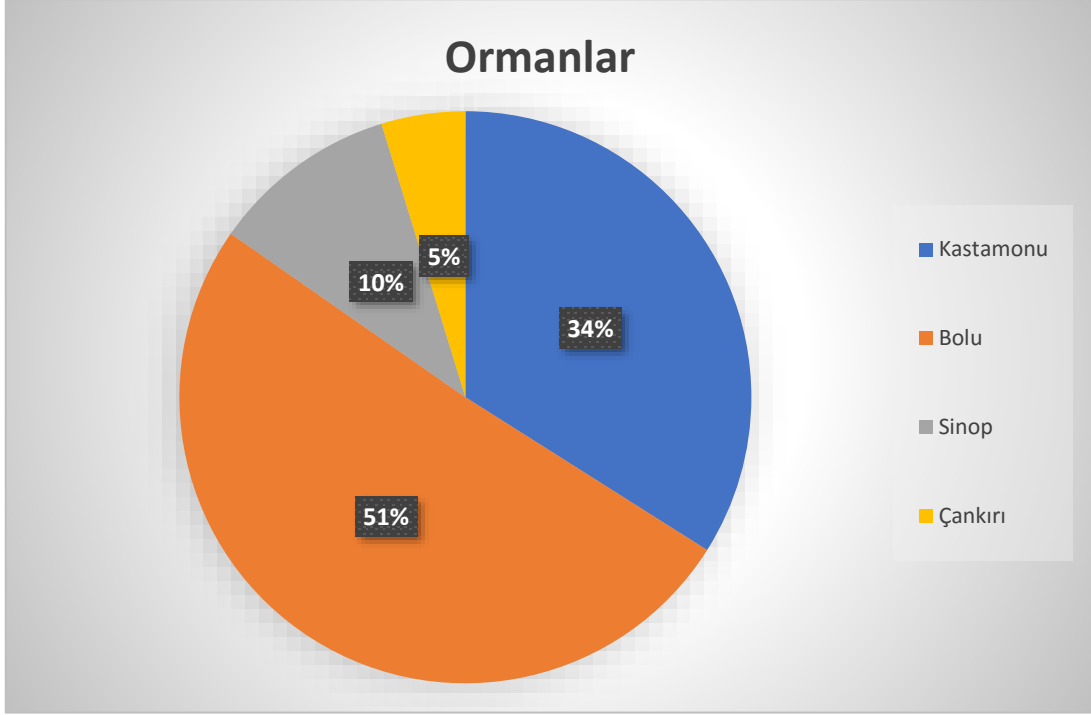
²²⁰ BOA, Yıldız Mütelevvi Maruzat (Y..MTV.), 190/93 14 M 1317/25 Mayıs 1899.

²²¹ BOA, BEO, 1910/143232 24 CA 1320/29 Ağustos 1902.

²²² BOA, Şürayı Devlet (ŞD.), 574/55 26 Ş 1302/10 Haziran 1885.

için de yine Sinop'tan kereste gönderilmiştir. Demiryolu için gönderilecek olan kerestelerin Meşe, Karaağaç, Çam ve Gürgen olması talep edilmiştir.²²³ Kırım Harbi sırasında İngiltere ile yaşanan müttefiklik döneminde ise İngiliz ordusunun ihtiyaç duyduğu meşe, gürgen ve çam gibi keresteler Sinop'tan temin edilmiştir.²²⁴

Grafik No: 3.2 Kastamonu Vilayeti ormanları ve Sinop sancağının durumu²²⁵

Kastamonu vilayetinin orman dağılımı Grafik No:2'de gösterilmiştir. Bu dağılıma göre Bolu sancağı 695.550 dönüm orman arazisi ile vilayet ormanlarının %51'ine, Kastamonu sancağı 466.000 dönüm orman arazisi ile %34'üne, Sinop sancağı 145.000 dönüm arazi ile %10'una, Çankırı sancağı ise 65.000 dönüm orman arazisi ile vilayetin %5'lik kısmını oluşturmaktadır. Ormanların ağaç türü dağılımı ise şu şekildedir: %33 Çam, %26 Köknar, %13 Meşe, %20 Gürgen, %8 diğer ağaç türleri. Bu ormanlardan elde edilen keresteler başlıca; İstanbul, Mısır, İzmir, Cezair-i Bahr-i Sefid, Rusya, Romanya ve Bulgaristan'a sevk edilmiştir.

Osmanlı Devleti, zirai esaslı bir imparatorluk olma hüviyetini 19. ve 20. yüzyıllarda da korumuştur. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında vergilerin yeniden yapılanması ve Ziraat Banka'sının çiftçilere ucuz kredi sağlaması ile tarımsal

²²³ "Sinob kereste tüccarından olan Çerkes Ömer Efendi komisyon-u âliye celble teşvikat-ı lazime bi'l-icra iki metre tulunda ve yirmi santim arzında ve on üç santim kalınlığında bulunmak ve otuz bini beş buçuk guruş fiyatıyla meşe ve elli bini dörder buçuk guruş fiyatıyla karaağaç olmak ve kısmen veya tamamen çam ve gürgen, yirmi bin adet de çamdan i'mal olacaklarına..." BOA, MTV., 15 Z 1325/19 Ocak 1908.

²²⁴ BOA, Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS.), 1353/72 15 Eylül 1855.

²²⁵ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1331, s. 338-339.

faaliyetlerde olumlu gelişmeler yaşanmıştır.²²⁶ 20. yüzyılın başlarında Anadolu'da yetişen ürünler, ekim alanlarının büyüklüğüne göre şöyle sıralanabilir: Buğday, Arpa, Yulaf, Çavdar, Kaplıca, Darı, Mısır, Burçak, Pirinç, Baklagiller, Pamuk, Tütün, Sair Sınai Bitkiler, Üzüm, Koza ve Zeytin. Sinop'un bağlı olduğu Kastamonu Vilayeti'nde ise ekili toprakların %95'i tahıllardan, %1,9'u baklagillerden, %1,2'si sınai bitkilerden, %1,9'u bağlardan oluşmaktaydı.²²⁷

II. Abdülhamid döneminde, Anadolu'da yetişen zirai ürünlerin birçoğu Sinop sancağında da yetiştirilmekteydi. Sinop sancağında yetişen başlıca zirai ürünler şunlardır: Buğday, arpa, alef (yulaf), nohut, mısır, çavdar, darı, burçak, melez, fasulye, keten tohumu, erik, üzüm, incir elma, armut ve kestane.²²⁸ Sancağa bağlı Boyabat kazası ise sancağın en verimli topraklarına sahiptir. Boyabat yöresinde sayısız tarım ürünü yetiştirilmektedir. Bunlar; hinta (buğday), arpa, mısır, burçak, pirinç, patates, pamuk, kitre, kavun, karpuz, patlıcan vesair hububat olarak Osmanlı yıllıklarında da yer almıştır. Boyabat'ta yetiştirilen kavun, karpuz ve patlıcan; Kastamonu, Taşköprü, Vezirköprüsü, Sinop ve Ayancık kazalarına satılmaktaydı.²²⁹ Sahtiyan (cilalanmış deri), kilim, tiftik, yapağı (koyunun sırtından çıkan yün), revgan, kereste, ceviz ve pirinç Boyabat kazasının en önemli ihracat kalemleriydi. Sinop'ta günümüzde zeytin yetiştiriciliği olmasa da birkaç yüzyıl önce zeytin ağaçlarının oldukça fazla olduğu ve zeytinyağı imalatı dâhil yapıldığı çeşitli kaynaklarda zikredilmektedir.²³⁰ Bunlardan başka nohut, bakla, mercimek, soğan, sarımsak, üzüm ve şıra da yetiştirilmekteydi.²³¹

Sancağa bağlı diğer bir kaza olan Ayancık'ta ise mısır, buğday, arpa, keten tohumu ve benzeri hububat ile kestane, elma, armut, ceviz yetiştirilen ürünlerin başlıcalarıdır. Bu ürünlerin de II. Abdülhamid döneminin başlarında daha sık yetiştiğini ancak onun saltanatının son yıllarında yüzde on nispetinde azaldığını görmekteyiz. Halk ketenden iplik imal ederek bez dokuma,²³² taşçılık, sepetçilik gibi el işlerinden de gelir elde etmekteydi. Ayancık kazasının başlıca ticareti ise kereste ve zahire ile meyce

²²⁶ Andrew Murray Watson, "Tarım", *DİA*, C. XXXIV, s. 452.

²²⁷ Tevfik Güran, *19. Yüzyıl Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 76-77.

²²⁸ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1321, s. 355.

²²⁹ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1321, s. 360.

²³⁰ P. Minas Bijikyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası (1817-1819)*, (çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 1411, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969, s. 40.

²³¹ Mehmet Ali Ünal, "XV-XVI. Yüzyıllarda Sinop Kazasında Üretim", *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2*, Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2010, s. 567-582.

²³² Karadeniz bölgesinde keten üretimi hususunda yapılan çalışmalar için bkz. Davut Hut, "Doğu Karadeniz'de Geleneksel Dokumacılık: Rize Keten Bezi (Feretiko), ve Sosyo-Ekonomik Etkileri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi (TKİD)*, S. 24, İstanbul 2011, Bahar, s. 23-62; Mehmet Taşdemir, "Karadeniz Bölgesinde Kendir-Keten Üretimi ve Kullanım Alanları (XV. yy. sonu XVII. Yüzyılın ilk yarısı)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi (TKİD)*, S. 8, İstanbul 2003 Bahar, s. 1-24.

ihracatından ibaret idi.²³³ Bunların dışında Sinop sancağında; darı, nohut, bakla, mercimek, zeytin, soğan, sarımsak, pamuk ve kendir de yetiştirilmektedir. Sinop kazasına bağlı Gerze nahiyesinde ise tütün oldukça fazladır.

3.3.3. Ekonomik Hayatın Yaşandığı Mekânlar Olarak; Çarşı, Pazar ve Panayırlar

Çarşı veya Çarşu Osmanlı'da üreticilerin ürünlerini sattığı, tüketicilerin ise alışveriş yaptıkları mekânlardır. Çarşı ve Pazar kelimeleri büyük ölçüde aynı işlevdeki mekânı ifade etmektedir. Pazarlar yalnızca alışveriş yapılan yerler olmayıp, aynı zamanda sosyal hayatın da merkezi konumundaydı. İnsanlar buralarda günün büyük bölümünü geçirir, birçok insan yaşamını buradan kazandığı para ile idame ederdi. Belli başlı kutlama ve eğlenceler de halkın yoğun olduğu bu pazarlarda yapılırdı. Camilerden sonra şehrin yapısını belirleyen unsurların başında çarşılar gelmekteydi. Ayrıca toptan ticaretin yapıldığı hanlar da mevcuttu. Şehir merkezlerinde genellikle merkez çarşının etrafında pazar yeri kurulurken, kaza ve nahiyelerde han, kervansaray, hamam gibi tesislerin bulunduğu yerler tercih edilirdi.²³⁴

Sinop sancağında kurulan pazarlar ile ilgili salnamelere ve arşiv belgelerine yansıyan bilgiler mevcuttur. Bu bilgilere bakıldığında Sinop kazasında kurulan pazarın günümüzde kurulan pazarla benzer bir yerde olduğu anlaşılmaktadır. Zira belgelerde kale içinde kurulan pazar veya kale suru mahallesinde kurulan pazar olarak zikredilmiştir.²³⁵ Bir dönem bu pazar liman mevkiine taşınmak istenmişse de esnafın tepkisiyle karşılaşmıştır.²³⁶ Bahsettiğimiz bu pazar Perşembe günleri kurulmaktaydı. Yine bugün de Sinop pazarı Perşembe günleri kurulmaktadır. Kurulan Pazar dolayısıyla Perşembe günleri Mekteb-i Rüşdiye erken kapanarak, öğrencileri gönderilmekteydi. Ancak bu duruma maarif komisyonu itiraz edince okul normal eğitime devam etmiştir. Devlet ise bu durumun halkını nasıl etkilediğini araştırmak için merkezden Sinop kazasına bir yazı göndermiştir.²³⁷ Bu belgeden anlaşılacağı üzere devlet pazarın işlevselliğini korumasını önemli görmüştür.

²³³ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1321, s. 362.

²³⁴ Tahsin Özcan, "Pazar", *DİA*, C. XXXIV, s. 207.

²³⁵ BOA, BEO, 1233/92446 13 B 1316/27 Kasım 1898.

²³⁶ BOA, DH. MKT, 2342/75 09 M 1318/09 Mayıs 1900.

²³⁷ "Sinop'ta Perşembe günleri Pazar küşad olunduğu için rüşdiye mektebi şakirdanı zaruriyye-i beytiyelerini tedarik etmek üzere yevm-i mezkûrca erkân-ı mektebece tatil edilmekte ise de bu hususun maarif komisyonu tarafından men olunduğu ve bu suret-i ahalinin mektebece hasul olan rağbetlerinin istilzam eylemekte bulunduğundan icra-yı icabı mekteb-i mezkûr muallimliğinden varid olan şakirde iş'ar olunmuştur."Ba'dehu icabına bakılmak üzere bu âdetin men'ine ahalice sahihen mucebi müşkülât olub olmadığı ve olduğu halde neden dolayı men olduğuna savb-i

Sinop sancağına bağlı Boyabat kazası ise pazar ve panayırları ile oldukça hareketli bir ticari yaşama sahipti. Boyabat kasabasında her hafta Pazartesi günleri ve üç haftada bir gün ayrı bir pazar kurulmaktaydı. Bunun yanında Çarşamba ve Durağan nahiyelerinde her hafta Cuma günleri pazar kurulmuştur.²³⁸ Cuma günlerinin seçilme sebebi ise kadıların davalara bu günlerde bakması ve fermanların yine bu günlerde halka duyurulmasıdır.

Yılda bir veya birkaç defa kurulan büyük pazarlar, panayır olarak adlandırılmıştır. Bu panayırlar yılın belli zamanları ve genellikle sıcak mevsimlerde kurulup, bir haftadan birkaç aya kadar sürebilirdi. Yerli ve yabancı çok sayıda tüccarın katılımıyla kurulan bu panayırlar, kırsal kesim açısından oldukça büyük ölçekli ticari mekânlardı ve merkezi idarenin kontrolü altında olan önemli organizasyonlardı.²³⁹ Panayır organizasyonları daha ziyade şehir dışında yapılır ve esnafın mağdur edilmesi önlenirdi. Osmanlı'nın erken dönemlerinden itibaren rastlanılan panayırlar, Tanzimat dönemiyle beraber artış göstererek tüm Osmanlı coğrafyasına yayılmıştır.²⁴⁰

Tablo No: 3.7: Sinop'ta kurulan panayırlar ve tarihleri²⁴¹

Panayırın İsmi	Kurulduğu Yer	Kuruluş Tarihi
Ayandon Panayırı	İstefan Kazası	23 Temmuz
Barna İskelesi Panayırı	Ayandon Nahiyesi	23 Nisan
Helaldi Panayırı	Ayandon Nahiyesi	15 Ağustos
Ayın-Oyun Panayırı	Boyabat Kazası	20 Ağustos
Çarşamba Panayırı	Boyabat Kazası	30 Eylül
Ulağaç (Uluağaç) Panayırı	Boyabat Kazası	30 Teşrin-i Evvel

aliyyelerinden isti'lamı meclis-i maariftin ifade kılınmağla keyfiyetiyle bi't- tahkikat iş'arı babında..." BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT.), 37/89 20 CA 1293/13 Haziran 1876.

²³⁸ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1331, s. 362.

²³⁹ Özer Küpeli, "Osmanlı Devleti'nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dair", *Osmanlı İktisat 3*, Yeni Türkiye Yayınları, s. 491.

²⁴⁰ Osmanlı döneminde kurulan panayırlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Şen, *Osmanlı Panayırları (18.-19. Yüzyıl)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996; M. Akif Erdoğan, *On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırlar*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1999.

²⁴¹ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1293, s. 140.

Tablo No: 3.7’de Sinop sancağında kurulan panayırların isimleri, kuruluş tarihleri ve kuruldukları yerler verilmiştir. Buna göre, altı panayırın ikisi Ayandon nahiyesinde, biri İstefan kazasında ve üçü Boyabat kazasındadır. Kastamonu vilayeti genelinde 12 adet panayır kurulurken, bunların 6 tanesi Sinop’ta kurulmaktadır. Bu anlamda Sinop’un vilayete bağlı diğer sancaklara kıyasla çok daha aktif bir panayır kültürü olduğunu söylemek mümkündür.

3.4. Sosyal Hayatın Şekillendiği Mekânlar

II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağında sosyal hayatın şekillendiği mekânlar genel olarak; cami, mescit, türbe, tekke, zaviye, okul, pazar, panayır, ticarethane gibi mekânlardır. Bu mekânlar incelenirken yalnızca sancağın merkezi olan Sinop kazası üzerinde durulacaktır. Sancağın diğer kazaları olan Boyabat ve Ayancık kazalarındaki mekânların ise sadece isimlerine değinilecektir.

II. Abdülhamid döneminin ortalarına tekabül eden 1899 senesinde Sinop kazasında; 894 dükkân, 63 fırın, 103 han, 5 hamam, 19 imalathane, 74 oda, 65 cami ve mescit, 124 mektep, 3 medrese ve kütüphane, 5 tekke ve zaviye, 9 kilise ve manastır, 38 çeşme ve 3 hastane bulunmaktaydı. Aynı tarihte Boyabat’ta; 266 dükkân, 9 fırın, 7 han, 3 hamam, 51 oda, 100 cami ve mescit, 3 medrese ve kütüphane, 160 mektep, 16 tekke ve zaviye ve 161 çeşme bulunmaktadır. Ayancık kazasında ise; 78 dükkân, 5 fırın, 34 oda, 59 cami ve mescit, 157 mektep, 7 kilise ve manastır bulunmaktaydı.²⁴²

Bu veriler incelendiğinde Sinop kazasının iktisadi açıdan en aktif kaza olduğu anlaşılmaktadır. Dükkân, imalathane ve hanları ile Boyabat ve Ayancık kazalarının oldukça ilerisindedir. Dini açıdan ise hem cami hem de kilise ve manastırların bulunduğu kozmopolit nüfusunu yansıtmaktadır. Ancak cami ve mescit sayısında Boyabat kazasının gerisinde kalmıştır. Bunun nedeni, Boyabat kazasının çok sayıda karyeden oluşması ve hemen her karyede bir ya da birkaç cami ve mescit bulunmasıdır. Ayancık kazası ise her iki kazaya oranla daha mütevazı bir yapıdadır.

Sinop sancağında sosyal hayatın yaşandığı mekânlar Müslümanlar açısından ağırlıklı olarak dini temelli mekânlar olduğu gibi, gayrimüslimler için de bu durum aynıdır. Sancakta bulunan kilise ve manastırlarda kendi dinlerince ibadet eden gayrimüslim tebaa, bu dini kurumların yanına modern eğitim kurumları da açmışlardır.

²⁴² *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Def’a 20, 1317, s. 351.

Osmanlı Devleti de gayrimüslim tebaasına ibadet yerlerinin tamirleri, eğitim kurumlarının faaliyetleri vb. hususlarda kurallar çerçevesinde müsaade etmiştir.

II. Abdülhamid döneminin ortalarında, 1899 senesinde Sinop sancağında toplam 16 adet kilise ve manastır bulunmaktaydı. Bunlardan 9 tanesi Sinop kazasında yer alırken, 7 tanesi Ayancık kazasında idi.²⁴³ Boyabat kazasında ise 1889 senesinde 1 Rum kilisesi varken ilerleyen tarihlerde bu kiliseye rastlanmamaktadır.²⁴⁴ Salnamelerde kilise ve manastır bir arada yazıldığı için bunların kaçının kilise kaçının manastır olduğu konusunda bilgi yoktur. Ancak arşiv kayıtlarından tespit edebildiğimiz kadarıyla Sinop sancağında bir adet manastır bulunmaktaydı. Bu manastır, misyonerlik faaliyetleriyle tanınan Kapuçin (Kapusen) rahipleri²⁴⁵ olarak bilinen din adamlarına ait idi. 19. yüzyılın ortalarında Trabzon Katolik papazları tarafından inşa edilen bu yapı, II. Abdülhamid döneminde onarılmıştır.²⁴⁶

Sinop sancağında bulunan kiliseler arasında en önemlisi Balatlar Kilisesi'dir. Kilise, bugün hala kalıntıları olan ve üzerinde arkeolojik çalışmalar yapılan büyük bir yapıdır. Balatlar Kilisesi, 7. yüzyılda inşa edilen bir geç dönem Roma İmparatorluğu eseridir. Dikdörtgen planlı yapı, kesme taş ve tuğla işlemeciliğinin güzel örneklerindedir.²⁴⁷ Çok büyük bir alana sahip olduğu için çevresinde hamam, spor alanı vb. yapılar da olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan da sosyal hayata etkisinin oldukça fazla olduğu söylenebilir. Bundan başka; Aya Yani Rum Kilisesi Gerze'nin Tonoz karyesinde bir Rum Kilisesi,²⁴⁸ Küregöz nahiyesi Karaca Köyü'nde Meryemana Kilisesi,²⁴⁹ Ayakiryaki Rum Kilisesi²⁵⁰ ve Vangelsner Rum Kilisesi²⁵¹ mevcuttur. Bu kiliselerin birçoğunun bahçesinde mektepleri de vardı. Hatta Aya Yani Rum Kilisesinin avlusunda üç adet mektep bulunmaktaydı.²⁵² Serapis Tapınağı ve Mithridates Sarayı ise şehrin antik dönem kalıntıları arasındadır.²⁵³

Sinop sancağı zengin bir tarihe sahip olduğundan, arkeolojik çalışmalar yapılan ve sıklıkla da eser-i atika bulunan bir sancak olmuştur. Sosyal hayatın yaşandığı mekânlarda, bazen yanlışlıkla halk tarafından, bazen de resmi kazılarla profesyoneller

²⁴³ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Def'a 20, 1317, s. 351

²⁴⁴ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Def'a 15, 1306, s. 484.

²⁴⁵ Fratres Minores Capucinatorum: Katolik kilisesine bağlı bir koldur. Kapusenler veya Kapuçinler olarak anılırlar.

²⁴⁶ BOA, Yıldız Resmi Maruzat (Y..A..RES.) 98/32 14 L 1316; BEO, 1461/109564 23 ZA 1317.

²⁴⁷ Sinop Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, *a.g.e.*, s.15.

²⁴⁸ BOA, İ..AZN. 26/31 17 S 1315/18 Temmuz 1897.

²⁴⁹ BOA, Sadaret Umum Vilayat Evrakı (A.}MKT.UM..). 20/96 20 Ş 1266/1 Temmuz 1850.

²⁵⁰ BOA, Cevdet Adliye (C. ADL). 57/3459 29 Z 1280/05 Haziran 1864.

²⁵¹ BOA, İ..DH.. 927/73510 13 ZA 1311/18 Mayıs 1894.

²⁵² BOA, İ..AZN. 21/11 08 RA 1314/17 Ağustos 1896.

²⁵³ Fulya Üstün, *a.g.t.*, s. 14-17.

tarafından antika eserler bulunduğu vakidir. Bu konuda farklı devletlerden uzmanlara özel izinler verilmiştir. Örneğin; Rusya Asar-ı Atika Mektebi kâtibi Louper'e²⁵⁴ ve aynı mektebin direktörü olan Profesör Teodor Ovenspeki'ye,²⁵⁵ Amerikan İlm-i Eser-i Atika Mektebi azası David Robenson'a²⁵⁶ ve Petersburg Eser-i Atika Enstitüsü azası Mösyö Vladimir Dobramislof'a²⁵⁷ bu minvalde özen izinler verilerek Sinop ve çevresinde araştırma yapmalarına müsaade edilmiştir. Ancak devlet bu konuda oldukça hassas davranarak verdiği hemen her izinde “hal ve hareketlerinin gözaltında bulundurulması kaydıyla”, “refakatinde jandarma bulunması kaydıyla” gibi ifadeler kullanarak, eski eser kaçakçılığının da önüne geçmek istemiştir.

Sinop'a doğal güzelliklerini ve tarihi eserlerini görmek amacıyla muhtelif tarihlerde gezmeye gelen seyyahlar da mevcuttur. Bunlar arasında; Wilhelm Von Rubruck, İbn-i Battuta, Ruy Gonzales de Clavijo, Ogier Ghiselin de Busbecq, Jean Baptiste Tavernier, Aubry De La Motraye, Evliya Çelebi, Halepli Paul, Kâtip Çelebi, Tournefort, P. Minas Bijişkyan, M. Amedee Jaubert, Hommaire de Hell ve Jakob Philipp Fallmerayer gibi önemli isimler vardır.²⁵⁸ Daha önceki dönemlerde olduğu gibi,²⁵⁹ II. Abdülhamid döneminde de şehre gelen seyyahlar olmuştur. Senegal vapuru ile Fransa'dan gelen seyyahların şehri gezmesine izin verilmiştir.²⁶⁰ Nadir görülen bir olayda ise, Mısır ve Afganistan'dan gelen seyyahlar muhtelif sebeplerle Sinop Hapishanesi'nde hapsedilmiştir.²⁶¹

3.4.1. Camii ve Mescitler

Namaz için insanların bir araya toplandıkları yer olan camiler, aynı zamanda sosyal hayatın yaşandığı mekânlar arasında en önemlileridir. Camiler, halkı namaz için bir araya toplanmasının yanında; avlusunda oturup sohbet edebildikleri, vakıflar

²⁵⁴ BOA, DH. MKT, 848/8 18 S 1322/04 Mayıs 1904.

²⁵⁵ BOA, DH. MKT, 379/80 04 Z 1312/29 Mayıs 1895.

²⁵⁶ BOA, DH. TMIK.M.. 149/17 29 R 1321/25 Temmuz 1903.

²⁵⁷ BOA, DH. İD.. 28/17 25 Ş 1331/30 Temmuz 1913.

²⁵⁸ Süreyya Eroğlu, A. Alev Direr Akhan, “Seyahatnamelerde Sinop”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 – 1, Ankara 2013, s. 257-272.

²⁵⁹ 17. yüzyılda Sinop şehrini ziyaret eden seyyahların gözünden, şehirde yaşanan sosyal hayat hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Elif Evrim Şencan, *Seyahatnamelere Göre XVII. Yüzyılda Karadeniz Çevresinde Günlük Hayat*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

²⁶⁰ BOA, DH. MKT, 2242/52 27 R 1317/04 Eylül 1899.

²⁶¹ “Mısır ve Afgânistân gibi ba'zı mahallerden gelüb Sinob'da ve merkez-i vilayatde derdest edilmiş olan seyyâhîn hakkında icrâ kılınân tahkikât neticesi evvel ve ahir makam-ı çakernânemden hâkîpâ-yı sami-i fehimânelerine ‘arz olunduğu gibi 13 Kanun-ı Sani 323 tarihli ve şifreli telgrafnâme-i cevabî ile başkaca ‘arz ve izbâr edildığı bi't- tedkik anlaşılmış ve merkumenin sev-i zaruretle sızlanmakta buldukları bu kere dahi Sinob mutasarrıflığından ve merkez habishâne müdürlüğünden iş'ar ve ifade kılınmış olduğundan ma'ruzât-ı sabıka vechle haklarında olunacak mu'amelenin ta'yini ve inbasına müsaade-i aliyye-i cenâb-ı dâverileri buyurulması bâbında emr-u ferman hazret-i men lehü'l emrindir.” BOA, Y..MTV. 307/208 27 S 1326/31 Mart 1908.

aracılığı ile hayır işleri yaptıkları, yeni insanlarla tanışıp cemaat kültürünü güçlendirdikleri mekânlar olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde görülen cami merkezli şehir planı ile şehirler de caminin etrafında şekillenmiştir.

Sinop şehri de yukarıda zikrettiğimiz gibi cami merkezli bir şehirdi ve II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağında birçok cami ve mescit bulunmaktaydı. Bunlar genel olarak; Selçuklu, Candaroğlu, Pervaneoğlu ve Osmanlı eserleridir. II. Abdülhamid döneminde yeni cami inşa etmekten ziyade mevcut tarihi camilerin onarımları ile uğraşmıştır. Birçok caminin ömrü bu vesile ile uzatılmış ve günümüze kadar sağlam bir şekilde ulaşmaları sağlanmıştır. Sinop kazasında bulunan önemli camiler: Alaeddin Camii, Süleymaniye Camii, Tersane (İskele) Camii, Kefevi Camii, Kale yazısı (Mehmed Ağa) Camii, Cezayirli Ali Paşa Camii, Arslan Camii, Kapan Camii ve Saray Camii olarak sıralanabilir. Sinop kazasında yer alan, tarihi ve sosyal hayata etkisi fazla olan bu camiler ayrıntılı olarak incelenecektir.

Elbette ki sancağın sahip olduğu camiler yalnızca Sinop kazasından ibaret değildir. Özellikle Boyabat kazası cami ve mescitler bakımından bir hayli zengindir. Boyabat kazasında bulunan önemli camilerin isimleri şöyledir: Akmescid Camii, Kapan Camii, Şeyh Camii, Gökdere Camii, Bayezid Camii (Cami-i Kebir), Kemal Dede Camii, Asarcık Köyü Camii, Eğlence Köyü Camii, Saraydüzü Köyü Camii ve Nefsicuma Köyü Camii. Boyabat kazasının dışında, Durağan nahiyesinde İsmail Bey Camii, Erfelek nahiyesinde Himmetoğlu Camii, Ayancık kazasında; Ayancık Camii, Gerze nahiyesinde ise Hacı Mustafa Camii Sinop sancağının önemli camileri arasındadır.²⁶²

Alâeddin Cami: Sinop şehrindeki camilerden en büyüğü, şehrin sosyal hayatını en fazla etkilemiş ve bugün hala etkilemeye devam eden merkez camidir. Bu cami halk arasında Cami-i Kebir (Büyük Cami) ismiyle de anılır. Hatta caminin bulunduğu mahal de cami-i kebir mahallesi olarak adlandırılmıştır. Cami'nin Anadolu Selçuklular döneminde inşa edildiği bilinmekle beraber, Sultan Alaeddin Keykubad tarafından inşa ettirildiği düşünülmektedir. Ancak bu konuda farklı görüşler mevcuttur. Camide bulunan en eski kitabe ise 1267/1268 tarihlidir. Şehre gelen seyyahların, hakkında en fazla bilgi verdikleri eserlerin başında işte bu cami gelmektedir.

²⁶² Deniz Esemeli, *a.g.e.*, s. 216-265.

İbn-i Battuta 14. yüzyılda geldiği şehirde cami-i kebir için şu ifadeleri kullanır: “Sinop’un büyük camii, gördüğümüz mabetlerin en güzelleri arasındadır. Tam ortada bir su havuzu var. Bu havuzun üzerine, dört ayağa istinat eden bir kubbe oturtulmuş. Her ayak, iki mermer sütunla beraberdir. Üst tarafta ise ahşap merdivenle çıkılan bir mahfil bulunuyor. Bu mabedi, Sultan Alâeddin-i Rûmi’nin oğlu Pervâne yaptırmıştır. O, Cuma namazlarını bahsettiğimiz mahfilde kılarmış.”²⁶³ İbn-i Battuta’nın bahsettiği havuz bugün mevcut değildir.

Evliya Çelebi ise 17. yüzyılda yaptığı seyahatlerde Sinop’a da uğramıştır. O da yine caminin güzelliğine hayran kalarak, bu hususta ayrıntılı bilgi vermiştir. Evliya Çelebi Alâeddin Cami için şu ifadeleri kullanmıştır: “En eski mabet kalede Sultan Alaeddin Camii kurşun kubbeli ve bir minareli camidir. Güzel bir avlusu vardır ki benzeri bir diyarda yoktur. Minberi öyle bir san’atlı, ibret verici mermerdir ki övülmesinde gökteki melekler bile acizdirler... Ta bu derece olağanüstü, benzersiz bir minberdir. Bu güzel cami kale varoşunda olduğundan kalabalık cemaate sahip, dua kabul olunan eski bir ibadet yeridir.”²⁶⁴ Görüldüğü üzere Evliya Çelebi, Alaeddin Camiine hayran kalmıştır. Uzun yıllar hizmet veren caminin tamiratının yapılarak ömrünün uzatılması ise yine Sultan II. Abdülhamid’in döneminde gerçekleşmiştir.²⁶⁵

Süleymaniye (Meydankapı) Camii: Camiye ait bir kitabe olmadığı için, caminin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İlk kurucusunun Şeyh Ömer Efendi olduğuna dair iddialar mevcuttur.²⁶⁶ Evliya Çelebi şehre geldiğinde bu camiye de uğramıştır. Bu bilgidен caminin yapım tarihinin 17. yüzyıl ve öncesi olduğu kesinleşmektedir. Evliya Çelebi’ye göre cami iç hisarda bir minareli ve kiremitli bir camidir.²⁶⁷ II. Abdülhamid dönemine girildiğinde bazı kısımları harap olan cami onarılmıştır.²⁶⁸ Caminin bir de ibtidai mektebi bulunmaktadır.

Tersane (İskele) Camii: Daha önce İsmail Ağa Gümrük Camii ismiyle bilinen ahşap bir caminin yerine Tersane Camii inşa edilmiştir. İlk inşa tarihi bilinmese bile H. 1319 (M. 1901/1902) tarihinde Çerkez Ömer Efendi tarafından yeniden inşa edildiği bilinmektedir.²⁶⁹ Caminin konumundan, Sinop tersanesinde çalışan işçilerin ibadet

²⁶³ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *a.g.e.*, s. 442.

²⁶⁴ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 90.

²⁶⁵ BOA, İrade Evkaf (İ.EV..) 14/16 03 RA 1314/12 Ağustos 1896.

²⁶⁶ Hüseyin Hilmi, *Sinop Kitabeleri*, Sinop Matbaası 1339-1341, s. 26.

²⁶⁷ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 90.

²⁶⁸ BOA, İ..ŞD., 44/2349 24 M 1296/18 Ocak 1879; ŞD., 98/50 24 M 1296/18 Ocak 1879.

²⁶⁹ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 27.

etmeleri için yapıldığı anlaşılmaktadır. Cami, mutasarrıf Bekir Sadık Paşa zamanında onarılmıştır.²⁷⁰

Kefevi Camii: Hükümet dairesinin doğusunda bulunan ve bulunduğu mahalın Kefevi Mahallesi olarak anılmasına neden olan tarihi bir camiidir. Caminin ilk yapılış tarihi 16. yüzyılın son çeyreğine tekabül etmektedir. Caminin banisi olan Kırım/Kefe doğumlu Şeyh Mahmud Kefevi,²⁷¹ caminin bahçesinde medfundur. Evliya Çelebi şehre geldiğinde buraya da uğramıştır.²⁷² II. Abdülhamid döneminde ise cami büyük bir restorasyon geçirmiştir. Sinop sancağında mutasarrıf Bekir Paşa dönemine tekabül eden 1894/1895 tarihlerinde cami yenilenmiştir.²⁷³ Bu açıdan Kefevi Cami, II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağında aktif olarak kullanılan camiler arasında sayılabilmektedir.

Kale yazısı (Mehmed Ağa) Camii: Kale yazısı çarşısında ve ana caddenin üzerinde olan bu camii, H. 1062 (M. 1651/1652) senesinde Mehmed Ağa tarafından inşa edilmiştir. Bu nedenle hem Kale yazısı hem de Mehmed Ağa Camii isimleriyle anılmaktadır. Bulduğu konum itibariyle Sinop'un en fazla cemaatine sahip camiidir. Evliya Çelebi de caminin oldukça kalabalık bir cemaate sahip olduğunu belirtmiştir.²⁷⁴ Caminin kible tarafında bir mezarlık bulunmaktadır. II. Abdülhamid döneminin sonlarında, H. 1326 (M. 1908/1909) senesinde halkın yardımı ile cami onarılmıştır.²⁷⁵

Cezayirli Ali Paşa Camii: Sinop'un ada mevkiinde ve Seyyid İbrahim Bilal hazretlerinin türbesinin yanında bulunan bu caminin inşa tarihine dair bilgi yoktur. Cami, H. 1283 (M. 1866/1867) tarihinde Cezayirli Ali Paşa²⁷⁶ tarafından tamir ettirilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra yeniden tamir ihtiyacı hissedilen caminin nihai tamiri II. Abdülhamid döneminde, 1896 tarihinde yapılmıştır.²⁷⁷

Arslan Camii: Sinop şehrinin kuzeyinde ve aynı isimle müsemma olan mahallede bulunan cami H. 752 (M. 1351/1352) tarihinde İsmail Bey tarafından yaptırılmıştır. II. Abdülhamid döneminde cami bulunmakla beraber, bulunduğu konum itibariyle bir cemaate sahip değildir.²⁷⁸

²⁷⁰ BOA, Y..PRK.UM.. 36/42 23 C 1314/30 Ekim 1896.

²⁷¹ Şeyh Mahmud Kefevi hakkında bilgi için bkz. Bayram Ali Pekmezci, *Sinop'da Medfun Şeyh Mahmud Kefevi*, Eldim Ofset Yayınevi, İstanbul 1991.

²⁷² Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 90.

²⁷³ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 23.

²⁷⁴ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 90.

²⁷⁵ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 22.

²⁷⁶ "Cezayirli Mir Seyyid Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nde kaptan-ı deryalık ve kalyon nazırlığı yapmıştır." İsmail Deniz, *Amazon Sinop (Bir Sinop Monografisi)*, Çatı Kitapları, İstanbul 2012, s. 208.

²⁷⁷ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 21.

²⁷⁸ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 18.

Kapan Camii: Kaleyazısı çarşısından Alaeddin Camii'ne giden yol üzerinde bulunan bu cami 14. yüzyılda, muhtemelen Tevbe Hatun tarafından yaptırılmıştır. Caminin yapım tarihine ve banisine dair kesin bir bilgi mevcut değildir.²⁷⁹ II. Abdülhamid döneminde aktif olarak hizmet veren camii, ilerleyen yıllarda geçirdiği büyük bir yangın sonucu günümüze ulaşamamıştır.

Saray Camii: Sultan Celaleddin Ebu Yezid Bey zamanında (1374/1375) yapılan bu camii şehrin güneyinde bulunan Saray Mahallesinde yer almaktadır. Kesme taştan yapılan bu camide, II. Abdülhamid döneminde bir imam ve müezzin yoktur. Daha evvel camide imam ve müezzin de olduğu, hatta camiye bağlı bir de sıbyan mektebi bulunduğu, imam ve müezzinin burada muallimlik de yaptıkları anlaşılmaktadır.²⁸⁰ Minaresi olmadığından mescid olarak da anılmaktadır.

Sinop'ta bulunan bu dokuz büyük camiinin dışında irili ufaklı birçok mescit de bulunmaktadır. Bunlardan yapım tarihi belli olanlar; Fetih Baba Mescidi, Kadı Mescidi, Ulubey Mescidi, Saray Mescidi, Şekerhane Mescidi ve Areste Mescidi'dir. Bu mescitlerin ilk dördü Candaroğulları Beyliği dönemine aitken, sonraki üç mescit Osmanlı dönemine aittir. Bunların arasında yalnızca Areste Mescidi, II. Abdülhamid döneminde yaptırılmıştır. Yapım tarihi belli olmayanlar ise; Şeyh, Areste, Tıs, Tayboğa, Hıdırlık ve Çolak Dede Mescidi'dir.

3.4.2. Türbeler, Tekkeler, Dergâhlar ve Mezarlıklar

İslam devletlerinde önemli kişilerin anıt mezarları türbe olarak adlandırılmıştır. Halk her dönem bu türbeleri önemli ziyaretgâhlar olarak görmüş ve sıklıkla türbe ziyaretlerinde bulunmuştur. Bugün dahi bu gelenek sürmektedir. Sinop sancağında halkın ziyaret ettiği birçok türbe görülmektedir. Bu türbeler; Selçuklu, Candaroğlu, İsfendiyaroğlu ve Osmanlı dönemlerine aittir. Selçuklu döneminde; Seyyid Bilal ve Durağan Yağlıbasan türbeleri, Canraoğulları döneminde; Aynalıkadın, Hatunlar ve İsfendiyaroğulları türbeleri, Pervaneoğulları döneminde; Pervaneoğlu Gazi Çelebi türbesi, Osmanlı döneminde; Yeşil Türbe, Yesari Baba Türbesi, Boyabat Türbesi, Gerze Çeçe Sultan türbeleri inşa edilmiştir.²⁸¹

Türbelerin yanında Sinop sancağında tekke ve dergâhlar da bulunmaktadır. 1899 yılı verileri incelendiğinde Sinop kazasında 5, Boyabat kazasında 16 olmak üzere

²⁷⁹ İsmail Ulus, *Açıklamalı Sinop Kitabeleri*, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 51.

²⁸⁰ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 19.

²⁸¹ Deniz Esemeli, *a.g.e.*, s. 317-318.

toplam 21 tekkenin aktif olduğu görülmektedir.²⁸² Aynı tarihlerde Sinop kazasında bir de Kadiriye dergâhı olduğu anlaşılmaktadır.²⁸³ Postnişini Şeyh Seyfeddin Efendi olan bu dergâh, Sinop'ta sayısı oldukça az olan dergâhlardan biridir.

Seyyid İbrahim Bilal Hazretleri Türbesi: Türbe Sinop şehrinin doğusunda, merkeze 15 dakika mesafede şehre nazır bir tepededir. Burada medfun bulunan Seyyid İbrahim Bilal'in Evlad-ı Resul'den ve İmam Musa Kazım'ın oğullarından olduğu iddia edilmektedir. Kesin olmayan bir şecere ile soyu Hazreti Ali'ye bağlanmaktadır.²⁸⁴ Kitabesi olmadığı için yapım tarihi kesin olarak bilinemeyen türbenin bitişiğinde Cezayirli Ali Paşa'nın yaptırdığı bir camii vardır. Seyyid İbrahim Bilal türbesinde bir de Emir Tayboğa'ya ait olduğu düşünülen bir mezar bulunmaktadır. Bu türbe Emir Tayboğa'nın oğlu Emir Beygelmiş tarafından H. 679 (M. 1280/1281) tarihinde yaptırılmıştır.²⁸⁵ Türbe II. Abdülhamid döneminde birkaç defa onarılmıştır.²⁸⁶ Bu onarımlardan birisi sırasında Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhürev ve İzzedin Mes'ud dönemlerine ait olduğu anlaşılan 93 parça gümüş sikke bulunmuştur. Bu sikkeler eser-i atika olarak değerlendirilip, türbenin onarılmasını sağlayan padişaha hediye olarak İstanbul'a gönderilmiştir.²⁸⁷ Seyyid İbrahim Bilal Türbesi haziresi ve mezar taşları²⁸⁸ ile II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi, bugün de şehrin en çok ziyaret edilen yerleri arasındadır.

Hatunlar Türbesi: Türbe, Seyyid İbrahim Bilal türbesinin kuzey batısında yer almaktadır. Bu türbenin de yapım tarihi bilinmezken, ismini türbede medfun bulunan iki hatundan almıştır. Bu kadınlardan birinin ölüm tarihi H. 843 (M. 1439/1440) iken, diğerinin ölüm tarihi H. 828 (M. 1424/1425)'dir. Hatunların ismi kitabelerde Ture Hatun bin İskender ve Gülgün Hatun bin Çerkez Abdullah olarak geçmektedir.²⁸⁹

Sultan Hatun Türbesi: Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın kızı Sultan Hatun adına H. 797 (M. 1394/1395) senesinde yaptırılan türbe, bugün Sinop müzesinin

²⁸² *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Def'a 20, 1317, s. 351.

²⁸³ BOA, BEO, 891/66822 01 Ş 1314/05 Ocak 1897.

²⁸⁴ İsmail Ulus, *a.g.e.*, s. 76.

²⁸⁵ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 33.

²⁸⁶ BOA, Y..PRK.UM.., 39/9 08 S 1315/01 Temmuz 1897.

²⁸⁷ "Sinobda defin halde olan seyid Bilal hazretlerinin şeref sünûf eden irade-i sabitade-i cenab-ı zılılah üzerine ta'mirati icrâ kılınmakta bulunân türbe-i şerife dâhilinde esnâyı hafriyâtında doksan üç aded sim meskûkât-ı atika zuhûr ettiği mahal-i mutasarrıflıktan bâ telgraf iş'âr olunmakta olan meskûkât-ı mezbûre-i celile bi'l muayene beşinci ve altıncı asr-ı hicrisinde Anadolu cihetinde icra-yı hükümet eden selatin-i selçukiyyeden mülk-ü Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıçarslan ve Mes'ud İzzeddin bin Keykavus meskûkâtından olub..." BOA, Y..MTV. 02 L 1304/24 Haziran 1887.

²⁸⁸ Seyyid İbrahim Bilal türbesinde bulunan mezar taşları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Türker, *Sinop Seyyid Bilal Türbesi Haziresindeki Mezar Taşları*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2011.

²⁸⁹ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 81-87.

bahçesi içinde yer almaktadır. Biri içerde biri dışarda olmak üzere 2 adet mermerden ayna resmi bulunmasından ötürü halk arasında “Aynalı Hatun Türbesi” olarak da bilinmektedir.²⁹⁰

İsfendiyar Oğulları Türbesi (İsfendiyarzadeler Türbesi): Türbe Sultan Alaeddin Camii-i şerifinin haremi dâhilinde bulunmaktadır. Candaroğullarına mensup Kötürüm Bayezid ile oğlu İsfendiyar Bey ve onun oğlu İbrahim Bey ile aynı aileden sekiz kişinin kabri bu türbededir. Türbenin inşa tarihine dair bir kitabe bulunmamaktadır. ²⁹¹ Bu mezarlarda sırasıyla şu kişiler yatmaktadır: İsfendiyar Bey’in eşi, Taceddin İbrahim Bey, İbrahim Bey’in kızı, İsfendiyar Bey, kitabesiz iki mezar, Yahya Bey, çocuk mezarı, Kötürüm Bayezid, Süleyman Paşa ve kitabesiz bir çocuk mezarı.²⁹²

Yeşil Türbe: Sultan Alaeddin Camii’nin doğusunda, taştan yapılmış kubbeli bir türbedir. Türbenin kim tarafından, ne zaman yapıldığı belli değildir. İçinde peygamber torunlarından Seyit Mustafa Yeşil Baba isimli bir şahsın yattığı iddia edilse de buna dair bir kitabe mevcut değildir. Türbede bundan başka kitabesiz bir mezar daha bulunmaktadır.²⁹³

Sinop sancağında yukarıda sayılan beş büyük türbenin dışında, irili ufaklı birçok türbe bulunmaktadır. Bu türbeler II. Abdülhamid döneminde halkın aktif olarak gittiği türbeler olmakla beraber, bugün de birçoğu mevcuttur. Sinop’ta bulunan türbeler şunlardır: Yesari Baba Türbesi, Gazi Çelebi Türbesi, Mirza Baba Türbesi, Kırklar Türbesi, Kadı Mezarlığı, Bozacı Sultan Türbesi, Pervane Türbesi, Devlet Hatun Türbesi, Horasan Dede Türbesi ve Yurtiçi Sultan Zaviyesi.²⁹⁴

Bu türbelerin yanında Sinop’ta medfun bulunan önemli şahsiyetler de bulunmaktadır. Girit savaşında müstahkem mevki komutanı olan Mirliya Şükrü Paşa, Miralay Tefrik Bey, 26. Liva kumandanlığından emekli Hacı Ahmet Nuri Paşa, Van valisi iken şehit edilen Ali Bey, Sinop liva kumandanı İsmail Fikri Bey, Sinop mutasarrıfı Ömer Şevki Paşa, Müşir Şakir Paşa, Kaymakam Hacı Tosun Bey, Sinop tersane nazırı Emin Bey, Ardahan kumandanı Hüseyin Sabri Paşa, Sinop mutasarrıfı Ahmet Kemal Bey, Sinop baskını şehidi Bozcaadalı Hüseyin Paşa, Muhtar İbrahim Ağa, Sinop kaymakamı Kavizade İbrahim Bey, Kereste Nazırı İbrahim Bey, mektupçu

²⁹⁰ M. Şakir Ülkütaşır, *a.g.m.*, s. 171.

²⁹¹ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 36.

²⁹² İsmail Ulus, *a.g.e.*, s. 93-115.

²⁹³ Sinop Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 13.

²⁹⁴ İsmail Ulus, *a.g.e.*, s. 76-130.

Mahmud Efendi, Biga Gelibolu Sancağı Alay Beyi Mehmet Bey, Hasan Ağa, Abdurrahman Paşazade İbrahim Paşa, Ahmet Çelebi, Şeyh Mahmut Çelebi, Emir Uluğ Bey ve Sarımüddin İlbasan Sinop şehrinde defnedilen önemli şahsiyetlerdir.²⁹⁵

Özellikle Yaver-i Ekrem ve Anadolu Vilayetleri Umumi Müfettişi Yozgatlı Çapanoğlu Müşir Ahmet Şakir Paşa'nın²⁹⁶ kabri üzerinde muntazam bir türbe yapılması için çalışmalar başlatılmış, projeler çizilmişse de bu mümkün olmamıştır.²⁹⁷ İstenen türbe yapılamamış olsa dahi Ahmet Şakir Paşa Sinop'ta defnedilmiştir.²⁹⁸ Ayrıca Kırım Harbi sırasında Osmanlı Devleti'nin yanında savaşarak vefat eden İngiltere askerleri için harbin hemen sonrasında inşa edilen bir kabristan da bulunmaktadır. Bu kabristan da yine II. Abdülhamid devrinde tamir ettirilmiştir.²⁹⁹

3.4.3. Ziyaretgâhlar, Çeşmeler ve Hamamlar

Sinop'ta halkın ziyaret ettiği, kitabesi olmayan ve kime ait olduğu tam olarak bilinmeyen ziyaretgâhlar bulunmaktadır. Bu ziyaretgâhlar resmi olarak hiçbir kaynağı olmayıp tamamen halkın geleneksel olarak ziyaret ettikleri yerlerdir. II. Abdülhamid döneminde Sinop'ta 16 adet ziyaretgâh bulunmaktaydı. Bunlar; Dabağlar Piri, Demirli Baba, Gül Dede, Şeker Dede, Ali Baba, Uzun Ziyaret, Kesik Baş, Uğurlu Baba, Cici Dede, Lonca Dede, Şeyh Mustafa Baba, Şeyh Hacı Ahmet Baba, Şeyh Ömer Dede, Şeyh Mehmet Baba, Şehitler ve Sinop Kadiri Dergâhı'dır.³⁰⁰

Türk - İslam medeniyetinde önemli bir yeri olan çeşmeler, İslamiyet için de çok önemli bir hayır vesilesi olduğundan, Osmanlılarda sıklıkla görülen yapılardır.³⁰¹ Sinop kazasında da bu medeniyetin yansımaları görülmektedir. Kazada Pervaneoğulları, Candaroğulları ve Osmanlılara ait çeşmeler bulunmaktadır. Sinop'ta bulunan ve kuruluş tarihi belli olan çeşmelerin sayısı 24 olarak tespit edilmiştir.

Sinop'ta bulunan çeşmeler bulunduğu mahal ve kuruluş tarihleri itibariyle şöyledir: Aslan (Meydankapı Mahallesi, 1289), Ulubey (Cami-i Kebir Mahallesi, 1359), Emir Taybuğa (Cami-i Kebir Mahallesi, 1430), İsmail Bey (Demirli Mescit Mahallesi,

²⁹⁵ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 54-61; İsmail Ulus, *a.g.e.*, s. 169-183.

²⁹⁶ Şakir Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Karaca, *Anadolu İslahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

²⁹⁷ Şakir Paşa'nın kabri üzerinde yapılması planlanan türbenin projesi "Ekler" kısmında gösterilmiştir. BOA, Yıldız Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı (Y..PRK.TNF.) 6/55 01 B 1317/05 Kasım 1899.

²⁹⁸ "Ahmet Şakir Paşa Anadolu ıslahatı umum müfettişi sıfatıyla Trabzon, Ankara, Halep, Kastamonu ve vilayet-i sittayi dolaştığı sırada 20 Ekim 1899 tarihinde Sinop'ta geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir." Ali Karaca, "Şakir Paşa", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 308.

²⁹⁹ BOA, DH. MKT, 46/5 14 B 1311/21 Ocak 1894.

³⁰⁰ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 50-61.

³⁰¹ Semavi Eyice, "Çeşme", *DİA*, C. VIII, s. 277-287.

1449), Hacı Ramazan (Kaleyazısı Mahallesi, 1485), Fıskıran (Cami-i Kebir Mahallesi, 1492) Hilmi (Kaleyazısı Mahallesi, 1492), Arasta (Kaleyazısı Mahallesi, 1724), Hoca Kemal (Kefevi Mahallesi, 1764), Kaleyazısı (Kaleyazısı Mahallesi, 1764), Beyaz Kadın (Kefevi Mahallesi, 1811), Kethuda Mehmet Ağa (Kefevi Mahallesi, 1813), Eski Tersane (Kaleyazısı Mahallesi, 1838), Debbağhane (Tabakhane, 1841), Meydankapı (Kefevi Mahallesi, 1848), Seyyid Bilal (Kefevi Mahallesi, 1850), Kefevi (Kefevi Mahallesi, 1850), Şehitler (Cami-i Kebir Mahallesi, 1857), Terazi (Cami-i Kebir Mahallesi, 1857), Tahaffuzhane (Paşa Tabyası, 1892), Kavizade Hasan Bey (Kefevi Mahallesi, 1907), Bekir Paşa (Kefevi Mahallesi, 1909), Okul Altı (Rum – Yenimahalle, 1902), ve Reji Çeşmesi (Rum – Yenimahalle, 1908).³⁰²

Yukarıda zikredilen çeşmelerin yanında yalnızca ismen bilinen, kuruluş tarihleri belli olmayan çeşmeler de mevcuttur. Bunlardan ismi bilinenler; Tuzcular, Park, Şatır, Dalbazoglu, Hacı Kaptan, Kara Hasanoğlu, Saray, Kapan, Mektep ve Şekerhane çeşmeleridir. İsmi bilinmeyen 9 çeşme daha mevcuttur.

Ziyaretgâh ve çeşmelerden başka, Sinop'ta üç adet de hamam bulunmaktadır. Yalı Hamamı, Aşağı Hamam ve Alaeddin Hamamı şehrin sahip olduğu hamamlardır. Bunlardan ilki olan Yalı Hamamı, 14. yüzyılın başlarında İsfendiyaroğlu İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı, dışa çıkıntılı ve dokuz kubbeli olarak inşa edilen hamamın dış cephesi kesme taşlarla, içi ise tuğla ve molozla örülmüştür.

Aşağı Hamam; geniş bir yapı olup, kubbe, tonoz ve kiremitle örtülmüştür. Güney – kuzey konumlu yapı, Pervane Hamamı olarak da anılmaktadır. Yapım tarihi ve banisi meçhuldür. Diğer bir hamam ise Yukarı Hamam adıyla anılan Alaeddin Hamamı'dır.³⁰³ Alaeddin Camii'nin hemen yanı başında bulunan hamamın Alaeddin Hamamı olarak anılma sebebi bundan kaynaklanmaktadır. Konumu itibariyle ise diğer hamama göre yukarıda kaldığından, Yukarı Hamam olarak anılmıştır. Moloz taştan yapılan hamam 1268 tarihinde Pervane Muinüddin Süleyman tarafından yaptırılmıştır.

3.4.4. Kamu Binaları

Sinop sancağında hemen hepsi II. Abdülhamid döneminde olmak üzere birçok kamu binası mevcuttur. Bu başlık altında kamu binalarının kuruluşları, dönem boyunca geçirdikleri tadilatlar ve kullanım alanları gibi konular üzerinde durulacaktır.

³⁰² M. Şakir Ülkütaşır, *a.g.m.*, s. 148-186; İsmail Ulus, *a.g.e.*, s. 131-168; Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 61-70.

³⁰³ Sinop Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 12.

3.4.4.1. Hükümet Konağı

Sinop'ta hükümet konağı inşa etme fikri II. Abdülhamid döneminin başlarında ortaya çıkmıştır. Öncelikle eski hükümet konağının onarılması için çalışmalar yapılmıştır.³⁰⁴ Ancak konağın çok eski olması ve yıkılmak üzere olduğunun anlaşılması nedeniyle bu fikirden vazgeçilmiştir. Binanın enkazından sağlanacak gelir ve halkın da yardımıyla yeni bir hükümet konağının yapılması için çalışmalara başlanmıştır.³⁰⁵ Bu çalışmalar, H. 1317 (M. 1899-1900) yılında Sinop Mutasarrıfı Ömer Şevki Paşa tarafından düzenlenen proje ile başlamıştır. H. 1319 (M. 1901-1902) yılında Mutasarrıf Tevfik Paşa zamanında inşasına başlanan konak, H. 1323 (M. 1905-1906) yılında Mutasarrıf Bekir Paşa tarafından tamamlanmıştır.³⁰⁶ Halkın yardımları ile yaptırılan bu kargir bina daha sonraki yıllarda birtakım tadilatlar geçirmiş ve bugünkü halini almıştır. II. Abdülhamid döneminde hükümet konağı olarak hizmet veren bina, bugün Sinop Adalet Sarayı olarak hizmet vermektedir.

3.4.4.2. Ahz-ı Asker Dairesi (Askerlik Şubesi)

Sinop sancağında halkın askerlik ile ilgili işlerini gördüğü bir askerlik şubesinin inşası H. 1290 (M. 1873-1874) senesine rastlamaktadır. Askeriye bütçesi ve halkın yardımları ile Sinop tabur binbaşısı Mustafa Bey tarafından yaptırılmıştır. Ahşap kumandanlık dairesi ve asker koğuşu ise H. 1321 (M. 1905-1906) senesinde yaptırılmıştır. Bu inşaat sırasında büyük hizmetleri görülen Nafia mühendisi Cemil Efendi ile tüccar Sürmenelizade Şükrü Efendiler dördüncü dereceden mecidi madalyası ile taltif edilmişlerdir.³⁰⁷ Hükümet caddesinde bulunan kulüp binası (mahfil-i askeriye) ise H. 1322 (M. 1906-1907) senesinde halkın yardımları ve liva kumandanı Hüsnü Paşa'nın gayretleri ile yapılmıştır.³⁰⁸

3.4.4.3. Hastane (Frengi Hastanesi)

Hastane, Sinop İdadisinin kuzey doğusunda R. 1303 (1887-1888) senesinin kanun-ı evvelinde ahşap olarak inşa edilmiştir. Daha sonra yanına ameliyathane, hamam ve hücre evi, karşısına ise askeri bir hastane inşa edilmiştir.³⁰⁹ Osmanlı salnamelerinde hastanede çalışan görevlilerin isimlerine yer verilmiştir. Buna göre; 1889 senesinde

³⁰⁴ BOA, DH. MKT, 2053/26 30 B 1310/17 Şubat 1893.

³⁰⁵ BOA, DH. MKT, 2264/113 27 ZA 1316/08 Nisan 1899.

³⁰⁶ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 70.

³⁰⁷ BOA, DH. MKT, 1028/10 25 N 1323/23 Kasım 1905.

³⁰⁸ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 74.

³⁰⁹ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 74.

hastanenin müdürü İdris Efendi, tabip Ahmet Efendi ve eczacı Dimitri Efendi'dir.³¹⁰ Bundan on sene sonra, 1899 senesinde ise müdür Zeynel Abidin Efendi, tabip Kemal Efendi ve eczacı Koçu Efendi olarak değişmiştir.³¹¹

3.4.4.4. Belediye Dairesi

Sinop belediye dairesi II. Abdülhamid döneminin sonlarında inşa edilmiştir. Mutasarrıf Bekir Paşa ve Belediye Reisi Hacı Hasanzade Hüseyin Ramiz Efendi zamanında, 1907-1908 yıllarında inşaatı tamamlanan bina halkın yardımları ile yapılmıştır.³¹² Belediye binasının yapımında hizmetleri görülen belediye dairesi kâtabi Hasan Efendi, rütbe-i rabia (4. rütbe) ile taltif edilmiştir.³¹³ Bina günümüze ulaşmamıştır ancak bugün aynı yerde Sinop belediyesinin binası bulunmaktadır. Tarihsel süreklilik bu şekilde korunmuştur.

3.4.4.5. Tahaffuzhane ve Karantinahane

II. Abdülhamid döneminde Sinop'ta biri Tahaffuzhane ve biri Karantinahane olmak üzere iki bina inşa edilmiştir. Birisi R. 1308 (M. 1892-1893) senesinde adada, o günkü adıyla Nisi Köyü'nde kurulan Tahaffuzhane binasıdır. Diğeri ise; Varoş Mahallesi'nde (Yenimahalle) R. 1313 (M. 1897-1898) senesinde inşa edilen küçük ve zarif bir binadır.³¹⁴ Nisi köyünde bulunan tahaffuzhane, imparatorluğa gelen gemilerin salgın hastalıklara karşı kontrol edildiği bir nokta olması hasebiyle oldukça önemlidir. Tahaffuzhanenin inşası tamamlanınca, karantinaya alınacak gemilerin artık Sinop'a gönderilmesi istenmiştir.³¹⁵ Varoş mahallesinde yer alan küçük bina ise hastaların karantina altında tutulduğu karantinahanedir. Bahsi geçen her iki bina da günümüze ulaşmamıştır.

Tahaffuzhane ilk planlara göre 300 kişilik olacaktı. Aralıklı olarak, 50'şer kişilik 8 baraka ile bu sayıya ulaşılabilirdi. Ancak tahaffuzhane kapasitesinin yetersiz kalması durumunda Nişi köyünde bulunan 20 hanenin ilhakı ile toplamda 800 kişiye hizmet verebilecek hale gelecekti. Nitekim köydeki haneler ilhak edilmiş ve orada yaşayan halk göç ettirilmiştir.³¹⁶ Tahaffuzhane merkeze 7 km mesafede bulunan Karakum mevkiinde kurulmuştu. Bu nedenle merkez ile bir irtibat kopukluğu

³¹⁰ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, 1306, s. 469.

³¹¹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, 1317, s. 259.

³¹² İsmail Ulus, *a.g.e.*, s. 199.

³¹³ BOA, DH. MKT. 1206/35 10 N 1325/17 Ekim 1907.

³¹⁴ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 76.

³¹⁵ BOA, BEO, 42/3094 06 M 1310/31 Temmuz 1892.

³¹⁶ İsmail Yaşayanlar, *Sinop, Samsun ve Trabzon'da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2015, s. 156-157.

yaşanıyordu. Bunun çözülmesi için ise tahaffuzhaneye bir telgraphane şubesi kurulmuştur.³¹⁷

Tahaffuzhanede görev yapan memurlar hakkında ise salnamelerde bilgi bulmak mümkündür. İlk defa 1894 salnamesinde tahaffuzhane memurlarına yer verilmiştir. Buna göre, tahaffuzhanede görevli 12 kişi bulunmaktaydı. Bunlar; tabip Yani Efendi, tabip Vors Efendi, Türkçe kâtibi Ahmet Efendi, Fransızca kâtibi Murat Efendi, ser nighban (baş gözcü) ve mal me'muru Osman Remzi Efendi, gardiyan Hasib Ağa, gardiyan Letfer Ağa, tebhir makinesi makinisti Hayri Efendi ve tebhir makinesi ateşçisi Mustafa Efendi'dir.³¹⁸

Tahaffuzhanede görev yapan memurlar arasında bahsi geçen tebhir makinesi ise kolera salgınına karşı, hastaların dezenfekte edilmesini sağlayan bir makinedir. Bu makineler, 1893 senesinde İstanbul'da ortaya çıkan kolera ile mücadele için Pasteur Enstitüsü'nden İstanbul'a davet edilen Dr. Andre Chantemess'in dezenfeksiyon önerisi sonrası Osmanlı tarafından ciddiye alınmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in teşviki ve Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa'nın girişimleriyle Tersane-i Amire'de tebhir makineleri üretilmeye başlamıştır.³¹⁹

Sinop tahaffuzhanesi daha ziyade Karadeniz'in kuzeyinden gelerek imparatorluk topraklarına giriş yapan gemilerin, mürettebat ve yolcuların gerekli durumlarda karantina altına alınması üzerine çalışmıştır. II. Abdülhamid dönemi boyunca buna benzer sayısız örnek bulmak mümkündür. Örneğin; Kırım'da yaşanan kolera salgını nedeniyle Kırım sahillerinden gelen gemiler karantina altına alınmıştır.³²⁰ Rusya'dan gelen ve hacıları taşıyan Gariformerk isimli gemi de kolera şüphesiyle karantinaya alınmıştır.³²¹ Batum'da ise veba salgını olduğundan yine buradan gelen gemilerin karantina altına alınması emredilmiştir.³²²

Sinop tahaffuzhanesinin hizmete girmesine kısa bir süre kala tahaffuzhanenin nasıl korunacağı hakkında çalışmalar başlamıştır. Onlarca gemi ve yüzlerce yolcu kontrol altında tutmak kolay olmayacağından burada 100 askerin görevlendirilmesi düşünülmüştür. Sinop kalesi topçu birliğinden asker sevki düşünülse de topçu birliğinin

³¹⁷ BOA, BEO, 42/3093 07 M 1310/1 Ağustos 1892.

³¹⁸ Kastamonu Vilayeti Salnamesi, 1312, s. 311.

³¹⁹ Nuran Yıldırım, "Tersane-i Amire Fabrikalarında Tebhir Makinesi/Etöv Üretimi ve Kullanımı", *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu Bildirileri*, 22-23 Mayıs 2003, (Ed. S.F. Güncüoğlu), Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 421-431.

³²⁰ BOA, BEO, 259/19407 06 S 1311/19 Ağustos 1893.

³²¹ BOA, BEO, 3198/239850 22 L 1325/28 Kasım 1908.

³²² BOA, DH. MKT, 2567/121 29 Ş 1319/06 Aralık 1901.

107 kişiden oluşması ve yalnızca 15 askeri buraya gönderebilecek durumda olmasından dolayı, Kastamonu'dan 100 nefer gönderilip burada yeni bir bölük teşkil edilmesine karar verilmiştir.³²³

Sinop tahaffuzhanesinde II. Abdülhamid dönemi boyunca sayısız tamirat, boyama, genişletme ve inşalar yapılmıştır. Fırtınadan, yangından bazen de sadece geçen yıllardan zarar gören tahaffuzhane çok kez boyanmış, onarılmış ve genişletilmiştir.³²⁴ Bilhassa hac mevsimlerinde oldukça yoğun olan ve sürekli tamirata ihtiyaç duyulan tahaffuzhanenin tamir masraflarının çok fazla olması üzerine devlet yeniden inşayı gündeme getirmiştir. Projesi çizilen tahaffuzhane yeniden inşa edilememiştir.³²⁵ Muhtemelen çok masraflı olduğundan tamir edilmesi daha uygun bulunmuş ve II. Abdülhamid dönemi boyunca tamiratları sürmüştür. Ayrıca yine II. Abdülhamid tarafından tahaffuzhane bahçesine Hamidiye Çeşmesi adıyla bir çeşme yaptırılmıştır.³²⁶

Sinop tahaffuzhanesi salgınların önlenmesinde hayati bir görev ifa etmiştir. Özellikle salgın hastalıkların imparatorluğa girişine engel olması ve İstanbul'a sirayetine izin vermemesi oldukça mühimdir. Açılışından itibaren Polathane ve Hopa tahaffuzhanelerinin yükünü hafifletirken, Kavak tahaffuzhanesi ile birlikte koleranın önlenmesi hususunda önemli bir yere sahip olmuştur.³²⁷

3.4.4.6. Hapishane-i Umumi (Sinop Cezaevi)

Osmanlı Devleti'nde hapishaneler³²⁸ genellikle kale burçlarında kurulmuştur.³²⁹ Sinop cezaevi de bu yapıda bir hapishanedir. Sinop cezaevi³³⁰ içinde bulunduğu kale ile birlikte şehrin en ilgi çekici mekânları arasındadır. Kalenin ne zaman yapıldığı belli olmasa bile M.Ö. 72 yılında Pontus Kralı Mithridates döneminde şehrin surlarla çevrildiği ve kalenin inşa edildiği iddia edilmektedir. Sinop cezaevinin de bulunduğu iç kale kısmı ise 1214 yılında Sinop'u fetheden Selçuklu sultanı I. İzzeddin Keykavus tarafından yaptırılmıştır. Kale ortalama 22 metrelik, 11 adet burç ve 18 metre

³²³ BOA, BEO, 43/3192 09 M 1310/03 Ağustos 1892.

³²⁴ BEO, 3376/253147 16 B 1326/14 Ağustos 1908.

³²⁵ İsmail Yaşayanlar, *a.g.t.*, s. 162.

³²⁶ BOA, DH. MKT, 12/17 29 M 1311/12 Ağustos 1893.

³²⁷ Enver Arslan, *Trabzon Vilayeti'nde Koler (1892-1895)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2015, s. 57.

³²⁸ Tanzimat döneminde Osmanlı hapishaneleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi, İstanbul 2012.

³²⁹ Sevcan Öztürk, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2014, s. 50.

³³⁰ Sinop cezaevi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Alev Çakmakoglu Kuru, *Sinop Hapishanesi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

yüksekliğinde, 3 metre kalınlığında duvarlar ile çevrilmektedir.³³¹ Sinop cezaevi ise iç kalenin güney kısmında yer almaktadır.

Sinop kalesinin antik çağlardan beri bir zindan olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Osmanlı döneminde de imparatorlukta kurulan ilk hapishanelerden biri olduğu anlaşılmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında aktif olsa bile, genişletilip modern bir hapishane binasının inşa edilmesi yine II. Abdülhamid dönemine tesadüf etmektedir. II. Abdülhamid döneminin başlarında, H. 1303 (M. 1885-1886) yılında Mutasarrıf Veysel Paşa tarafında inşa ettirilen hapishane, iç kalenin güneyinde yer alan, kargir bir binadır. Hapishane 400 mahkûmu barındırabilecek 16 koğuş, 5 adet gardiyan ve 1 müdür odası ile Müslümanlar ve gayrimüslimler için ibadet yerleri, hastanesi ve deposu olan korunaklı ve sağlıklı bir yer olarak kurulmuştur.³³² 1903 senesine gelindiğinde ise halkın yardımı ile Mutasarrıf Tefik Paşa tarafından kale dibinde bir de kadın hapishanesi inşa edilmiştir.³³³

Osmanlı salnamelerinde hapishanede görev yapan memurlar hakkında da bilgi verilmiştir. Buna göre 1889 senesinde hapishane müdürü Hüseyin Ağa, kâtip Ali Sami Efendi ve tabip Vangelidi Efendi'dir.³³⁴ Bundan on sene sonraki verilerde ise çalışanların tamamı değişmiştir. 1899 senesinde hapishane müdürü Abidin Bey, kâtip Seydi Ali Efendi, tabipler Kemal Efendi ve Hüseyin Kâmil Efendi, başgardiyan ise İbrahim Ağa olarak gözükmektedir.³³⁵ 1889'da görev yapan Hüseyin Ağa'nın ardından II. Abdülhamid döneminde hapishanede görev yaptığı tespit edilebilen müdürler: Mustafa Ağa (1889-1890), Hakkı Efendi (1891-1892), Mehmet Tefik Bey (1892-1894), Mevlanzade Rifat Bey (1895), Abidin Bey (1896-1901), Emin Efendi (1901-1904) ve Süleyman Vehbi Efendi (1904-1907)'dir.³³⁶

Hapishanede yatan mahkûmlar üretim faaliyetlerinde de bulunmuştur. Devletin teşviki ve 1898 yılında kurulan bir imalathane ile çalışmalar başlamıştır.³³⁷ 1903 senesi verilerinde hapishanede mahkûmların ceviz ve abanozdan sedefli sigara kutuları ile

³³¹ Cevdet Yılmaz, "Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. XIV, Erzurum 2009, S. 22, s. 4.

³³² "Hapishane-i umumi bi-hakkın ibraz-ı liyakat için iktiza eden evsafı haiz, yani fevkani, tahtani ve beheri 34'den 40 kişi mahpus istiabına kâfi 16 koğuş ve 5 gardiyan ve 3 sanayi ve 1 müdür odalarıyla Müslim ve gayrimüslim için mescid ve mabedleri ve hastahane ve depoyu ve mahfuziyet ve mazbutiyyetle beraber mahbûsünin sıhhat ve refahiyyetlerini mucib olacak esbab vesaili mükemmelen cami olacaktır." *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, 1306, s. 476-477.

³³³ İsmail Ulus, *a.g.e.*, s. 198.

³³⁴ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, 1306, s. 469.

³³⁵ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, 1317, s. 259.

³³⁶ Nazmiye Akbey, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2015, s. 36.

³³⁷ BOA, ŞD, 1663/22 14 M 1316/4 Haziran 1898.

çekmece ve sehpa imal ettikleri görülmektedir.³³⁸ Böylece mahkûmlar içeride geçirdikleri zamanda bir ustalık öğrenme ve ürettiklerini satarak belki bir miktar gelir elde etme şansını yakalamıştır.

Osmanlı arşivlerinde Sinop hapishanesi ile ilgili yüzlerce belge mevcuttur. Bunların bir bölümü hapishanenin yapım, onarım ve genişletilmesiyle, bir bölümü hapishane müdürleri, memurları ve gardiyanlarıyla ilgilidir. II. Abdülhamid döneminin ortalarında Sinop hapishanesindeki mahkûm sayısı 800'e yaklaşmıştır.³³⁹ 20. yüzyılın başlarında ise 493'ü erkek, 11'i kadın olmak üzere 504 mahkûm bulunmaktadır.³⁴⁰ Bu nedenle, belgelerin daha büyük bir bölümü, hapishanede cezasını çeken yüzlerce mahkûm ile alakalıdır. Mahkûmlarla ilgili belgelerin çoğu da salıverilmeleri ve afları ile ilgilidir. Devlet hapsedtiği tebaasına karşı gerektiği yerde sert cezalar verirken, gerektiğinde de şefkatli davranabilmiştir. Yaşları oldukça ilerleyen ve sağlık durumu iyi olmayanların, cezaları bitmeden affedilmeleri belgelere sıklıkla yansımıştır. Farklı bir örnekte ise Ürgüp muhacirlerinden Mustafa b. Halid'in Sinop hapishanesinde mahkûm edildiği ancak zevcesi Refika Hatun'un Manastır'da kimsesiz kaldığı ve zevcesinin hiç olmazsa Manastır'da hapsedilmesini istediği görülmektedir. Devlet bu durumda mahkûmun eşinin mağdur kalmasını istemediğinden Halid isimli şahsın Sinop'tan Manastır'a nakledilmesini uygun görmüştür.³⁴¹

Sultan II. Abdülhamid'in idam cezalarını uygulamak yerine bunları kürek vb. cezalara dönüştürerek affetme yoluna gittiği birçok arşiv belgesi ile sabittir. Sinop şehrine de idam cezasından küreğe dönüştürülüp gelen sayısız mahkûm vardır. Bu mahkûmlardan birçoğunun kürek cezası dahi zamanla affedilmiştir. Sinop sancağında çok sayıda mahkûmun idam veya belirli sürelerle hapsedildiği ancak birçoğunun da cezasının tamamlamadan affedildiği görülmektedir. Hapishanede mahkûm olarak cezalarını çekmekte olan; Maksud,³⁴² Salih,³⁴³ Pirevezeli Sadeddin,³⁴⁴ Gemlikli Karamanoğlu Mehmed,³⁴⁵ Kolaşın muhaciri Ramazanoğlu Tahir,³⁴⁶ Hasan Pehlivan,³⁴⁷ Zileli Poyrazoğlu Hasan,³⁴⁸ Bosnalı Mehmed Nureddin³⁴⁹ ve Araçlı Sipahioğlu

³³⁸ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, 1321, s. 356.

³³⁹ BOA, BEO, 1476/110686 25 Z 1317/26 Nisan 1900.

³⁴⁰ Nazmiye Akbey, *a.g.t.*, s. 53.

³⁴¹ BOA, DH. MKT. 1407/20 29 C 1304/25 Mart 1887.

³⁴² BOA, İ..DH.. 828/66676 11 C 1298/11 Mayıs 1881.

³⁴³ BOA, İ..DH.. 939/74391 11 R 1302/28 Ocak 1885.

³⁴⁴ BOA, İ..DH.. 1095/85854 18 Z 1305/26 Ağustos 1888.

³⁴⁵ BOA, İ..AZN.. 43/9 19 RA 1319/06 Temmuz 1901.

³⁴⁶ BOA, İ..AZN. 44/19 02 Ş 1319/14 Kasım 1901.

³⁴⁷ BOA, BEO, 1615/121060 13 L 1318/03 Şubat 1901.

³⁴⁸ BOA, İ..AZN. 52/5 09 CA 1321/25 Temmuz 1903.

Mehmed Tahir³⁵⁰ cezaları devam ederken, affedilmek suretiyle serbest bırakılmıştır. Serbest bırakılan kişiler genellikle doktor raporu doğrultusunda ve cezasının büyük bölümünü tamamlamış kişilerdir. Örneğin; karısı Ayşe'yi öldürdüğü için idam cezasına çarptırılan ancak cezası müebbet hapse dönüştürülen Kel Bayram 80 yaşındayken affedilmiştir.³⁵¹ Dimeşlioğlu Tanaş ise cezasının bitimine bir sene kala doktor raporlarında vücutça ma'lul olduğu tespit edilince serbest bırakılmıştır.³⁵² Müebbet ceza alan bazı mahkûmlar ise ömür boyu hapis cezasını göze alamayarak intihara teşebbüs etmişlerdir. Örneğin; müebbet ceza alarak Sinop hapishanesine gönderilen Dağıstanlı Vahid isimli şahıs 2 gram ham su arsenik içmek suretiyle intihara teşebbüs etmiştir.³⁵³

Sinop hapishanesi genişletildikten sonra imparatorluğun çok çeşitli yerlerinden mahkûm nakilleri gerçekleşmiştir. Örneğin; Dersaadet Hapishanesi'nde yaşanan yoğunluk dolayısıyla otuz Arnavud mahkûm Sinop'a nakledilmiştir.³⁵⁴ Bundan başka, Trabzon Hapishanesinden önce dokuz kişi³⁵⁵ daha sonra 100 kişi,³⁵⁶ Yozgat Hapishanesinden on yedi kişi³⁵⁷ ve Van Hapishanesindeki 4 kişi³⁵⁸ Sinop'a gönderilmiştir. Sinop'tan başka şehirlere gönderilen mahkûmlar da olmuştur. Buna ilginç bir örnekte, Sinop nüfus memuru iken zimmetine para geçirdiği iddiasıyla yargılanıp hapsedilen Cafer Efendi, hapishanede de rahat durmamıştır. Fesat çıkardığı gerekçesiyle uzak bir vilayete gönderilmesi söz konusu olunca, Trablusgarp'a sevk edilmesi kararlaştırılmıştır.³⁵⁹

Sinop hapishanesi gardiyanları ile ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır. Gardiyanlar genel olarak maaşlarını alamadıklarından şikâyet etmekteydiler. Maaşlarının az olduğu ve verilen tahsisatın da verilmediğinden şikâyetle başgardiyan Mehmed Naimi arzuhal sunmuştur.³⁶⁰ Bu arzuhalin ardından, maaş alamamaya devam eden gardiyanlar üç ay maaş alamadıkları gerekçesiyle başka bir arzuhal daha sunmuşlardır.³⁶¹ Sinop'ta maaş sorununun ilerleyen yıllarda da çözülemediği

³⁴⁹ BOA, İ..AZN. 54/37 11 Z 1321/28 Şubat 1904.

³⁵⁰ BOA, İ..AZN. 50/45 26 RA 1321/16 Aralık 1903.

³⁵¹ BOA, İ..AZN. 55/14 05 S 1322/21 Nisan 1904.

³⁵² BOA, İ..DH. 891/70891 20 N 1300/25 Temmuz 1883.

³⁵³ BOA, Dâhiliye 1. Şube (DH. EUM. 1. Şb) 2/2 07 M 1311/21 Temmuz 1893.

³⁵⁴ BOA, DH. MKT. 1346/83 18 CA 1302/05 Mart 1885.

³⁵⁵ BOA, DH. MKT. 1767/37 18 S 1308/03 Ekim 1890.

³⁵⁶ BOA, ZB. 324/137 15 Teşrin-i Sani 1324/28 Kasım 1908.

³⁵⁷ BOA, DH. MKT. 210/67 21 Ş 1311/12 Kasım 1903.

³⁵⁸ BOA, DH. ŞFR. 250/6 29 CA 1316/15 Ekim 1898.

³⁵⁹ BOA, DH. ŞFR. 213/43 04 Ağustos 1313/16 Ağustos 1897.

³⁶⁰ BOA, BEO, 407/30499 18 ZA 1311/23 Mayıs 1894.

³⁶¹ BOA, BEO, 562/42146 04 Ş 1312/31 Ocak 1895.

görülmektedir. Bu arzuhallerden on yıl sonra bile gardiyanlar, maaşlarının ödenmediği gerekçesiyle işlerini terk etmişlerdir.³⁶²

Sinop hapishanesi; hem şehre gelen mahkûmlar, hem hapishanede çalışan gardiyanlar, memurlar vs. hem de şehrin girişinde kalenin dibinde bulunan konumu ile II. Abdülhamid döneminde Sinop'ta yaşanan sosyal hayatı birçok şekilde etkilemiştir. Cumhuriyet döneminde de uzun yıllar faaliyetlerini sürdüren hapishane 1997 yılında boşaltılmıştır. Ancak bu tarihe kadar cezaevinde; Refik Halit Karay, Mustafa Suphi, Ahmet Bedevi Kuran, Refii Cevat Ulunay, Hüseyin Hilmi, Burhan Felek, Osman Cemal Kaygılı, Kerim Korcan, Osman Deniz, Zekeriya Sertel ve Sabahattin Ali gibi çok önemli isimler yatmıştır.³⁶³ 2 Ağustos 1999 tarihinde ise kültürel amaçlarla kullanılmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredilmiştir.³⁶⁴ Osmanlı döneminde ve daha sonra Cumhuriyet döneminde, hem şehri hem de ülkeyi etkileyen bu tarihi cezaevi, bugün hala çok sık ziyaret edilen bir müze olması hasebiyle sosyal ve kültürel etkisini korumaktadır.

3.5. Bir Sürgün Kenti Olarak Sinop

Sürgün kelimesi, bir kimsenin ceza olarak bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulması, bir süre muvakkaten uzaklaştırılması anlamlarına gelmektedir. Osmanlılarda sürgünün tam da bu işleviyle ve sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz.³⁶⁵ Sürgün, kanunnamelerde ta'zir cezaları arasında yer alarak kanunlaştırılmıştır. Sürgün cezasının süresi ise tam olarak belirlenmemiştir.

Osmanlı'da sürgünler şahsi veya toplu olarak yapılabilmekteydi. Her ikisinin de resmi arşiv belgelerinde birçok örneği bulunmaktadır. Özellikle bireysel sürgün cezaları çok daha sık kullanılmıştır. Sürgüne esas olan suçlar ise genellikle; hırsızlık, fuhuş, kız kaçırma, emre itaatsizlik, rüşvet vb. suçlardır. Başlıca sürgün mahalleri ise; Sakız, Midilli, Rodos, Fizan, Taif, Akka ve Bağdat gibi genelde Dersaadet'e uzak yerlerdir.³⁶⁶ Sürgün edilen kişinin sürgün yerinde ikametini sağlamak ve ceza süresi boyunca kontrol etmek kadının göreviydi. Sürgün cezaları yapıları itibariyle kısa süreli cezalar

³⁶² BOA, Dâhiliye Muamelat (DH. TMİK. S.) 60/14 19 B 1323/19 Eylül 1905.

³⁶³ Sinop cezaevinin edebiyata yansımaları için bkz. Tolga Ersoy, *Sinop'un Hanı Sinop Hapishanesinin Tarihi ve Edebiyattaki Yeri*, Sorun Yayınları, İstanbul 1997.

³⁶⁴ Cevdet Yılmaz, *a.g.m.*, s. 6-8.

³⁶⁵ Osmanlılarda sürgün hakkında detaylı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S.1-4, C. XXIII, İstanbul 1954, s. 524-569; Kemal Daşcıoğlu, *İskân, Suç ve Ceza Osmanlı'da Sürgün*, Yeditepe, İstanbul 2007; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2006.

³⁶⁶ Kemal Daşcıoğlu, "Sürgün", *DİA*, C. XXXVIII, s. 167-169.

olduğundan, ceza süresi dolduğunda salıverilirlerdi. Bunun dışında, cezalar şahsi olarak affedilebilir yahut padişah tarafından genel af ilan edilebilirdi. Bu aflar da genel olarak padişahların cüluslarında gerçekleşmiştir.³⁶⁷

Sinop şehri de 19. yüzyılda özellikle II. Abdülhamid döneminde bir sürgün kenti olarak öne çıkmıştır.³⁶⁸ Sürgün edilenler, sürgün oldukları yerde serbestçe hareket edebildiği için, sürgün olarak gelen insanlar da sosyal hayatın bir unsuru olmuşlardır. II. Abdülhamid döneminde arşiv belgelerine yansıyan birçok sürgün vak'ası bulunmaktadır. Aşağıda bu dönemde Sinop şehrine sürgün olarak gelen insanlardan bazı ilginç vakalar incelenecektir.

Sinop sancağına sürgün edilenlerden birçoğu kalebent olarak şehre gönderilmiştir. Kalebentler yeniden ceza almadıkları sürece kale halkı ile bir arada yaşayabilir, evlenebilir, arazi kiralayabilir, ürün yetiştirebilirdi.³⁶⁹ Bu açılardan kalebentler, kürek cezasına göre görece serbest bir hayat yaşayabilirdi. İşte bu şartlar ile Sinop'a gönderilen kalebentlerden biri Bağdatlı Abdülkadir oğlu Nazmi'dir. Bu şahıs sahtekârlık suçundan dolayı, on bir sene kalebent olarak Sinop'ta kalmaya mahkûm edilmiştir. Ancak şahsın uygunsuz hareketleri nedeniyle Erzurum kalesine nakledilmesi uygun görülmüştür.³⁷⁰ Bir başka kalebent de Port Said'den gelen Mısırlı bir şahıstır. Hatta bu şahıs kalebentlik cezası sırasında da uslu durmamış, halkın şikâyetleri üzerine başka yere sürgün edilip edilemeyeceği tartışma konusu olmuştur. Ancak bu şahsın nereye giderse gitsin, sorun çıkartacağına kanaat getirildiği için bulunduğu yerde kalmasının daha uygun olacağı kararlaştırılmıştır.³⁷¹ Çengelköylü Avni isimli şahıs ise İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane talebesi iken uygunsuz davranışları nedeniyle kalebent olarak Sinop'a gönderilmiştir.³⁷²

Kalebentlerden bazıları da “müebbeden” yani ömür boyu bu cezaya çarptırılmışlardı. Ömür boyu kalebentlik cezasının genellikle devlete başkaldıranlara verildiğini görmekteyiz. Burada ilginç bir örnek İbrahim bin Mustafa isimli şahıstır. Bu

³⁶⁷ Osman Köksal, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları, *OTAM*, S.19, Ankara 2006.

³⁶⁸ Suraiya Farooqhi, “Sinub”, *The Encyclopaedia Of Islam*, New Edition (Ed. C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs, G. Lecomte), Leiden Brill 1997, Vol. IX, s. 655.

³⁶⁹ Gizem Parlakoğlu, *II. Abdülhamit Dönemi Hapishanelerinin Genel Özellikleri ve Uygulamaları*, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mardin 2018, s. 13.

³⁷⁰ “Sahtekârlık maddesinden dolayı on bir sene kalebentliğe mahkûm olarak Gümülcine müdde-i umumi muavinliğinden mukaddema Sinoba gönderilmiş olan Bağdatlı Abdülkadir oğlu Nazmi hakkında sinop mutasarrıflığından gönderilen pusula ile merkumenin sinobdan kaldırılması hakkında ahiren çekilen telgrafname suretlerinde irsaliyle icrayı icabına dair Kastamonu vilayeti celilesinden cevaben varid olan tahrirat” BOA, DH. MKT, 1595/101 17 C 1306/18 Şubat 1889.

³⁷¹ BOA, DH. MKT, 1390/55 11 R 1304/07 Ocak 1887.

³⁷² BOA, Zabtiye (ZB.), 458/97 23 RA 1312/24 Eylül 1894.

şahıs hükümete başkaldırıp dağa çıkan bir çetenin mensubudur. Sürgün cezası ile Adana'ya gönderildiği esnada kaçmayı başararak, yeniden dağlara çıkmıştır. Tekrar yakalanınca da Sinop sancağına gönderilmiştir.³⁷³ Fakir olduğu için kendisine yevmiye verilmesini talep ettiğinde ise devlet bunu reddetmiştir.³⁷⁴

Kalebentler çok çeşitli suçlardan Sinop şehrine gelmiştir. Örneğin; tehdit ve iftira suçundan Mustafa Lebib,³⁷⁵ 1897 Osmanlı – Yunan Teselya Savaşı'nda savaş meydanını terk ettiği için Mülazım-ı Sani Rıfat Bey,³⁷⁶ zararlı yayımlar yaptığı için Çengelköylü Avni,³⁷⁷ askerden firar ettiği için Ahmed Rıfat,³⁷⁸ fezahat-ı lisanîye (uygunsuz söz) ettiği için Kahveci Şakir,³⁷⁹ fesad cemiyetine üye olduğu için Mecmua-ı Lisan başyazarı Hasan Fehmi Razi Efendi,³⁸⁰ komitacılık yaptığı için Nikola,³⁸¹ İslamiyet karşıtı sözler söylediği için Jorj Kostantino,³⁸² eşkıyalık suçuyla İbrahim bin Mustafa³⁸³ Sinop'ta kalebentlik cezasına çarptırılmıştır.

Sinop şehrine gönderilen kalebentler kimi zaman akıllanmayarak, cezalarını çekmek yerine yeniden ceza almalarına neden olacak davranışlar içine girmişlerdir. 1905 senesinde kalebentlerin çoğunun kale dışına çıkarak gezdikleri, bunu yaparken de bölgenin nüfuzlu kişilerinden yardım aldıkları anlaşılmaktadır.³⁸⁴ Hatta yalnızca kale dışında gezmeyip, birçok yolsuzluğa adlarının karışması neticesinde Zabtiye Nezareti'nden gönderilen bir emir ile kalebentlerin kale dışına çıkması yasaklanırken, mektuplarının da incelenmesi kararlaştırılmıştır. Kalebentlerin çıkışına göz yuman gardiyanların ise işlerine son verilerek yenilerinin alınması uygun görülmüştür.³⁸⁵

Fesat çıkardığı gerekçesiyle sürgün edilenlerin sayısı da bir hayli fazladır. Fesatlık birçok anlama gelse de bu vakadaki fesatlık, çete kurmak ve komitacılık yapmaktır. Nitekim, Kafkasyalı Yusuf Hikmet olarak bilinen şahıs, çete kurup fesatlık çıkardığı gerekçesiyle Sinop'a sürgün edilmiştir. Devlet bu şahsa, sürgün bulunduğu mahalde geçinebilmesi için bir de yevmiye tahsis etmiştir. Ancak Yusuf Hikmet'in bir ayağının felç olması nedeniyle hizmetçiye ihtiyaç duyduğu anlaşılınca üç kuruluş olan

³⁷³ BOA, DH. MKT, 1818/74 03 Ş 1308/14 Mart 1891.

³⁷⁴ BOA, DH. MKT, 1908/87 06 C 1309/07 Ocak 1892.

³⁷⁵ BOA, Yıldız Başkıtabet Dairesi Maruzatı (Y..PRK.BŞK.), 66/97 02 RA 1320/09 Haziran 1902.

³⁷⁶ BOA, ZB., 48/33 12 B 1317/16 Kasım 1899.

³⁷⁷ BOA, DH. MKT, 452/30 06 Z 1319/16 Mart 1902.

³⁷⁸ BOA, DH. MKT, 456/59 15 Z 1319/25 Mart 1902.

³⁷⁹ BOA, BEO, 726/54449 23 B 1313/09 Ocak 1896.

³⁸⁰ BOA, DH. MKT, 935/27 24 Z 1322/01 Mart 1905.

³⁸¹ BOA, İ. DH., 1391/25 24 Ş 1319/06 Aralık 1901.

³⁸² BOA, BEO, 2708/203076 25 N 1323/23 Kasım 1905.

³⁸³ BOA, BEO, 539/40370 24 C 1312/23 Aralık 1894.

³⁸⁴ BOA, Dâhiliye Islahat (DH. TMIK. S.), 60/9 03 B 1323/03 Eylül 1905.

³⁸⁵ BOA, DH. TMIK. S., 60/27 12 Ş 1323/12 Ekim 1905.

yevmiyesi, beş kuruşa çıkarılmıştır.³⁸⁶ Bu sürgün vakasından anladığımız kadarıyla, devlet sürgün ettiği kişinin ıslah olarak dönmesini hedeflemektedir. Onu zor duruma düşürerek devletten ve koyduğu kurallardan daha fazla nefret ettirip, suç potansiyelini arttırmaktan kaçınmıştır.

Sürgüne gönderilen kişilere yevmiye bağlandığını daha önce zikretmiştik. Bu yevmiye II. Abdülhamid döneminde genel olarak üç kuruş olarak belirlenmiştir. Ancak yevmiyenin ödenmesinde bazen sıkıntılar da yaşanmıştır. Yevmiyelerin ulaşmadığı durumlara devlet müdahale etmiştir. Örneğin; Sinop'a sürgüne gönderilen Nikola, Baron ve Banur isimli gayrimüslim kimselerin yevmiyelerinin gönderilmediği anlaşınca, gereğinin yapılması için hemen harekete geçilmiştir.³⁸⁷ Eşkivalık yaptıkları gerekçesiyle Sinop'a sürülen Üsküplü Penavat ve Peraşkova isimli şahıslara da ilk etapta bağlanması gereken yevmiye bağlanmamıştır.³⁸⁸

Sürgün olarak gönderilen kişilerin, eğer ağır bir suçtan müebbet olarak cezalandırılmadıysa ıslah-ı nefis eylemeleri (kötü huyları ve alışkanlıkları bırakmaları) hedeflenmekteydi. Bunun için sürgün süreleri kısa tutulmuş, giden kişilere de yevmiye bağlanmıştır. Örneğin: Fezahat-i lisaniye (uygunsuz söz) suçundan, Sinop'a sürgüne gönderilen İstanbullu Kahveci Cemil isimli şahıs kısa süre sonra ıslah-ı nefis eylediğine kanaat getirildiği için serbest bırakılmıştır.³⁸⁹ Ancak elbette sürgüne gönderilen herkesin nefsi ıslah edilememiştir.

Sinop'ta sürgün iken buradan firar eden birçok şahıs da mevcuttur. Nitekim, Babıalı sicil kalemi baş mümeyyizi Nureddin Bey ile Mühendishane-i Berr-i Hümayun talebesi Yanyalı Abdüssamed Sinop'tan firar ederek Sofya'ya gitmişlerdir.³⁹⁰ Yine sürgün olarak Sinop'ta bulunan Asitaneli Fuad bin Cemal ile Ermeni cemaatinden Asitaneli Bervant da firar etmiştir.³⁹¹ Sinop'ta kalebent bulunan bir Ermeni komitacı ise firar ederek Muş'ta iki kişiyi öldürmüş, şahsın Sinop'tan firar ettiğinin anlaşılması üzerine burada güvenliği arttırıcı tedbirler alınmıştır.³⁹² Daha sonra bu kişinin bir inşaat işinde çalıştırılmak üzere kaleden çıkartıldığı ve bu sırada firar ettiği anlaşılmıştır.³⁹³ Bir

³⁸⁶ BOA, DH. MKT, 1520/29 28 L 1305/08 Temmuz 1888.

³⁸⁷ "Kumkapı hadise-i ma'lumesinden dolayı Sinoba gönderilen Asitaneli Nikola ve Kütahyalı Baron ve Tekirdağlı Banur nam kimesnelere üçer guruş yevmiye tahsisi ve i'tası ol babda istizanı havi 17 Şubat 309 tarihli tezkire." BOA, DH. MKT, 1858/51 07 M 1309/13 Ağustos 1891.

³⁸⁸ BOA, DH. MKT, 195/9 05 B 1311/12 Ocak 1894.

³⁸⁹ BOA, ZB, 440/21 28 S 1324/23 Nisan 1906.

³⁹⁰ BOA, DH. MKT, Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR. SFR. 04.) 538/18 17.05.1900

³⁹¹ BOA, ZB, 611/58 07 R 1323/11 Haziran 1905.

³⁹² BOA, Dâhiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR.), 156/19 13 B 1308/22 Şubat 1891.

³⁹³ BOA, DH. ŞFR, 156/28 21 B 1308/02 Mart 1891.

başka örnekte, Yanyalı Ali paşazade Nazım Bey isimli jandarma kolağası, sürgün olarak gönderildiği Sinop'tan firar ederek Atina'ya kaçmıştır. Ancak devlet, bu şahsın geri getirilerek kendisine uygun bir memuriyetle görevlendirilmesini istemiştir.³⁹⁴ Burada da gördüğümüz üzere devletin politikası insan kazanmak üzerinedir.

Sinop 19. yüzyılda, bilhassa II. Abdülhamid döneminde bir sürgün kenti olarak seçilmiş ve buraya yukarıda bir kısmına değindiğimiz, çok çeşitli milletlerden insanlardan gönderilmiştir. Farklı din, mezhep ve kültürden olan bu insanlar Sinop şehrinin sosyal yapısında yer alarak şehrin kozmopolit yapısına katkıda bulunmuşlardır. Sinop'a sürgüne gönderilen kişilerin çoğu kalebent olarak gönderilmiştir. Kalebent olarak gönderilenlerin ekseri ise fezaht-ı lisaniye (ahlaksız söz) suçuyla bu cezaya çarptırılmıştır. İncelediğimiz 220 vakadan 70 tanesi bu suça istinaden kalebentliğe çarptırılmıştır. Bunun dışında, kürek cezası ile buraya gönderilenler de çoktur. Buraya gelenler arasında bir yıldan, müebbet kadar farklı sürelerde cezalıları görmek mümkündür. Sürgün edilenlerin birçoğunun da devlet görevlisi olması dikkat çekicidir. Devlet, kendi görevlilerini sürgün gibi görece hafif bir cezayla ve Sinop gibi görece sakin bir yere göndermek suretiyle yeniden kazanmak istemiştir.

3.6. Suçlar, Eşkîyalık Faaliyetleri ve Görülen Davalar

Eşkîya kelimesi sözlüklerde; dağda kırdan yol kesen hırsızlar, haydutlar anlamına gelmektedir. Eşkîyalar çeteler halinde örgütlenirken, genelde sarp dağları mesken edinirlerdi. Kendisine yardım ve yataklık eden köylüler veya şehirliler olmadan, bu eşkîyaların uzun ömürlü olması mümkün değildi. Bu nedenle Osmanlı arşiv kaynaklarında eşkîyalık suçu kadar, yardım ve yataklık suçuyla ilgili de belgeler mevcuttur. Eşkîyalık faaliyetleri genel olarak devletin merkezi otoritesinin zayıfladığı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Bu eşkîyalık faaliyetleri karşısında ise devlet, mahalli idareler vasıtasıyla önlemler almıştır.³⁹⁵

Sinop'un suç bakımından pek aktif bir sancak olmadığını söylemek mümkündür. Sinop arazisi tütün yetiştiriciliğine elverişli olduğu için, sancakta en sık görülen suç, tuz ve tütün kaçakçılığıdır. Sinop limanı üzerinden Karadeniz sahillerine, Rusya'ya ve Dersaadet'e kadar tütün kaçakçılığı yapılmıştır. Bazı Gürcü muhacirler yerel kaynaklarla iş birliği yaparak tütün ve silah kaçakçılığı yapmışlardır.³⁹⁶ Devlet bu

³⁹⁴ BOA, DH. MKT, 91/47 03 RA 1313/24 Ağustos 1895.

³⁹⁵ Mücteba İlgürel, "Eşkîya", *DİA*, C. XI, s. 466-469.

³⁹⁶ BOA, DH. MKT, 545/59 14 R 1320/21 Temmuz 1902.

kaçakçıları engellemek için önce geçici bir vapur tahsis etmiş ve büyük oranda başarılı olmuştur. Daha sonra bu vapur, tamir için İstanbul'a geri çağırılmıştır. Ziver-i Derya isimli bu vapurun tamiri sırasında ise tütün kaçakçılığı yeniden artmıştır.³⁹⁷ Devlet daha sonra yerel idare vasıtasıyla kaçakçılığın önüne geçmeye çalışmıştır. Bunda bir oranda başarılı olunca Ziver-i Derya vapurunun dönmesine gerek kalmadığı merkeze bildirilmiştir.³⁹⁸ Birkaç sene içinde yeniden artan tütün kaçakçılığı olayları karşısında ise daimî olarak bir vapurun Sinop sahillerine gönderilmesi talep edilmiştir.³⁹⁹ Daha sonra Trabzon isimli bir vapurun daimî olarak Sinop sahillerinde dolaşmasına karar verilmiştir.⁴⁰⁰

Sinop sancağında görülen tek suç elbette kaçakçılık değildir. Devletin her yöresinde görülebilecek çeşitlikte suçlar burada da mevcuttur. Bunlardan bazı ilginç vakalar incelenecektir. Örneğin: Sinop sancağına bağlı Ayancık kazasında ikamet eden Hasan bin Hüseyin'in atı çalınmıştır. Bu da yetmediği gibi atını çalan hırsızlarla mücadele eden Hasan isimli şahıs, at hırsızları tarafından öldürülmüştür.⁴⁰¹ Gerze'nin Köşk mahallesinde yaşayan Araboğlu Kel Veli isimli şahıs ise yakılarak öldürülmüştür.⁴⁰² Sinop'ta yakalanması için başına ödül konan bir eşkıya da olmuştur. Eşkıyalık nedeniyle yakalanıp Sinop hapisanesinde mahkûm edilen Kel Hasan isimli şahıs buradan kaçmıştır. Kaçtıktan sonra da eşkıyalığa devam edip, şehrin asayişini bozmuştur. Bu nedenle, Kel Hasan'ın yakalanmasına yardım edenlere para ödülü verileceği açıklanmıştır. Nitekim Kel Hasan isimli haydut, Mecid ve Mahmud isimli iki şahıs tarafından ölü olarak ele geçirilmiştir. Bu şahıslar devletten para ve iftihar madalyası almaya hak kazanmışlardır.⁴⁰³

Sinop sancağında yalnızca halk suç işlememiş, devlet görevlilerinin de birtakım suçlara karıştıkları görülmüştür. Sinop'a bağlı Kalaycı karyesi muhtarı Dalyanoğlu Ahmed eşkıyalara yardım ve yataklık yapmış, karyesindeki eşkıyalık faaliyetlerine göz yummuştur.⁴⁰⁴ Gerze nahiyesi reisi Yakup Efendi ise okul inşaatı için tahsis edilen araziyi kendi mülküne geçirmiştir.⁴⁰⁵ Yine bir okul inşaatı esnasında ise Müftü Ali Lütfi

³⁹⁷ BOA, DH. MKT, 1628/69 14 L 1306/13 Haziran 1889.

³⁹⁸ BOA, DH. MKT, 1636/52 11 ZA 1306/09 Temmuz 1889.

³⁹⁹ BOA, DH. MKT, 1776/1 15 RA 1308/29 Ekim 1890.

⁴⁰⁰ BOA, DH. MKT, 2235/15 10 R 1317/18 Ağustos 1899.

⁴⁰¹ BOA, Yıldız Umumi (Y. PRK. UM.), 31/116 03 RA 1312/04 Eylül 1894.

⁴⁰² BOA, DH. MKT, 359/58 11 RA 1312/12 Eylül 1894.

⁴⁰³ BOA, DH. ŞFR, 371/50 22 R 1322/06 Temmuz 1904.

⁴⁰⁴ BOA, DH. MKT, 289/45 29 RA 1312/30 Eylül 1894.

⁴⁰⁵ BOA, DH. MKT, 2658/84 21 L 1326/16 Kasım 1908.

Efendi'nin zimmetine 62.802 kuruş para geçirdiği iddia edilmiştir.⁴⁰⁶ Sinop mutasarrıfı Faik Efendi ise aşar ihalesi sırasında zimmetine para geçirmiştir. Olay ortaya çıkınca bu parayı iade etmek zorunda kalmıştır.⁴⁰⁷ Bunların dışında, nüfus memuru Cafer Efendi'nin⁴⁰⁸ ve Tahrirat Müdürü Asım Efendi'nin⁴⁰⁹ zimmetlerine para geçirdikleri belgelere yansımıştır. Sinop merkez kazasının nüfus kâtabi olan Rasuhi Efendi'nin ise zimmetine para geçirdiği ortaya çıkınca, şahsa ait olan eşyaların satılmasına ve paranın bu şekilde geri alınmasına karar verilmiştir.⁴¹⁰

Sancak genelinde çok fazla eşkıyalık vakası yaşanmadığı devletin resmi evraklarına da yansımıştır. Resmi kayıtlarda Sinop'ta büyük bir asayişsizlik ve emniyetsizlik olmadığı, yalnızca tütün kaçakçılığı vb. olayların meydana geldiği yazılmıştır. Yine de bazen eşkıyalar karşısında zabıta kuvvetleri yetersiz kalmış, bu nedenle bir tabur ağalığı kurulması talep edilmiştir.⁴¹¹ Sancaktaki eşkıyalık faaliyetleri genelde organize olmayan, küçük grupların menfi eylemlerinden meydana gelmiştir. Ancak bunun aksi olan bir durum 1906 senesinde yaşanmıştır. II. Meşrutiyet öncesi Osmanlı maliyesinde yaşanan krizlerin hafifletilmesi amacıyla yeni vergiler konan bir dönem olmuştur. Bu dönemde konan “Şahsi Vergi” ve “Hayvanat-ı Ehliye Rüşumu” isimli vergilere halk büyük tepki göstermiştir. Anadolu'da vergi ayaklanmaları olarak adlandırılan bir takım isyan hareketleri başlamıştır. Karadeniz'de özellikle Kastamonu Vilayetinde etkili olan harekete Sinop sancağında da bir eylem ile katılım sağlanmıştır. Birkaç bin kişilik bir grup Sinop'ta bulunan telgrafhaneyi işgal ederek ve mutasarrıfın uzaklaştırılmasını sağlayarak harekete destek vermiştir. Sinop'taki eylemler bunlarla sınırlı kalmıştır.⁴¹² Bu olayın özellikle Kastamonu vilayetinde patlak vermesinin arkasında ise buraların II. Abdülhamid döneminde sürgün yeri olarak kullanılması ve sürgünde bulunan kişilerin halka yön vermesi olarak değerlendirilmektedir.⁴¹³

Devlet küçük/büyük hiçbir türlü eşkıyalık faaliyetinin peşini bırakmamıştır. Eşkıyaların yakalanması konusunda yararlılık gösteren kişiler de bu kapsamda

⁴⁰⁶ “Sinop Mekteb-i İdadisi binasının ameliyyat-ı inşasında müftü-i liva Ali Lütfi Efendi tarafından vukua getirildiği ihbar olunan istismalden dolayı müftü-i muma ileyh zimmetinde kaldığı tebniye eden altmış iki bin sekiz yüz iki guruş otuz pare hakkında tedkikat-ı lazıme icrasıyla keyfiyyetin inbası 1 Şubat 311 tarihinde Kastamonu vilayet-i aliyyesine iş'ar buyurulduğu ve ehemmiyeti olmağla beraber aradan bu kadar müddet dahi mürür eylediği halde henüz cevabı mürur etmediğine muktezasının i'fa ve inbası hususunun ehemmiyetle takibi hakkında işbu tezkire mektubi kalemine verildi. 13 Ağustos sene 313.” BOA, MF. MKT, 371/18 08 CA 1315/05 Ekim 1897.

⁴⁰⁷ BOA, DH. MKT, 440/72 22 R 1313/12 Ekim 1895.

⁴⁰⁸ BOA, DH. MKT, 253/89 28 Z 1311/02 Temmuz 1894.

⁴⁰⁹ BOA, DH. MKT, 1370/86 07 M 1304/18 Haziran 1896.

⁴¹⁰ BOA, DH. MKT, 1261/68 16 CA 1326/18 Ocak 1889.

⁴¹¹ BOA, DH. MKT, 1974/73 25 Z 1309/21 Temmuz 1892.

⁴¹² Mehmet Serhat Yılmaz, “II. Meşrutiyet Öncesi Kastamonu'da Bir Ayaklanma Girişimi (1906), *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Yaz 2011, S. 30, s. 129.

⁴¹³ Mehmet Serhat Yılmaz, *a.g.m.*, s. 140.

ödüllendirilmişlerdir. Eşkîyanın derdesti sırasında sakat kalan Gençâğazade Hüseyin isimli şahsa dördüncü rütbeden Osmanlı nişanı verilerek, maaş tahsis edilmiş.⁴¹⁴ Yine eşkıyalar ile mücadele esnasında vefat eden Zekeriya isimli şahsın ailesine maaş bağlanmıştır.⁴¹⁵ Eşkîyaların yakalanması konusunda yardımları görülen Gürcü Süleyman da iftihar madalyası ile taltif edilmiştir.⁴¹⁶

Osmanlı hukuk sistemi şer’i ve örfî olmak üzere iki ana organdan oluşmaktaydı. Şer’i hukukun kaynağı İslam iken, örfî hukukun kaynağı padişah idi. Halkın davaları ise kadıların başkanlığındaki mahkemelerinde görülürdü. Bu mahkemeler hem şer’i hem de örfî davalarda tek yetkili konumundaydı. Mahkemede alınan kararlar ise sicil defterlerine yazılmak suretiyle muhafaza edilirdi.⁴¹⁷

19. yüzyılın II. yarısında Sinop sancağında görülen davalar konularına göre tasnif edilecek olursa ağırlıklı olarak şu konularda davalar görülür; miras, borç, alacak, zimmiler, reşit olmayanların mallarına emin tayini, müzayede, alacak anlaşmazlığı, varisi olmayan malların durumu, alım-satım ve nafaka. Yoğun olarak görülen bu davaların dışında az da olsa farklı konularda davalar da görülür. Bunlar arasında; sefer esnasında vefat eden şahsın durumu, kullanılan ziynetler, gayrimenkul satış akdi, camilerin tamiri, komşu hakkını ihlal, katil tetkiki, esircilik, askerlik, mabetlerin tamiri vb. sayılabilir.⁴¹⁸

II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağında görülen davalardan birkaç örnek vermek konuyu daha sağlam bir düzleme oturtacaktır. Sicillerde bilhassa alacak-verecek davalarına rastlanmaktadır. Kale yazısı mahallesinde oturan Atmacaoğlu Ahmed bin Hacı Mustafa, İsmail bin Hüseyin zimmetinde on beş kuruş alacağı olduğu ancak İsmail’in vefat etmesi sonucu bu parayı alamadığı gerekçesiyle dava açmıştır.⁴¹⁹ Ahmediye Karyesinde yaşayan Kesimoğlu Süleyman Efendi bin Kasım’ın Kale yazısı mahallesinde yaşayan Emin Ağa bin Rauf ‘tan yetmiş iki kuruş alacağını Emin Ağa’nın vefat etmesi sonucu tahsil edemediği için dava açmıştır.⁴²⁰ Yine benzer bir örnekte Melikşah karyesinden Yenioğlu Şükrü bin Hasan’ın babası Hasan bin Seydi Ali’nin

⁴¹⁴ BOA, DH. MKT, 759/71 11 C 1321/4 Eylül 1903.

⁴¹⁵ BOA, DH. MKT, 667/39 17 Z 1320/17 Mart 1903.

⁴¹⁶ BOA, DH. MKT, 668/42 18 Z 1320/18 Mart 1903.

⁴¹⁷ Mehmed Akif Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Mahkeme”, *DİA*, C. XXVII, s. 341-344.

⁴¹⁸ Hüseyin Arıcı, *71 No’lu Şer’iyye Siciline Göre Sinop ve Çevresinde Sosyal Hayat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 190-192.

⁴¹⁹ S.Ş.S, Defter No:3, H. 1322/1328, M. 1904-1910, 736/603, s. 285.

⁴²⁰ S.Ş.S, Defter No:3, H. 1322/1328, M. 1904-1910, 947/416, s. 182.

Emin Ağa'dan sekiz kuruş alacağı olduğu ancak Emin Ağa'nın vefatı nedeniyle bu borcu geri alamadığı görülmektedir.⁴²¹

Sinop hapisanesindeki mahkûmların davalarının görüldüğü de arşiv belgelerine yansımıştır. Buna göre, katl maddesinden dolayı 15 yıl ceza alan Kayaalizade Rıza Efendi bin Hacı Mustafa'nın kardeşleri ile yaşadığı veraset davası mahkemede görülmüştür.⁴²² Sicillerde gayrimüslimlerin davalarına da rastlanmaktadır. Örneğin: Varoş mahallesinde Nikola oğlu terzi Çakır Nikola bin Braşko isimli şahıstan, boşandığı eşi Vasil kızı Marya nafaka ve kisve talep etmiştir.⁴²³ Nafaka davaları, alacak-verecek ve miras paylaşım davalarından sonra en sık görülen davalar arasındadır. Meydankapı mahallesi sakinlerinden Rabia binti Salih Usta⁴²⁴ ve Varoş mahallesi sakinlerinden Gürcüoğlu Haris binti Nikola⁴²⁵ bu husustaki diğer örneklerdir.

3.7. Kıyafetler, Eşyalar ve Yemekler

19. yüzyılda Sinop sancağında giyilen kıyafetler, kullanılan eşyalar ve halkın yedikleri de sosyal hayatın konuları arasındadır. Erken ve klasik dönem Osmanlısının kıyafetleri hakkında bilgimiz oldukça sınırlıdır. Kıyafet konusunda yazılanlar, çizilenler daha ziyade saray eksenlidir. Askeri kıyafetler ile ilgili bilgilerimiz ise görece daha fazladır.⁴²⁶ Konumuz olan 19. yüzyıl ise sultan II. Mahmud'un kıyafet reformları ile başlamıştır. Devlet kadrolarının giyim şekli askeriyeden başlayarak değiştirilmiştir. Kafaya takılan kavuk yeni sistemde fes ile değiştirilirken, cübbe yerine setre, şalvar yerine de pantolon getirilmiştir. Bu yenilikler halk tarafından kolaylıkla benimsenmiş değildir. 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da bulunan Edmondo De Amicis, İstanbul adlı eserinde halkın yenilikler karşısındaki tavrına değinmiştir. Buna göre, yenilik taraftarı olan kesim setre ve pantolon giyerken, karşıt kesim sarık ve kaftan giymeye devam etmiştir.⁴²⁷

Sinop halkının giydiği kıyafetler, kullandığı eşyalar ve yediği yemekler hususunda bilgi alınabilecek yegâne kaynaklar şer'iyye sicilleridir. Osmanlı Devleti'nde her tabakadan insanın hukuki ilişkileri içeren bu kayıtlar, kadı sicilleri olarak da bilinmektedir. Özellikle tereke kayıtlarında bir kişinin sahip olduğu tüm eşyalar,

⁴²¹ S.Ş.S, Defter No:3, H. 1322/1328, M. 1904-1910, 947/416, s. 182.

⁴²² S.Ş.S, Defter No:3, H. 1322/1328, M. 1904-1910, 950/419, s. 181.

⁴²³ S.Ş.S, Defter No:3, H. 1322/1328, M. 1904-1910, 973/442, s. 170.

⁴²⁴ S.Ş.S, Defter No:3, H. 1322/1328, M. 1904-1910, 977/446, s. 168.

⁴²⁵ S.Ş.S, Defter No:3, H. 1322/1328, M. 1904-1910, 823/292, s. 239.

⁴²⁶ Mehmet İpşirli, "Kıyafet", *DİA*, C. XXV s. 512.

⁴²⁷ Edmondo De Amicis, *İstanbul (1874)*, (çev. Beynun Akyavaş), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993.

kıyafetler ve mallar yazıldığı için bu kayıtlardan dönemin giyim-kuşam tarzını anlamak mümkündür. Aşağıda verilen tablolardaki bilgiler de arşiv belgelerinden, bu hususta yapılan bir tezden⁴²⁸ ve 1904-1909 yıllarını ihtiva eden bir şer'iyye sicilinden⁴²⁹ derlenmiştir.

Tablo No: 3.8 Sinop halkının 19. yüzyılda giydiği kıyafetler

Basma Entari	Gocuk	Kürk
Baş Sargısı	Gömlek	Mintan
Boy Abası	Hırka	Pantolon
Cübbe	İhram	Sarık
Çizme	İpek Yelek	Şal
Çorap	Kemer	Şalvar
Dizlik	Kısa Gocuk	Terlik
Eldiven	Kukuleta	Yağmurluk
Fes	Kuşak	

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında, Sinop sancağında halkın sıklıkla giydiği kıyafetler görülmektedir. Kadınlar gündelik yaşamda basma entari giymeyi tercih ederlerdi. Soğuklarda dizlerine kadar çektikleri çorapları, çizmeleri ve hırkaları da vardı. Erkekler ise şalvar ve pantolon giyerlerdi. Üst giyimde daha çok gömlek tercih edilir, üstüne yelek dahi giyilirdi. Kafalarında ise fes, soğuk havalarda ise kukuleta bulunurdu. Sarık kullanımı da hala mevcut idi. Sinop halkı tarım ve hayvanlık ile meşgul olduğu için, halkın kullandığı eşyalar da bu doğrultuda şekillenmiştir. Tablo No:19'da halkın sık kullandığı eşyalar incelenecektir.

Tablo No: 3.9 Sinop halkının 19. yüzyılda kullandığı eşyalar⁴³⁰

⁴²⁸ Hüseyin Arıcı, *a.g.t.*, s. 18-185.

⁴²⁹ Sinop Şer'iyye Sicili, Defter No:3, H.1322/1328, M.1904-1910.

⁴³⁰ Sinop Şer'iyye Sicili (S.Ş.S.), Defter No:3, H.1322/1328, M.1904-1910, s. 157-296.

Araba	Harita	Perde
Bakraç	Havlu	Saat
Balık Ağı	Heybe	Saban Demiri
Balıkçı Kaması	İbrik	Sac
Balta	İp	Sandık
Bıçak	Hasır	Seccade
Çadır	Kahve Değirmeni	Semer
Çamaşır Leğeni	Kama	Sepet
Çapa	Kantar	Su Tası
Çarşaf	Kazan	Şamdan
Çorba Tası	Kazma	Şişe
Çöp Çuvalı	Kevgir	Tabanca
Çuval	Kılıç	Tarak
Defter	Kilim	Tas
Değirmen Taşı	Kilit	Tekne
Desti	Kitap	Tencere
Divit	Küp	Terazi
Döşek	İskemle	Tespîh
Elek	Kürek	Torba
Fener	Leğen	Tuzluk
Fıçı	Maşa	Tüfek
Gözlük	Maşrapa	Yorgan
Güğüm	Meşale	Zenbil
Halat	Minder	Zincir
Hamam Leğeni	Misvak	

Hamam Tası	Orak
------------	------

Tablo No: 3.9’da Sinop halkının sık kullandığı eşyalar mevcuttur. Bu tablodan yapılacak birçok çıkarım olduğu gibi, halkın günlük hayatını anlamak açısından da önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Öncelikle, Sinop halkının temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olduğundan kullanılan eşyaların da bu doğrultuda olduğunu görmekteyiz. El arabası, balta, kazma, orak, saban demiri vb. eşyalar tarımda kullanılan temel aletlerdir. Bunun yanında balıkçılık yapan halk; balıkçı kaması, balık ağı, çapa gibi aletleri aktif olarak kullanmıştır. Bahsi geçen eşyaların birçoğu bugün dahi taşrada sıklıkla kullanılan eşyalardır.

Tablo No: 3.10 Sinop halkının 19. yüzyılda yediği bazı yiyecekler⁴³¹

Armut	Kaşar Peynir	Pirinç
Bal	Kestane	Soğan
Beyaz Fasulye	Kuru Üzüm	Sucuk
Ceviz	Mercimek	Tahin Helvası
Ekmek	Mısır	Ispanak
Elma Pekmezi	Nohut	Tulum Peynir
Elma	Pastırma	Üzüm Pekmezi
Fasulye	Pekmez	Yulaf
Fındık	Pırasa	Yumurta

Tablo No: 3.10’da gösterilen Sinop halkının yediği ürünler incelendiğinde daha ziyade zirai ve hayvani ürünler oldukları görülmektedir. Elma, armut, üzüm gibi meyveler; fasulye, nohut, mercimek gibi baklagiller; yumurta, tulum peyniri, sucuk, pastırma, kaşar peyniri, bal gibi hayvansal ürünler ile ıspanak, pırasa gibi bahçe mahsulleri sıklıkla tüketilmiştir. 20. yüzyılda ise nokul, pilaki, keşkek, katlama, saç

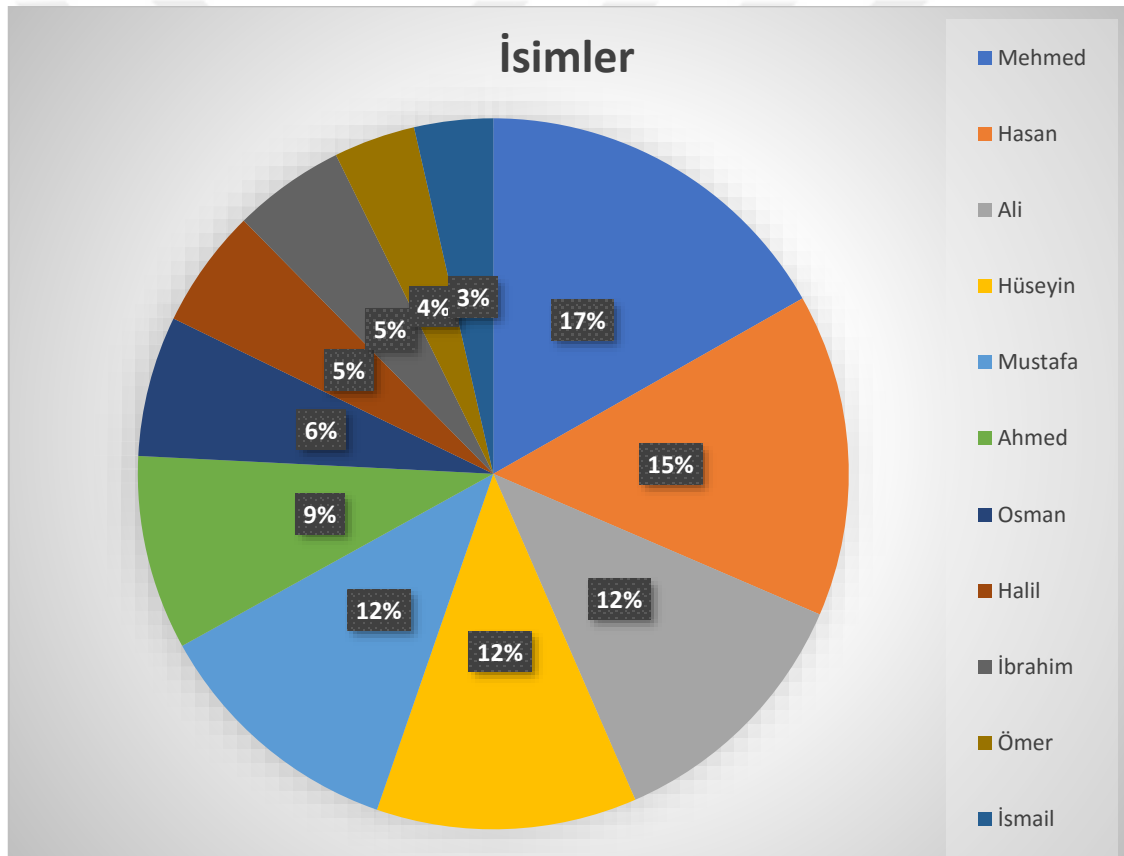
⁴³¹ S.Ş.S, Defter No:3. H.1322/1328, M.1904-1910, s. 157-296.

böreği, kulak hamuru, hamsi dolması ve her çeşit balık kızartması gibi yemekler yenmeye başlamıştır.⁴³²

3.8. İsimler ve Lakaplar

Sinop sancağında 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında rastlanılan isimler, 21.yüzyılda gördüğümüz isimlerden çok da farklı değildir. Sancağın sosyal yapısını incelerken, bu sosyal hayatın unsurları olan insanların isimlerine de değinmek gerekmektedir. Sinop sancağındaki isimler, pek fazla nevi-i şahsına münhasır isimler olmayıp devlet genelinde yaygın olarak kullanılan isimlerdir. Bu isimlerin birçoğu bugün de aynı sıklıkla kullanılmaya devam etmektedir.

Grafik No: 3.3 Sinop sancağında sık kullanılan isimler⁴³³

Grafik No: 3.3'te Sinop sancağında sık kullanılan isimler, oranlarıyla birlikte verilmiştir. İsimler verilirken İslam dininin önemli şahsiyetlerinin isimleri tercih edilmiştir. Buna göre, Mehmed ismi oldukça revaçtadır. Yazılış bakımından İslam peygamberi Hz. Muhammed ile aynı biçime sahip olan Mehmed ismi Osmanlı

⁴³² Sinop Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 19.

⁴³³ Recep Yılmaz, *852, 853, 854 Numaralı Nüfus Defterlerine Göre Boyabat Nüfusu*, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sinop 2018, s. 26-30.

genelinde yaygın bir isim olarak kullanılmıştır. Otuz altı Osmanlı padişahının, altı tanesi de Mehmed ismindedir. Aslına bakılırsa bu gelenek bugün de çok değişmiş değildir, 2018 verileri incelendiğinde ülke genelinde en yaygın ismin Mehmet (Mehmed) olduğu görülecektir. Yine Mustafa, Hasan, Hüseyin ve Ahmet isimleri günümüzde Sinop'ta en sık kullanılan isimlerdir ki dört isim de grafikte yer almaktadır. Yani II. Abdülhamid döneminde sıklıkla verilen isimler aynı şekilde bugün de verilmeye devam etmektedir.

Sinop sancağında görülen isimler, yalnızca yukarıda zikredilen isimlerden ibaret değildir. II. Abdülhamid döneminin son beş yılını ihtiva eden, üç numaralı Sinop Şer'iyye Sicili incelendiğinde, davalarda geçen çok çeşitli isimlere rastlanılmaktadır. Tespit edebildiğimiz isimler alfabetik olarak şöyle sıralanabilir:⁴³⁴ Abdi, Abdullah, Abdülkerim, Ahmed, Ali, Ali Haydar, Ali Rıza, Asım, Aziz, Bahri, Bekir, Bektaş, Cafer, Cemal, Çakır, Dursun, Emin, Eşref, Fehmi, Fikri, Habip, Halil, Halil İbrahim, Hamdi, Hamid, Hasan, Hasan Hayri, Hüseyin, Hüseyin Niyazi, Hüseyin Sabri, Hüsnü, İbrahim, İbrahim Hakkı, İsmail, İzzet, Kadir, Kamil, Kasım, Lütfi, Mahir, Mahmud, Mehmed, Mehmed Ali, Mehmed Kamil, Mevlüd, Muhiyiddin, Mustafa, Mustafa Akif, Mustafa İzzet, Nazif, Necati, Necmeddin, Nureddin, Nuri, Osman, Ömer, Raif, Ramazan, Recep, Reşid, Rıza, Sabri, Sadık, Saffet, Said, Salih, Sami, Selahattin, Selim, Seyyid, Süleyman, Şahin, Şakir, Şefik, Şerif, Şevki, Şükrü, Tahsin, Talat, Yunus, Yusuf, Zekerriyya ve Zeynel.

Şer'iyye sicillerinde geçen isimler yalnızca erkeklere ait değildir. Sancakta görülen bazı davalara kadınlar da konu olmuştur. Bu davalardan tespit ettiğimiz sık geçen kadın isimleri ise şöyledir:⁴³⁵ Ayşe, Cemile, Emine, Fadime, Fatma, Feride, Firdevs, Gülizar, Gülsüm, Hacer, Hamide, Havva, Hayriyye, Hediye, Kezban, Melahat, Mevlüde, Naciye, Sakine, Saniye, Sümeyye, Şehriye, Ümmühan, Ünzile, Zehra, Zekiye ve Zeliha.

Sancakta bulunan gayrimüslimler de bazı davalara konu olmuştur. Sicilde tespit edebildiğimiz sık geçen gayrimüslim isimleri, çoğunluğu Rum isimleri olmak üzere şunlardır:⁴³⁶ Andon, Artin, Braşko, Dimitri, Efdul, Haris, Hristo, Huseb, İlya, İstevri, Kırabet, Kiryako, Kuzme, Lefter, Lifor, Marya, Nikola, Ranil, Totor, Vasil, Yani, Yordan, Yorgi ve Zapin.

⁴³⁴ S.Ş.S., Defter No:3. H.1322/1328, M.1904-1910, s. 157-296.

⁴³⁵ S.Ş.S., Defter No:3. H.1322/1328, M.1904-1910, s. 157-296.

⁴³⁶ S.Ş.S., Defter No:3. H.1322/1328, M.1904-1910, s. 157-296.

Bu isimlerin yanında bir de lakaplar bulunmaktadır. Lakaptan kasıt daha ziyade aile adı, mesleği veya fiziki durumlarını belirten; bir bakıma bugünkü soyadı kavramını karşılayan isimlerdir. Bu isimler genellikle oğlu ile biter ve akrabaların tespit edilmesine imkân verir. Sancağın genelinde görülen ve bölgenin etnik yapısı ile meslek kolları hakkında da bilgi verebilen bazı lakaplar ise şöyledir: Abazaoğlu, Abdaloğlu, Acemoğlu, Aksakaloğlu, Araboğlu, Azizoglu, Baranoğlu, Bayrakdaroglu, Bostancioğlu, Civelekoğlu, Çakıroğlu, Çalioğlu, Çamcıoğlu, Çamurcuoğlu, Çavdaroglu, Çavuşoğlu, Çavuşoğlu, Çeltikcioğlu, Çobanoğlu, Dağlıoğlu, Dokuzoğlu, Durağanlıoğlu, Dülgeroğlu, Gemicioğlu, Görenoğlu, Gözübüyüköglu, Gürcüoğlu, Hacıoğlu, Hafızoğlu, Hatıboğlu, Hüseyinoğlu, İmamoğlu, İslamoğlu, Kadıoğlu, Kahyaoğlu, Kapalmışoğlu, Karapekmezoglu, Kayaoğlu, Kayıkçıoğlu, Kesimoğlu, Ketencioğlu, Kıbrıkoğlu, Köseoğlu, Kuloğlu, Külahçıoğlu, Lazoğlu, Mandacıoğlu, Memişoğlu, Mısırlıoğlu, Mollaoğlu, Mülahemetoğlu, Niyetlioğlu, Okumazoğlu, Oruçoğlu, Osmanoğlu, Papazoğlu, Pekmezcioğlu, Receptoğlu, Sabuncuoğlu, Salebcioğlu, Saraçlıoğlu, Sarıoğlu, Seferoğlu, Seferoğlu, Sipahioğlu, Softaoğlu, Sütçüoğlu, Süvarioğlu, Şabanoğlu, Şamlıoğlu, Şekercioğlu, Şükrüoğlu, Tarakcıoğlu, Taşçıoğlu, Tataroğlu, Terzioğlu, Tombuloğlu, Türkmenoğlu, Ustaoglu ve Yenioğlu.⁴³⁷

Yalnızca yukarıda zikredilen lakaplara bakılarak, Sinop sancağında yaşanan sosyal hayata dair birçok çıkarım yapmak mümkündür. Bu lakaplara bakılarak, birçok meslek, etnik köken, sosyal statü ve fiziksel özellik tespit edilebilir. Lakaplar insanlara babalarının ya da dedelerinin birtakım özelliklerine bakılarak verilmiştir. Yalnızca lakaplara bakarak sancakta; gemicilik, kayıkçılık, kaptanlık, çeltikçilik, ketencilik, mandacılık, pekmezcilik, dülgercilik, bostancılık, koyunculuk, külahçılık, salepcilik, taşçılık, tarakçılık, sabunculuk, kâhyalık, bayraktarlık gibi mesleklerin icra edildiğini söylemek mümkündür.

Yine yalnızca lakaplara bakarak Sinop'ta yaşayan etnik unsurlara dair fikir sahibi olunabilmektedir; Gürcü, Arap, Acem, Çerkes, Laz, Abaza, Türkmen, Tatar gibi. Bunun yanında sosyal statü belirten lakaplardan da sancaktaki statü sahipleri hakkında bilgi edinilebilmektedir. Hacı, Kadı, İmam, Molla, Hatip, Hafız, Papaz, Softa, Süvari, Çavuş, Usta, Sipahi, Emir bunlardan bazılarıdır. Fiziksel özellik bildiren lakaplar ise: Köse, gözübüyük, uzun, kel, sarı, küçük, büyük, ak, kara, topal, sağır, bodur, ince, genç,

⁴³⁷ S.Ş.S., Defter No:3. H.1322/1328, M.1904-1910; Recep Yılmaz, *a.g.t.*, s. 31-38.

çolak vb.dir.⁴³⁸ Görüldüğü üzere yalnızca lakaplar bile incelendiği takdirde, sancaktaki insan profili hakkında bilgi edinmek mümkündür.

3.9. Âdet ve Merasimler

Osmanlı Devleti'nin her köşesinde olduğu gibi, Sinop sancağında da birçok farklı inanış, gelenek, âdet ve merasim bulunmaktadır. Bunların başında, dini değerlere dayalı olan âdetler gelmektedir. “Sosyal Hayatın Şekillendiği Mekânlar” kısmında ayrıntılı olarak anlatılan cami ve türbeler, Sinop halkının âdetlerini yaşadığı mekânlar olmuşlardır. Bunların arasında, Seyyid Bilal Türbesi halkın en sık ziyaret ettiği yerdir. Burada bulunan ve kutsal olduğuna inanılan tespihi, başından üç kere geçirip ayağından çıkaranların her nevi hastalıktan kurtulacağına inanılırdı. Bir başka türbede ise, türbe suyu ile yıkananların ağrılarından kurtulacağı söylenirdi. Bunun gibi, farklı türbelerde farklı âdetler mevcuttu. Ancak ekseriyetle türbelere gidildiğinde; dilek dileme, mum dikme, kurban kesme, mevlit okuma gibi bugün de devam eden âdetler yapılmaktaydı. Yine dini eksenli bir inanış olarak; doğaüstü canlıların mezarlık, kayalık, samanlık, ahır vb. ıssız yerlerde uygunsuz davranış sergileyen insanların karşısına çıktığına inanılırdı. Bu gibi sahipli yerlerden geçilmez, geçmek zorunda kalırsa da dua edilerek geçilirdi.⁴³⁹

Sinop sancağında yeni doğan bebekle ilgili olan merasimler de hayli fazladır. Bir bebeğin doğumundan okula başlamasına kadar geçen süreçte, bebeği topluma adapte edecek ve hem kendine hem çevresine yararlı bir birey haline gelmesini sağlayacak çeşitli merasimler yapılırdı. Bir bebek, henüz anne karnındayken birtakım merasimlere konu olurdu. Hamile olan kadın doğum yaklaştığı sıralarda akraba ve komşulara giderek ziyaretlerde bulunurdu. Bunun akabinde eve davet edilen ebe eğer çocuk ters bir pozisyonda ise onu doğuma uygun pozisyona getirirdi. Sancılar artınca ebe, hamile kadının evine taşınırdı. Hamile evden çıkamayacak hale geldiğinde konu komşu onu ziyarete gelerek, destek olmak için sırtını sıvazlardı. Bu esnada “ben geldim, sen de gel” derlerdi. Hamilenin yanındaki suya “ana eli” denen bir ağaç kökü parçası konur, üzerinde kelime-i tevhid yazılı olan bir namaz bezi de hamile kadının başına örtülürdü. Doğumun beklenen zamandan geç bir tarihe kalması durumunda ise birçok hurafe düşünülürdü. Nazardan dolayı doğumun geciktiği, çocuğun dünyaya gelmek

⁴³⁸ Recep Yılmaz, *a.g.t.*, s. 30-38.

⁴³⁹ Yurt Ansiklopedisi (Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını), *a.g.m.*, s. 6816.

istemeyerek geri çekildiği, evdekilerden birinin uğursuz olduğu gibi sebepler öne sürülürdü.⁴⁴⁰

Bebek nihayet sağlıklı olarak dünyaya geldiğinde ise kundak ve beşiğe yatırma merasimleri yapılırdı. Doğumun ertesi günü hısımlar, akraba, komşu eve davet edilirdi. Ebe hanım çocuğu kundağa sararak evde bulunanlara ve özellikle bebeğin babasına takdim ederdi. Eve gelenlere lohusa şerbeti dağıtılırken, ebe de bahşiş toplardı. Kundaklanan bebeğin beşiğe yatırılması da ayrı bir merasim idi. Beşiğe yatırma işini de yine ebe yapardı. Çocuğu beşiğe yerleştiren ebe beşiği evin içinde sallayarak gezdirirdi. Bu esnada evde bulunanlardan birisi “Ebe Hanım nereye?” diye sorar, Ebe Hanım, “Kâbe’ye” diye yanıtlardı. Aynı kişi, “Var git yolun açık olsun” derdi. Ebe ise, “Allah anasına, babası ve yedi sülalesine Kâbe’ye gitmekler, yürüyüp içinden çıkmaklar nasip olsun” diyerek konuşmayı sonlandırırdu. Böylece hem bebek için hem de ailesi için hayır dualar edilmiş olurdu. Konuşma bittikten sonra ebe hanım eline aldığı bir yumurta ile kundağın etrafına üç defa dolaşır, elinde dolaştırdığı bu yumurtayı odadaki hanımlardan uzun boylu olan birine vererek yüksek bir yere koymasını isterdi. Bu yumurta çocuğun kırkına kadar orada bekletilir, kırkında hamama götürülen bebeğin başını yıkadıkları suya bu yumurta ilave edilirdi. Lohusa bu süreçte bir hafta yataktan çıkmaz, kırk gün evden çıkmazdı. Bu kırk günün sonunda ise ilk olarak hamama giderdi.⁴⁴¹

Bebek büyüdüğü zaman mektebe başlama ve erkek ise sünnet gibi yeni merasimlere konu olurdu. 5-6 yaşlarına gelen çocuk sıbyan mektebine gönderilirdi. Sıbyan mektebine başlayacak çocuğu ilk gün kadınların götürmesi adetti. Kadınlar Pazartesi günü toplanarak çocuğu okula götürür, mektep hocasının rahlesi önüne oturturlardı. Mektebin hocası çocuğa Fatıha suresini okutur, çocuk hocanın elini öper ve diğer çocukların yanına otururdu. Çocuğun annesi ise “eti sizin kemiği bizim” diyerek çocuğu hocasına teslim ederdi. Okula başlayan çocuk erkek ise birkaç sene sonra onun için bir de sünnet merasimi yapılırdı. Sünnet merasimleri ekseriyetle Mayıs – Haziran aylarında, berberler tarafından icra edilirdi. Pazartesi veya Çarşamba günleri gerçekleşen merasimde çocuk önce giydirilir ve at üzerinde caddelerde gezdirilirdi. Hep bir ağızdan tekbir getirilir, gürültü yapılır ve çocuğun ağzına lokum şekerleri sıkıştırılırdı. Sünnet gerçekleştikten sonra çocuk yatağa yatırılır; davetlilere limonata, süt ve şerbet verilirdi. Davetlilerden bazıları çocuğa para ve hediyeler verirdi.

⁴⁴⁰ Mehmed Said, *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası - Sinop Sancağı*, Ögüd Matbaası, Ankara 1922, s. 35.

⁴⁴¹ Mehmed Said, *a.g.e.*, s. 36.

Erkeklerin ayrılmasından sonra ise kadınlar çocuğu görmeye gelir, çalgıcılar ile sabaha kadar eğlence yapılırdı. Bu esnada 24 saat boyunca çocuğa su verilmezdi.⁴⁴²

Sancakta düğünler de oldukça renkli merasimlere sahne olmaktadır. Yalnızca ilk kez evlenenlerin düğünlerinde merasim yapılırken; erkekler için 15-25, kadınlar için 14-18 yaşları evlilik için uygun yaşlar olarak kabul görmekteydi. Evlilik yaşı gelen ve evlenmeye niyet eden kişileri, hayli masraflı ve külfetli bir iş olan düğün merasimi beklemekteydi. Zengin, fakir herkes bütçesi doğrultusunda olmak kaydıyla mutlaka bir düğün merasimi icra etmekteydi. Zengin olanlar düğüne daha erken başlayarak halka yemekler dağıtırken, fakir olanlar düğünü daha geç başlatırdı. Düğünler ekseriyetle Cuma günleri başlar birkaç gün devam ederdi. Perşembe gecesi ise geline ve akranı kızlara kına yakılması düğünün bir aşamasıydı. Düğünden evvel Perşembe günü erkek tarafından olan kadınlar toplanarak gelin almaya giderdi. Sinop şehrinde bu merasime yalnızca kadınlar katılırken, köylerde uzak yerdeki gelini almaya giderken erkekler de bu merasime katılmıştır. Evinden bu şekilde merasim ile alınan Gelin, eşinin evine gireceği sırada ayaklarının altına pirinç serpilir bir taraftan da su dökülür. Köylerde de düğünler şehirdekine benzer şekilde olmakla birlikte biraz daha basittir. Yalnız köylerde mutlaka davul, zurna ve köçek bulunurdu. Ayrıca Cuma günü düğün evinin önünde güreş tutulurdu. Köçekler oynar, silahlar atılır, ata binilirdi.⁴⁴³

3.10. Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar

Doğal afetler tarih boyunca insanların hayatını olumsuz yönde etkilemiştir. Eski çağlarda yaratıcının bir cezası olarak görülen bu afetler daha sonra bilimsel bir düzleme oturtularak mücadele yolları aranmıştır. İnsan hayatını olumsuz yönde etkileyen bu afetler; deprem, yangın, sel, fırtına, kıtlık ve kuraklık olarak sayılabilmektedir.⁴⁴⁴ Her ne kadar yangınların birçoğu insan eliyle çıksa da bunlar da genel olarak doğal afetler arasında sayılmıştır. Osmanlı kaynaklarında hareket-i arz, zelzele, zelazil gibi isimler ile anılan deprem, imparatorluğun büyük bölümünde ölümlere neden olmuştur. Ancak Sinop sancağında II. Abdülhamid döneminde tespit edebildiğimiz büyük bir deprem bulunmamaktadır. Arşiv kaynaklarına yansıyan tek deprem 1669 yılında yaşanmıştır. Bu depremde Sinop kalesinin büyük hasar aldığı anlaşılmaktadır.⁴⁴⁵ Sel felaketi de

⁴⁴² Mehmed Said, *a.g.e.*, s. 37.

⁴⁴³ Mehmed Said, *a.g.e.*, s. 38-39.

⁴⁴⁴ Osmanlı Devleti'nde yaşanan doğal afetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Elizabeth Zachariadou, *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

⁴⁴⁵ BOA, Yabancı Arşivler (YB..04.) 2/90 06 M 1080/06 Haziran 1669.

sancakta çok fazla görülmeyen afet türlerindedir. II. Abdülhamid döneminde Boyabat'ta bir sel felaketi yaşanmıştır.⁴⁴⁶

Fırtına felaketi sancakta halkın yaşamını etkileyen bir unsur değildir. Ancak Sinop şehri bir yarımada şeklinde olduğundan, Karadeniz açıklarında fırtına felaketine yakalanan gemilerin sığınağı olmuştur.⁴⁴⁷ Böylece fırtına felaketinin şehre daha ziyade olumlu yansıdığı söylenebilmektedir. Kıtık ve kuraklık da yine sancağı çok fazla etkilemeyen afetler arasındadır. 1888 senesinde sancak genelinde hayatı etkileyen bir kuraklık olduğu görülmektedir. Bu yıl yaşanan kuraklık nedeniyle Gerze nahiyesine yardım gönderilmiştir.⁴⁴⁸ Aynı yıl kuraklık nedeniyle sancakta kıtlık yaşanmıştır.⁴⁴⁹ Dönemin mutasarrıfı Mehmed Veysel Paşa ise kuraklık nedeniyle aşar vergisinin gönderilemeyeceğini bildirmiştir.⁴⁵⁰

II. Abdülhamid döneminde sancağı en fazla etkileyen afet türü yangın olmuştur. Özellikle yazın kızartma yapılan aylarda bir evde başlayan yangın, diğer ahşap evlere sıçrayarak tüm mahallenin yanmasına neden olmuştur. II. Abdülhamid döneminde sancakta görülen ilk yangın 1882 senesinde Boyabat kazasında çıkmıştır. Devlet evsiz kalanlar için bölgeye 50 adet çadır göndermiştir.⁴⁵¹ 1890 senesine gelindiğinde Rum mahallesinde bir yangın çıkmış ve ahali evsiz kalmıştır. Devlet evlerini yeniden inşa etmek isteyen tebaasını orman ve gümrük vergisinden muaf tutarak yardımda bulunmuştur.⁴⁵² 1895 senesinde gayrimüslim tebaanın ağırlıklı olarak yaşadığı Varoş mahallesinde bir yangın çıkmıştır. Bir bakkal dükkânından çıkan yangının çevre binalara sıçrayarak büyümesi sonucu, 350 hane ve 20 dükkân yanmıştır.⁴⁵³ Devlet patrikhanenin Rum halkı için yardım toplamasına müsaade etmiştir.⁴⁵⁴ Bundan başka yanan haneler ve açıkta kalan halk için imparatorluğun çeşitli sancak ve vilayetlerinden (İşkodra, Biga ve Konya) toplanan yardımlar Sinop sancağı mutasarrıflığına aktarılmıştır.⁴⁵⁵

II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağında yaşanan son yangın ise Mekteb-i İdadi'de çıkmıştır. 1904 senesinde bir hademenin dikkatsizliği sonucu ortaya çıkan

⁴⁴⁶ BOA, DH. MKT. 726/33 22 RA 1321/18 Haziran 1903.

⁴⁴⁷ BOA, Yıldız Askeri Maruzat (Y..PRK.ASK.) 228/102 01 RA 1323/06 Mayıs 1905.

⁴⁴⁸ BOA, Yıldız Arzuhal Jurnal (Y..PRK.AZJ.) 12/93 11 CA 1305/25 Ocak 1888.

⁴⁴⁹ BOA, Yıldız Komisyonlar Maruzatı (Y..PRK.KOM.) 5/122 28 S 1305/15 Kasım 1887.

⁴⁵⁰ BOA, DH. MKT. 1499/59 26 B 1305/08 Nisan 1888.

⁴⁵¹ BOA, Y..PRK.ASK. 12/40 01 B 1299/19 Mayıs 1882.

⁴⁵² BOA, DH. MKT. 1713/39 10 Ş 1307/01 Nisan 1890.

⁴⁵³ BOA, Yıldız Hususi Maruzat (Y..A...HUS.) 317/15 18 B 1312/15 Ocak 1895.

⁴⁵⁴ BOA, BEO, 568/42592 16 Ş 1312/12 Şubat 1895.

⁴⁵⁵ BOA, DH. MKT. 423/55 17 RA 1312/18 Eylül 1894.

yangında ise yeni açılan mekteb-i idadi büyük hasar görmüştür.⁴⁵⁶ Ancak daha sonra yangının mekteb-i idadinin müdürü Salih Efendi'nin dikkatsizliği sonucu çıktığı iddia edilmiştir.⁴⁵⁷ Yangın sonrası mektep, eğitime bir süre rüşdiye mektebi binasında devam etmiştir.

Doğal afetlerden başka salgın hastalıklar da insan hayatını olumsuz etkilemiştir. Veba, kolera, sarılık, çiçek, tifüs, dizanteri, sıtma, difteri, frengi vb. hastalıklar Osmanlı topraklarında farklı dönemlerde görülen hastalıklardır.⁴⁵⁸ Sancakta en sık görülen salgın hastalıklar ise kolera ve frengi hastalıklarıdır.⁴⁵⁹ Osmanlı arşiv belgelerinde illet-i françe ve illet-i efrençiyeye gibi isimlerle anılan frengi hastalığı Sinop sancağında da görülmüştür. Osmanlı topraklarına 19. yüzyılda yaşanan Rus savaşları ile giren hastalık, yüzyılın sonlarına doğru artış göstermiştir.⁴⁶⁰ Karadeniz'de bilhassa Kastamonu vilayetinde, Anadolu'nun diğer kentlerine oranla çok daha yaygın olarak görülen hastalığın, bu liman kentlerinde bu kadar yaygın olması ve deniz yoluyla imparatorluğun farklı coğrafyalarına kolayca yayılabileceği endişesi üzerine devlet çalışmalarını bu bölgede yoğunlaştırmıştır.⁴⁶¹ Bu nedenle, Sinop sancağı ve bağlı bulunduğu Kastamonu Vilayeti frengi ile mücadelede etkin merkezlerden biri haline gelmiştir.

Kastamonu Vilayetinde salgın bir hastalık haline gelen ve birçok insanın ölümüne neden olan hastalıkla ilgili önemli girişimlerde bulunulmuştur. 1897 yılında Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilat-ı Sıhhiyesi kurularak, hastalığın tedavisi için etkin olarak çalışılmıştır. Yayınlanan nizamname sonucu 24 kişilik bir seyyar tabib ekibi oluşturularak 9 kişi Kastamonu, 9 kişi Bolu, 3 kişi Çankırı ve 3 kişi Sinop'ta görevlendirilmiştir.⁴⁶² Sinop sancağında görevli seyyar tabiplerden olan Rıfat Bey'e hastalık ile mücadelede gösterdiği çabalardan ötürü devlet nişanı

⁴⁵⁶ BOA, MF. MKT. 773/37 18 M 1322/04 Nisan 1904.

⁴⁵⁷ BOA, MF. MKT. 800/50 18 C 1322/30 Ağustos 1904.

⁴⁵⁸ Osmanlı Devleti'nde görülen salgın hastalıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selma Turhan Sarıköse, *XIX Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2013; Burcu Kurt, İsmail Yaşayanlar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2017; İbrahim Başoğlu, Ahmet Uçar, Osman Doğan, *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2016; Mehmet Temel, *Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Nehir Yayınları, İstanbul 2008.

⁴⁵⁹ Sinop sancağında görülen kolera hastalığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Yaşayanlar, *Sinop, Samsun ve Trabzon'da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2015.

⁴⁶⁰ Mehmet Temel, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi ile Mücadele", *Türkler*, C. XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 171.

⁴⁶¹ M. İnanç Özekmekçi, "Modern Devlet ve Tıp: II. Abdülhamid Döneminde Frengi ile Mücadele", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2012, S.10, s. 87.

⁴⁶² Necati Çavdar, Erol Karcı, "XIX Yüzyıl Sonları – XX Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi ile Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Kış 2016 11/2, s. 163-165.

verilmiştir.⁴⁶³ Ancak bu seyyar tabiplerden istenilen ölçüde yararlanılamamıştır. Bu nedenle de Kastamonu, İnebolu ve Bolu'nun ardından, Safranbolu ve Sinop'ta da birer frengi hastanesi açılmasına karar verilmiştir.⁴⁶⁴

Sinop sancağı frengi ile mücadelesinin yanı sıra kolera ile mücadele konusunda da aktif bir rol oynamıştır. Ayrıntıları 3.4.4.5. Tahaffuzhane (Karantinahane) başlığında incelenmiş olan Tahaffuzhane ile kolera hastalığının tedavisinde önemli bir vazifeyi ifa etmiştir. Çeşitli yerlerden imparatorluğa gelen gemilerin incelendiği ve gerektiğinde karantina altına alındığı bir merkez olan tahaffuzhaneye kuruluşundan itibaren sayısız gemi ve insan uğramıştır.

Özellikle 1865 yılında yaşanan Hicaz salgınının ardından bölgeye giden hacıların kontrol edilmesine özen gösterilmiştir. Rusya'dan Hicaz'a hac farızasını yerine getirmek üzere giden hacıların ve Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına hicret etmek isteyen kişilerin Sinop tahaffuzhanesinde kontrol edildiği çok sefer görülen bir durumdur.⁴⁶⁵ 1893 senesinin Şubat ayı verileri incelendiğinde Sinop'ta karantina altında tutulan üç vapur ve bir yelkenlide 154 kişi ayrıca Sinop tahaffuzhanesinde mevcut 514 yolcu bulunduğu görülmektedir.⁴⁶⁶

3.11. Ulaşım ve Haberleşme

Sinop sancağının sahip olduğu ulaşım imkânlarının en önemlisi hiç şüphesiz sahip olduğu limanlar vasıtasıyla, denizyolu ulaşımıdır. Sinop limanı hem ticari hem de askeri gemilerin sığındığı, Anadolu ile Karadeniz'in kuzeyini birbirine bağlayan ve ticari akışı sağlayan, yelkenli ve buharlı gemilerin rahatlıkla yanaşıp ihtiyaçlarını giderebildiği önemli bir limandır.⁴⁶⁷ Sinop limanı gemilerin sıklıkla uğradığı bir liman olmasının yanında, gemilerin inşa edildiği önemli bir tersanedir. Bu tersanedeki gemi üretimi, Ayanlar Çağı olarak da adlandırılan 18. yüzyılda hangi ayanın sancağı yöneteceğini dahi belirleyen bir unsur olmuştur. Kerestesi bol olan bu bölgede hem devlete hem de özel teşebbüslere ait gemilerin inşa edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁶⁸ 19.

⁴⁶³ BOA, İ.DH.. 1033/81359 19 N 1304/11 Haziran 1887.

⁴⁶⁴ BOA, DH. MKT. 1433/25 27 L 1304/19 Temmuz 1887.

⁴⁶⁵ BOA, Sadaret Mühimme Kalemî Evrakı (A.)MKT. MHM.) 562/32 12 CA 1311/21 Kasım 1893.

⁴⁶⁶ BOA, Yıldız Sıhhiye Nezareti Maruzatı (Y..PRK.SH..) 4/8 08 B 1310/16 Şubat 1893.

⁴⁶⁷ K. Tuncer Çağlayan, "İngiliz Konsolosluk Belgelerinde Sinop (1841-1842)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2015; 18, s. 50.

⁴⁶⁸ İlhan Ekinci, "Karadeniz'de Ayanlar ve Denizcilik", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2013, S. 37, s. 15-49.

yüzyılda her Çarşamba İstanbul'dan kalkan Fevaid-i Osmaniye Kumpanyasına ait bir gemi Sinop'a uğrardı.⁴⁶⁹

Antik çağlardan beri Anadolu ulaşım ağının önemli bir parçası olan Sinop limanı; Kral Yolu'nun Efes ve Antakya limanlarının ardından uğradığı üçüncü liman idi. Bunu da Kızılırmak üzerinden geçen bir köprü ile Boyabat üzerinden Sinop limanına ulaşmak suretiyle gerçekleştiriyorlardı.⁴⁷⁰ Ayrıca Milet kolonilerinin de güçlü liman kentleri arasındaydı.⁴⁷¹ Sinop, sahip olduğu liman sayesinde daha sonraki yüzyıllarda da İpek Yolu gibi önemli ulaşım yollarına belli kollarla bağlanıyordu. Selçuklular devrinde Akdeniz ile Karadeniz'i birbirine bağlayan güney-kuzey yolu güzergâhı (Kayseri-Sivas, Tokat, Samsun, Sinop) üzerinde bulunuyordu. Bu yol Sinop'tan başlayarak Tokat üzerinden Sivas'a ulaşıyordu. Sivas'ta doğu-batı yolu ile birleştikten sonra Halep'e kadar uzanıyordu.⁴⁷²

Selçukluların Sinop limanına önem vererek buraya harcama yapmaları, güvenliğini sağlamak için Karadeniz'in kuzeyine seferler düzenlemeleri⁴⁷³ ve tersane tesis etmeleri ise Rum Pontus İmparatorluğu egemenliğinde bulunan Trabzon limanı ile ticari anlamda rekabet edebilecek bir Karadeniz liman kenti oluşturma çabalarından kaynaklanmaktadır.⁴⁷⁴ Selçuklu sonrası, Osmanlı'nın erken dönemlerinde ise başkent Bursa'dan çıkan bir ticaret yolu İznik, Geyve, Göynük, Mudurnu, Kastamonu üzerinden Sinop'a bağlanmaktaydı.⁴⁷⁵

Sinop sancağı ve çevresinde karayolu ulaşımının geliştirilmesi için devlet özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında çalışmalarda bulunmuştur. Bunlar arasında; 1864 yılında Kastamonu – Sinop ve Sinop – İç Anadolu yollarının düzenlenmesi, 1865 yılında Boyabat – Sinop yolu düzenlenmesi, 1868 yılında Boyabat – Taşköprü – Kastamonu yolunun düzenlenmesi, 1870 yılında Sinop – Kabalı – Boyabat hattında yeni bir yol inşa edilmesi, aynı yıl Sinop – Çankırı yolunun düzenlenmesi sayılabilir.⁴⁷⁶ 1900

⁴⁶⁹ Yasemin Nemlioğlu Koca, "19. Yüzyılda Trabzon Limanı: Seferler, Tüccarlar, Mallar", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 49, Bahar 2016, s. 173.

⁴⁷⁰ W. M. Ramsay, *a.g.e.*, s. 27.

⁴⁷¹ Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 2019, s. 97.

⁴⁷² Bahattin Keleş, "Anadolu'da Kara ve Deniz Yolları Üzerinde Gelişen Bazı Önemli Ticaret Merkezleri (Antalya-Kayseri-Sivas-Sinop ve Samsun)", *International Journal of Social Science*, S. 68, Yaz 2018, s. 342.

⁴⁷³ "Selçuklular köle ticaretini sevk ve idare ettikleri Sinop limanını korumak adına I. Keykubad döneminde Soğdak seferini düzenlemişlerdir." Fuad Köprülü, *a.g.e.*, s. 53.

⁴⁷⁴ Koray Özcan, "Anadolu'da Ortaçağ Lojistik Merkezleri Selçuklu Liman Kentleri", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 2017 Bahar, S. 53, s. 144.

⁴⁷⁵ Emrah Çetin, "Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları ve Cihan Münakalatına Nazaran Vaziyeti İsimli Eseri Üzerine Notlar", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Mart 2014, Yıl 7, S. XVII, s. 327-334.

⁴⁷⁶ İsmail Yaşayanlar, "Tanzimat Döneminde Sinop Limanının Hinterlanda Bağlayan Modern Yol Ağının Tesisi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 12, 2015, s. 202-205.

senesinde Kastamonu'ya gelen kaymakam Hamid Bey'in raporu doğrultusunda 1906 yılında Sinop'u Taşköprü ve Boyabad kazalarına bağlamak için şose inşasına başlanmıştır.⁴⁷⁷ Ayrıca Sinop-Boyabat yolu üzerinde bulunan Kapalı, Karaca ve İran Köprüleri tamir edilirken heyelanlardan korumak için köprü ayaklarına pereler de inşa edilmiştir.⁴⁷⁸

Sinop limanının en büyük dezavantajı ise hinterlandı ile olan bağlantısının zayıf olmasıydı. Coğrafi nedenlerle, karayolu ile Sinop'a ulaşımın yetersiz olması, limanın önemini çevresinde gelişen sancaklara kaptırmasına neden olmuştur. 19. yüzyıl boyunca devam eden yol çalışmaları sancağın ulaşım ağını istenen seviyeye getirmeye yetmemiştir. Bölgeden çıkan kereste ve diğer ürünler ise karayolu taşımacılığında öküz, manda arabaları vesaire hayvanlar vasıtasıyla yahut sürütme yoluyla nakledilmiştir. Boyabat şosesi civarındaki ormanları ihracatı ise Gerze ve Çakıroğlu iskelelerine nakledilmiştir. Kızılırmak vasıtasıyla Bafra boğazına dahi sal ile kereste nakli yapılmıştır.⁴⁷⁹

Sinop sancağında denizyolu ve karayoluna bir alternatif olarak demiryolu yapımı için de girişimlerde bulunulmuştur. 1885 – 1898 yılları arasında demiryolu girişiminin yoğunlaştığı görülmektedir. İlk girişim, 1885 yılının Ekim ayında bir Alman şirketi tarafından yapılmıştır. Sivas'tan Sinop'a kadar uzanan bir demiryolu hattı inşa etmek isteyen şirketin girişimi akim kalmıştır.⁴⁸⁰ Bundan 3 sene sonra 1888 senesinin Kasım ayında Sivas – Amasya – Vezirköprü – Boyabad ve Sinop arasında tren yolu yapımı için yeniden başvuran şirketin girişimi bu kez de sonuçsuz kalmıştır.⁴⁸¹ 1890 senesinin Haziran ayında bu kez Belçika menşeli bir firma olan Kokriyel Kumpanyası tarafından Sivas – Sinop arası bir demiryolu inşası için Mösyö Heycer görevlendirilmiştir. Dâhiliye nezareti de Mösyö Heycer'e araştırmalarında kolaylık sağlanması için Kastamonu Vilayeti ve Sinop Sancağına uyarıda bulunmuştur.⁴⁸² 1891 senesinin Şubat ayında ise Baron Dö Makar isimli müteşebbis Sinop'tan başlayarak Bafra – Çeltik – Amasya – Zile – Sivas – Kayseri – Niğde – Gülek Boğazı – Adana arasında bir demiryolu inşası için imtiyaz talep etmiştir.⁴⁸³ II. Abdülhamid döneminde son olarak 1898 senesinin Mart ayında bu kez bir Türk müteşebbis, Mehmed Asım Bey tarafından

⁴⁷⁷ Emrah Çetin, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Anadolu'da Karayolu Ulaşımı*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 2017, s. 208.

⁴⁷⁸ Emrah Çetin, *a.g.e.*, s. 149.

⁴⁷⁹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, 20 Def'a, 1317, s. 342.

⁴⁸⁰ BOA, Y..PRK.AZJ., 10/96 29 Z 1302/09 Ekim 1885.

⁴⁸¹ BOA, Y..PRK.UM., 13/58 02 RA 1306/06 Kasım 1888.

⁴⁸² BOA, DH. MKT, 1735/110 06 ZA 1307/24 Haziran 1890.

⁴⁸³ BOA, MV., 62/41 02 B 1308/11 Şubat 1891.

Samsun'dan başlayarak Bafra üzerinden Sinop'a uzanan bir demiryolu hattının imtiyazı için girişimde bulunulmuştur.⁴⁸⁴ Ancak tüm bu girişimler, çeşitli sebeplerden ötürü akim kalmıştır. II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağında haberleşme, posta ve telgraf aracılığı ile sağlanmaktaydı. Sinop'tan Samsun'a uzanan telgraf hattı, II. Abdülhamid öncesinde tamamlanmıştır.⁴⁸⁵ Birkaç sene sonra sancağa bağlı Boyabat kazasında da bir telgrafhane inşa edilmiştir.⁴⁸⁶ 1889 senesinde Sinop kazasında 2 adet, Boyabat kazasında bir adet telgrafhane bulunmaktaydı.⁴⁸⁷ II. Abdülhamid döneminin sonlarında ise Ayancık kazasında da bir telgrafhane açılmıştır.⁴⁸⁸

Osmanlı vilayet salnamelerinde Sinop sancağında görev yapan posta ve telgrafhane memurlarına da yer verilmiştir. Sancağın bağlı bulunduğu vilayet merkezi, diğer vilayetler ve Dersaadet ile haberleşmesi bu memurlar üzerinden gerçekleştiğinden, bu memurlar da ayrı bir öneme haizdir. Bahsi geçen telgraf memurlarına dair ilk bilgiler 1881 senesine aittir. Bu tarihte telgrafhanenin Müdürü Ahmed Efendi ve Muhabere Memuru Haşim Efendi olmak üzere iki memuru bulunmaktaydı.⁴⁸⁹ 1889 senesine gelindiğinde telgraf memurlarının sayısı artmıştır. Bu yıl; Müdür Tefik Efendi, Muhabere Memuru Sami Efendi, Çavuş Hüseyin Efendi ve Çavuş Hasan Ağa olmak üzere dört memur görev yapmaktaydı.⁴⁹⁰ 1892 yılına gelindiğinde ise devlet, ticaretin daha sağlıklı yürüyebilmesi için Sinop telgrafhanesinde Fransızca bilen bir memurun istihdam edilmesini istemiştir.⁴⁹¹ 1899 yılında ise telgraf memurlarının sayısı 7'ye yükselmiştir. Bahsi geçen yılda Müdür Abdülkadir Efendi, Lisan-ı Ecnebiyye ve Türki Me'muru Hafız Behçet Efendi, Muhabere Me'muru Asım Efendi, Çavuş Hüseyin Ağa, Çavuş Ömer Ağa, Çavuş Mehmed Ağa ve Müvezzî Behram Efendi görev yapmaktaydı.⁴⁹² Burada ismi zikredilen lisan-ı ecnebiyye memuru 1892 tarihinde devletin dil bilen memur istemesinden sonra göreve başlamıştır.

⁴⁸⁴ "Samsun'dan başlayarak Sivas ve Diyar-ı Bekr ve Musul ve Bağdad üzerinden Basra'ya ve yine Samsun'dan başlayarak Bafra üzerinden Sinop'a kadar iki şimendifer hattının temdidini imtiyazının uhdesine ihalesi istirhamına dair Mehmed Asım Bey kulları tarafından tanzim olunan arzuhal mazrufen arz ve takdim kılınmış ve imtiyaz-ı ma'ruzun i'tası halinde ihraç olunacak yirmi milyon franklık mikdarının bila bedel hazine-i celileye terkine ve temettuat-ı safiyeden yüzde yirmisinin i'tina ve ameliiyyat-ı inşaiyye ve hattın umur-u inzibatıyyesinde istihdam olunmak üzere müceddeden bir şimendifer alayının teşkiliyle..." BOA, Yıldız Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dair (Y..PRK.MYD), 03 ZA 1315/26 Mart 1898.

⁴⁸⁵ BOA, A.}MKT.MHM, 404/26 17 Z 1284/10 Nisan 1868.

⁴⁸⁶ BOA, İ..DH.. 598/41657 03 C 1286/10 Eylül 1869.

⁴⁸⁷ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, Def'a 15, 1306, s. 474.

⁴⁸⁸ BOA, BEO 1456/109141 12 ZA 1317/14 Mart 1900.

⁴⁸⁹ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, Def'a 13, 1298, s. 179.

⁴⁹⁰ *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, Def'a 15, 1306, s. 468.

⁴⁹¹ BOA, DH. MKT, 1909/68 09 C 1309/09 Ocak 1892.

⁴⁹² *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, Def'a 20, 1317, s. 258.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİNOP SANCAĞINDA KÜLTÜREL HAYAT

Sinop sancağında kültürel hayatın incelenmesi daha ziyade sancağın eğitim kurumları üzerinden gerçekleştirilecektir. Zira Sinop sancağında oldukça durağan bir kültürel hayat yaşanmaktaydı. Sancakta herhangi bir gazete veya dergi basılmadığı gibi opera, tiyatro vb. kültürel etkinlikler de yapılmamaktaydı. Bu nedenle bu başlık altında Sinop'taki eğitim kurumları üzerinde durulacaktır.

4.1. Sinop Sancağında Eğitim Faaliyetleri

19. yüzyıl her alanda olduğu gibi eğitim alanında da reorganizasyonun görüldüğü bir yüzyıl olmuştur. Bu yüzyılın padişahları, eğitim konusunda birbirinden farklı, ancak aynı hedef doğrultusunda adımlar atmışlardır. Bu adımların temelinde eğitim sistemini modernleştirmek ve her alanda kalifiye insanlar yetiştirmek vardır. Bu modernleşme çalışmaları ise genellikle askeri eğitim kurumlarından başlatılmıştır. Yurtdışından birçok uzman, askeri eğitim kurumlarında ders vermek üzere Osmanlı topraklarına gelmiştir. Eğitimde modernleşme önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıktığından, merkezde olduğu gibi taşrada da modern okullar açılmaya çalışılmıştır.⁴⁹³

Yüzyılın son çeyreğinde Kastamonu Vilayeti'nde 331 adet okul bulunmaktaydı. Bu okullarda 3.670'i kız, 38.900'ü erkek olmak üzere 42.570 talebe eğitim görmekteydi. Artan eğitim faaliyetlerine rağmen, vilayet nüfusunun %42,94'ü (401.000 kişi) okuma yazma bilmiyordu.⁴⁹⁴ Bu tarihte Sinop sancağında; Medrese, Sıbyan, İbtidai, Rüşdiye ve İdadi olmak üzere her seviyede okul mevcuttu. Tüm bu okullar, muallimleri ve öğrencileriyle birlikte, müstakil başlıklar halinde incelenecektir.

4.1.1. Sıbyan Mektepleri

Osmanlı devletinde, ilkokul seviyesindeki okulları ifade etmek için "sıbyan mektebi" ifadesi kullanılmıştır. Halk arasında mahalle mektebi ve taş mektebi isimleriyle de bilinen bu mektepler; okuma-yazma, din bilgisi ve hesap bilgisi gibi temel eğitimlerin verildiği ilköğretim okullarıdır. Bu okullarda imam ve müezzinler, ölen bir öğretmenin çocuğu olan kişiler, okuma-yazma bilen orta yaşlı kişiler, hafız ve okuma yazma bilen kadınlar öğretmenlik yapabilirlerdi.⁴⁹⁵

⁴⁹³ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK, Ankara 1991, s. 5-6.

⁴⁹⁴ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 443-449.

⁴⁹⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul 1993, s. 38.

II. Abdülhamid döneminin ortalarında, 1889 senesinde Sinop kazasında 25 adet sıbyan mektebi vardı. Bunların 23'ü yalnızca Müslümanlara eğitim verirken, 2 tanesi Rum tebaasına mahsustu. Sancakta en fazla sıbyan mektebi ise Boyabat kazasında mevcuttu. Kazada 91 adet sıbyan mektebi vardı. Ayancık kazasında ise 16 adet sıbyan mektebi bulunmaktaydı. Gayrimüslimler için sıbyan mektepleri olduğu gibi, muhacirler için de sıbyan mektepleri kurulmuştur. Örneğin, Sinop'un Karasu nahiyesi Hasandere karyesinde bulunan Gürcü muhacirler için bir sıbyan mektebi inşa edilmiş, civardaki karyelerde de inşa edilmesi için girişimde bulunulmuştur.⁴⁹⁶

II. Abdülhamid döneminde, sıbyan mektepleri bir değişim ve dönüşüme uğrasa bile hepsinin değişmesi uzun zaman almıştır. Bu dönemde birçok okul ibtidai mektebine dönüştürülürken, Evkaf Nezareti'ne bağlı olarak eğitim faaliyetlerini sürdüren usul-u atika/sıbyan mektepleri çoğunlukta idi. Örneğin; 1892 senesinde imparatorluk genelinde 3.057 ibtidai mektebi bulunurken, 18.893 sıbyan mektebi bulunmaktaydı.⁴⁹⁷ Aynı yıl Sinop sancağında ise; 72'si Sinop kazasında, 220'si Boyabat kazasında ve 102'si Ayancık'ta olmak üzere 294 adet sıbyan mektebi mevcuttu.⁴⁹⁸ Bu da imparatorluk genelindeki sıbyan mektebi sayısının %1,5'ine tekabül etmektedir.

4.1.2. İbtidai Mektepleri

Sıbyan mekteplerinin yeni sistemde eğitim veren, usul-u cedid mektepleri olarak da anılan ve modern anlamdaki ilkokullara tekabül eden mekteplere; İbtidai Mektepleri denmektedir. II. Abdülhamid döneminde, imparatorluk genelinde bulunan binlerce sıbyan mektebi tedricen ibtidai mekteplerine dönüştürülmüştür. Buna rağmen, ilkokulların sıbyan mektebi olarak adlandırılma geleneği tam anlamıyla bitmemiş, uzun süre devam etmiştir.⁴⁹⁹ İbtidai mekteplerinin eğitim süresi ise 3 yıl olarak belirlenmiştir. Ders programları ise şöyledir: Elifba, Kur'an-ı Kerim, Tecvid, İlmihal, İmla, Kıraat, Hesap ve Hüsn-ü Hat.⁵⁰⁰

Maarif salnamelerinde, Sinop sancağında bulunan ibtidailer hakkında şu bilgiler verilmiştir: Sinop İbtidai Mektebi, kaza merkezinde bulunmaktadır. 1314 (1896/1897) yılında, 345.084 kuruş masraf ile kurulmuştur. Boyabat İbtidai mektebi, Boyabat kazasında bulunmaktadır. 1306 (1888/1889) senesinde, 8.000 kuruş masraf ile

⁴⁹⁶ BOA, MF. MKT. 72/112 23 M 1299/15 Aralık 1881.

⁴⁹⁷ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 200.

⁴⁹⁸ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Def'a 16, 1312, s. 442-454.

⁴⁹⁹ Cahit Baltacı, "Mektep", *DİA*, C.XXIX, s. 7.

⁵⁰⁰ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def'a 6, 1321, s. 172.

kurulmuştur.⁵⁰¹ Gerze İbtidai Mektebi, gerze kazasında bulunmaktadır. Kuruluş tarihi meçhul olan okul, 57.950 kuruş masrafla kurulmuştur. Ayancık İbtidai Mektebi, Ayancık kazasında bulunmaktadır. 1309 (1891/1892) yılında, 13.257 kuruş masraf ile kurulmuştur.⁵⁰²

Sinop sancağında ibtidailer hakkında çok fazla bilgi olmayıp, salnamelerde yalnızca ibtidailerin sayıları belirtilmiştir. Örneğin; 1889 senesinde Sinop kazasında 5 mekteb-i ibtidai bulunurken, Boyabat kazasında 1 mekteb-i ibtidai bulunmaktaydı. Ayancık kazasında ise o tarihte henüz bir ibtidai mektebi mevcut değildi.⁵⁰³

Sinop sancağında yeni bir ibtidai mektebi açma girişimi de 35 senelik eğitim tecrübesi bulunan ve daha evvel inas rüşdiye mektebinde öğretmenlik yapmış olan Hanife Hanım tarafından gerçekleştirilmiştir. Hanife Hanım, kendi evini ibtidai mektebi olarak kullanmak istediğini bildirince, maarif komisyonu tarafından bir imtihana tabi tutulmuştur. Bu imtihanda; Kur'an-ı Kerim, Tecvid-i Şerif, Ulum-u Diniyye, Hesab, Coğrafya, Tarih, Harf-i Osmani ve Kıraat, Hüsn-ü Hat ve İmla, Nakış, Hıyatat ve Biçki derslerinden sorumlu tutulan Hanife Hanım, 10 üzerinden puanlandırılmıştır. Hanife Hanım bu derslerin hepsinden 5 ve üzeri notlar almıştır.⁵⁰⁴

Sınavdan başarılı olan Hanife Hanım'a mekteb-i ibtidai programına uyması, maarif idaresince kabul ve tasdik edilmeyen kimseyi istihdam etmemesi ve imtihanlarını maarif idaresinde tayin edilecek komisyon nezaretinde yapması kaydıyla evini mektep olarak kullanmasına izin verilmiştir.⁵⁰⁵ Bu örnekten anlaşıldığı kadarıyla devlet mektepler hususunda oldukça titiz davranmaktadır. 35 senelik eğitim tecrübesi olduğu halde öğretmeni sınava tabi tutmuş, sınavdan başarılı olduktan sonra da birtakım şartlar öne sürerek mektebin diğer ibtidai mektepleri ile aynı programa tabi olmasını teminat altına almıştır.

Okul açma girişiminde bulunan öğretmenler olduğu gibi, okul dışında farklı işlerle uğraşan öğretmenler de görülmektedir. Buna örnek olarak; Sinop kazasında

⁵⁰¹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def'a 4, 1319, s. 768.

⁵⁰² *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def'a 4, 1319, s. 769.

⁵⁰³ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Def'a 15, 1306, s. 475-490.

⁵⁰⁴ "Sinop inas mekteb-i ibtidaisi muallime-i sabıkası Hacı Hanife Hanım'ın imtihan cedvelidir: Kura'an-ı Kerim: 10, Tecvid-i Şerif: 8, Ulum-u Diniyye: 10, Hesab: 5, Coğrafya: 5, Tarih: 6, Harf-i Osmani ve Kıraat: 9, Hüsn-ü Hat ve İmla: 5, Nakış: 10, Hıyatat(terzilik) ve Biçki: 10." BOA, MF. MKT. 445/55 16 Z 1316/27 Nisan 1899.

⁵⁰⁵ BOA, MF. MKT. 445/56 16 Z 1316/27 Nisan 1899.

bulunan Süleymaniye İbtidai Mektebi muallimlerinden İsmail Efendi, okuldan sonra ölü yıkadığı ve tarikatlere katıldığı gerekçesiyle mutasarrıflığa şikâyet edilmiştir.⁵⁰⁶

4.1.3. Rüşdiye Mektepleri

Rüşdiyeler, sıbyan/ibtidai mekteplerinin bir üst kademesi ve idadi mekteplerine bir hazırlık okulu olarak kurulan, orta dereceli okullardır. Bu eğitim kurumları, askeri ve mülki olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. İlerleyen yıllarda kızlar için de inas rüşdiyeleri kurulmuştur. Bu okullardan mezun olanlar yükseköğretime devam edebildiği gibi devlet kademelerinde memur olarak da görev alabilmişlerdir.⁵⁰⁷ II. Abdülhamid döneminde rüşdiyelerin sayısı hayli artmış; sancak, kaza ve bucaklara kadar yayılmıştır. Bu da küçük şehirlerde bile yükseköğretime, devlet dairelerine ve farklı meslek gruplarına eğitilmiş eleman yetişmesini sağlamıştır. II. Abdülhamid'in eğitim politikaları sonucu, döneminin sonlarında imparatorluk genelinde 619 rüşdiyede yaklaşık 40 bin kadar talebe eğitim görmekteydi.⁵⁰⁸

Mekteb-i Rüşdiyelerde okutulan dersler şöyledir: Ma Tecvid Kur'an-ı Kerim ve Ulum-u Diniyye ve Ahlakiyye, Türkçe, Arabi, Farsi, Fransızca, Hesap, Hendese, Coğrafya, Tarih, Ulum-u Eşya, Hüsn-ü Hat ve Resim.⁵⁰⁹ Bu bilgilerden rüşdiyelerde okutulan 12 farklı ders olduğu görülmektedir. Bu dersler arasında en yoğun eğitim saatlerine Türkçe ve Din dersleri sahiptir. Bunun dışında mektep, öğrencilerini memuriyette ihtiyaç duyacakları bilgilerle donatmayı hedeflenmiştir. Yazı, hesap ve dil dersleri buna işaret etmektedir. Bu mektepler orta dereceli mektepler olduğundan yükseköğrenime hazırlık amaçlı dersler de mevcuttur. Bu derslerin birçoğu idadilerde de devam etmiştir. Yukarıda, rüşdiyelerde okutulan dersler arasında yer alsa bile Fransızca dersi, taşrada yalnızca idadilerde gösterilmekteydi.⁵¹⁰

II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağındaki rüşdiyelerle ilgili ilk bilgiler, vilayet salnamelerinde mevcuttur. Buna göre, 1879 senesinde sancakta; Sinop, Gerze ve Boyabat kazalarında olmak üzere üç adet rüşdiye bulunmaktadır. Bu yıl rüşdiyelerde eğitim gören toplam talebe sayısı 186'dır.⁵¹¹ 1882 senesinde bu üç rüşdiyedeki talebe

⁵⁰⁶ BOA, MF. MKT, 526/8 18 CA 1318/13 Eylül 1900.

⁵⁰⁷ Cemil Öztürk, "Rüşdiye", *DİA*, C. XXXV, s. 301.

⁵⁰⁸ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 203.

⁵⁰⁹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def'a 6, 1321, s. 141.

⁵¹⁰ "Rüşdiyelerde Fransızca dersi tedrisi olunmadığı halde üçüncü senede gösterilen Fransızca dersi taşra idadilerindeki rüşdiye üçüncü senesine mahsusdur" *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def'a 6, 1321, s. 142.

⁵¹¹ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Def'a 11, Matbaa-i Vilayet, 1296, s.119.

sayısı 232'ye yükselmiştir.⁵¹² 1893 senesine gelindiğinde ise Sinop kazasındaki rüşdiyenin idadiye dönüştürüldüğü görülmektedir.

Tablo No: 4.1 Sinop rüşdiye mektebi hakkında bilgiler⁵¹³

Tarih	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Muallim-i Salis	Bevvab	Talebe Sayısı
1879	İzzet Efendi	Mustafa Efendi	Osman Efendi	-	70
1881	Mustafa Asım Efendi	Osman Efendi	-	-	80
1882	Mustafa Asım Efendi	Osman Hilmi Efendi	-	Hüseyin Efendi	110
1892	Osman Nuri Efendi	Osman Efendi	Mes'ud Efendi	-	67

1879 – 1892 tarihleri arasında Sinop kazasında bulunan rüşdiyeler Tablo No: 4.1'de gösterilmiştir. 13 yıllık süreçte rüşdiyelerin ortalama öğrenci sayısı 80'dir. Salnamelerde bazen rüşdiyelerin tüm muallimlerine yer verilirken, bazen de yalnızca muallim-i evvel ve muallim-i sanilerine yer verilmiştir. Bu rüşdiye mekteplerine ilerleyen yıllarda bir de Ayancık Rüşdiye mektebi dâhil olmuştur. Ayancık rüşdiyesi 1315 (1897) tarihinde inşa edilmiş olup, masrafı 25.000 kuruştur. 1901 senesinin kayıtlarına göre muallim-i evveli Ahmed Ziya Efendi olan mektebin 56 adet talebesi ve bir adet hademesi bulunmaktadır.⁵¹⁴

Tablo No: 4.2 Gerze rüşdiyesi hakkında bilgiler⁵¹⁵

⁵¹² *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Def'a 14, Matbaa-i Vilayet, 1299, s.191-200.

⁵¹³ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Kastamonu Vilayet Matbaası, Def'a 11, 1296, s. 119; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi* 1298, s. 179; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1299, s. 191; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1310, s. 439.

⁵¹⁴ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def'a 4, 1319, s.732.

⁵¹⁵ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Kastamonu Vilayet Matbaası, Def'a 11, 1296, s. 119; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1298, s. 180; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1299, s. 197; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1310, s. 441; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1311, s. 250; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1312, s. 314; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1314, s. 242; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Matbaa-i Amire, 1317, s. 1311; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, 1319, s. 732; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, 1321, s. 614.

Tarih	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Muallim-i Salis / Hat Muallimi	Talebe Sayısı
1879	Hacı Davud Efendi	-	-	55
1881	Hafız Ömer Efendi	Hacı Davud Efendi	-	51
1882	Ömer Hulusi Efendi	Mustafa Efendi	-	55
1892	Ömer Hulusi Efendi	Ahmed Faik Efendi	Abdullah Efendi	-
1893	Ömer Hulusi Efendi	Ahmed Faik Efendi	İsmail Hakkı Efendi	-
1894	Ömer Hulusi Efendi	Ahmed Faik Efendi	İsmail Hakkı Efendi	49
1896	Ömer Hulusi Efendi	Şakir Efendi	Mustafa Efendi	59
1899	Ömer Hulusi Efendi	Ali Rıza Efendi	Hüseyin Efendi	54
1901	Ömer Hulusi Efendi	Ali Rıza Efendi	Ömer Lütfi Efendi	52
1903	Ömer Hulusi Efendi	Ali Rıza Efendi	Ömer Lütfi Efendi	51

Tablo No: 4.2 incelendiğinde Gerze Rüşdiye'sinin muallim-i evvel konusunda çok istikrarlı olduğu görülmektedir. Nitekim incelenen 24 yıllık sürecin 21 yılında Ömer Hulusi Efendi bu görevi ifa etmiştir. Tablonun ilk yıllarında yalnızca bir muallimi olan mektebin daha sonraki yıllarda iki hatta üç muallime sahip olduğu görülmektedir. 1892 yılında hat muallimi olan Abdullah Efendi'nin ertesi sene vefat etmesi üzerine yerine İsmail Hakkı Efendi atanmıştır.⁵¹⁶ Talebe sayısı ise 24 yıl boyunca, 50-55 aralığında seyretmiştir. Gerze rüşdiyesi yıllar boyunca birçok mezun vermiştir. Bu mezunlar Sinop idadisi açıldığında oraya devam edebilmişlerse de Sinop'ta henüz bir idadi yokken mecburen vilayet merkezi olan Kastamonu'ya gitmişlerdir. Örneğin; Gerze rüşdiyesi mezunu olan Mustafa Süleyman isimli kişi, mezuniyetinin ardından Kastamonu İdadisi'ne girmiştir.⁵¹⁷

Tablo No: 4.3 Boyabat rüşdiyesi hakkında bilgiler⁵¹⁸

⁵¹⁶ BOA, MF. MKT, 175/52 03 M 1311/17 Temmuz 1893.

⁵¹⁷ BOA, MF. MKT, 188/100 23 CA 1311/02 Aralık 1893.

⁵¹⁸ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Kastamonu Vilayet Matbaası, Def'a 11, 1296, s. 119; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1298, s. 185; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1299, s. 200; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1310, s. 447; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1311, s. 258; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1312, s. 323; *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, 1314, s. 250; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Matbaa-i Amire, 1317, s. 1311; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, 1319, s. 732; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, 1321, s. 614.

Tarih	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Muallim-i Salis / Hat Muallimi	Talebe Sayısı
1879	Osman Efendi	-	Mehmed Ali Efendi	61
1881	Osman Efendi	Mahmud Efendi	İbrahim Efendi	55
1882	Osman Efendi	Mahmud Efendi	İbrahim Hilmi Efendi	67
1892	İsmail Efendi	Mahmud Efendi	Mehmed Ali Efendi	-
1893	Hafız Efendi	Mahmud Efendi	Mehmed Ali Efendi	-
1894	Hafız Osman Hilmi Efendi	Mahmud Kâmil Efendi	Mehmed Ali Efendi	60
1896	Hafız Osman Hilmi Efendi	Mahmud Kâmil Efendi	Mehmed Ali Efendi	57
1899	Osman Hilmi Efendi	Hacı Mahmud Efendi	Mehmed Ali Efendi	56
1901	Osman Hilmi Efendi	Hacı Mahmud Efendi	Mehmed Ali Efendi	55
1903	Osman Hilmi Efendi	Hacı Mahmud Efendi	Mehmed Ali Efendi	50

Tablo No: 4.3 incelendiğinde Boyabat rüşdiyesinde eğitim veren muallimler ve talebe sayıları görülmektedir. Buna göre Boyabat rüşdiyesi, incelenen 24 yıllık sürede büyük oranda aynı muallim kadrosu ile eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Salmelerde Hafız Efendi, Hafız Osman Hilmi Efendi ve Osman Hilmi Efendi şeklinde üç farklı şekilde yazılan kişi muhtemelen aynı kişidir. Kendisi, emekliliğe ayrılan İsmail Efendi'nin yerine bu göreve getirilmiştir.⁵¹⁹ Hacı Mahmud Efendi ve Mehmed Ali Efendi'nin de uzun yıllar hizmet verdiği görülmektedir. Hacı Mahmud Efendi'nin göreve gelişi ise bir hayli ilginç olmuştur. Kendisinden önce bu görevi ifa eden İbrahim Efendi'nin hac farızasını yerine getirmek üzere Mekke'ye gitmesi ve geri dönmemesi

⁵¹⁹ BOA, MF. MKT, 162/31 18 Ş 1310/07 Mart 1893.

üzerine bu görev, aynı zamanda Boyabatlı olan Hacı Mahmud Efendi'ye tevdi edilmiştir.⁵²⁰

Boyabat rüşdiyesinin talebe sayısı 50-60 aralığında seyrederken, ortalama 20 talebeye bir muallim düşmektedir. Uzun yıllar hizmet veren Boyabat rüşdiyesi birçok mezun vermiştir. Bunlardan bazıları oldukça başarılıdır. Mektebin mezunlarından Hafız Hüseyin Efendi Mekteb-i Harbiye'ye, Hafız Bekir Efendi ise Mekteb-i Tıbbiye'ye kayıt yaptırmaya hak kazanmıştır.⁵²¹

Sinop rüşdiye mektebi ile ilgili arşive yansıyan belgeler de mevcuttur. Sinop merkezinde Perşembe günleri kurulan pazar nedeniyle rüşdiyenin erken kapandığı, ancak maarif komisyonunun bu duruma müdahale ederek rüşdiyenin normal eğitim saatine devam etmesini sağladığı görülmektedir.⁵²² Başka bir belgede, Sinop rüşdiyesinin ihtiyacı olan Avrupa haritasının ve bazı kitapların gönderilmesine dairdir.⁵²³ Buradan hareketle, rüşdiyelerde okutulan coğrafya derslerinde harita kullanımının sağlandığı, hatta Avrupa haritalarının dahi incelendiğini görmekteyiz.

Tanzimat döneminden itibaren kadın eğitimi, modernleşmenin bir simgesi olarak görülmüş ve kadınların eğitim alabileceği kurumların açılması hususunda çalışmalar yapılmıştır.⁵²⁴ II. Abdülhamid döneminde ise bu çalışmalar hız kazanarak devam etmiştir. Kızlar için rüşdiyeler ve darülmualimatlar bu dönemde kurulmuştur. Böylece, daha evvel yalnızca sıbyan mekteplerinde eğitim alabilen kızlar için orta öğretim kurumları olan rüşdiyelere devam etme imkânı doğmuştur.

Şemsettin Sami'nin kadınların eğitimi hususunda yazdıkları dönemin kadın eğitimine bakışı açısından önemlidir. Şemsettin Sami, "Kadınlar" kitabında şöyle demiştir: "Erkeklere verilen eğitim yalnız kendi şahıslarında kalır, ölümleriyle yok olur. Kadınlara verilen eğitim ise çocuklarına ve gelecek nesillere de geçer. Erkekleri eğitmek gölge veren bir ağaç dikmek, kadınlara eğitim vermek ise hem gölge hem meyve verecek bir ağaç dikmektir. Gölge, kendi eğitilmişliğinden topluma yapılacak iyilik, meyve ise yetiştirilecek eğitim görmüş çocuklardır. Kadınları eğitmeden yalnızca

⁵²⁰ BOA, MF. MKT, 57/31 12 C 1295/13 Haziran 1878.

⁵²¹ BOA, MF. MKT, 43/27 23 Ş 1293/13 Eylül 1876.

⁵²² "Sinop'ta Perşembe günleri Pazar küşad olduğu için rüşdiye mektebi şakirdanı havaric zaruriyye-i beytiyelerini tedarik etmek üzere yevm-i mezkûrca mekteb-i erkânca tatil edilmekte ise de bu hususun maarif komisyonu tarafından men olunduğu..." BOA, MF. MKT, 37/89 20 CA 1293/13 Haziran 1876.

⁵²³ "Sinop mekteb-i rüşdiyesi şakirdanı için lazım olan Avrupa haritası ile kitap ve risalenin irsali ve bunların nev'i ve adedi mübeyyin pusulanın gönderildiği beyanına dair 688 numero ve sene 94 tarihli tahrirat-ı aliyyeleri üzerine talep olunan mezkûr harita ile kitap ve risaleden maarif kütüphanesinde mevcudu olanlarından elli altı adedi bu kere postaya tesliman ve pusulası leffen gönderilmiş olduğundan..." BOA, MF. MKT, 46/131 09 RA 1294/24 Mart 1877.

⁵²⁴ Şahika Karaca, "Şemsettin Sami ve Kadınlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, v. 3, I.13, 2010, s. 137.

erkekleri eğitmeye çalışan bir toplumu, kum üzerine temelsiz bir köprü kuran, yağmur yağdıkça köprünün yıkıldığını görüp yeniden yapmaya mecbur olan bir adama benzemektedir.”⁵²⁵ Şemsettin Sami’den başka dönemin önemli şahsiyetleri de kadınların eğitimini destekler minvalde yazılar kaleme almıştır. Bunlar arasında; Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, İbrahim Hilmi, Ahmet Rıza, Ethem Nejat, Abdullah Cevdet, Ziya Gökalp, Fatma Aliye Hanım, Nigâr Hanım, Mehmet Akif, Celal Nuri isimleri sayılabilir.⁵²⁶

Sinop kazasında ilk inas (kız) rüşdiyesi II. Abdülhamid döneminde kuruluşur.⁵²⁷ Bu rüşdiye, 1896 tarihinde ve 450.000 kuruş masraf ile merkez kazada teşekkül edilmiştir.⁵²⁸ Rüşdiyenin masraflarının, rüşdiyenin altında yer alan dükkânların gelirlerinden karşılanması öngörülmüştür.⁵²⁹ Ayrıca İnas Rüşdiyesi’nin yapımında katkısı olan, Ceza Dairesi Reisi Ahmed Hamdi Efendi üçüncü rütbeden mecidi nişanı ve Belediye Reisi Hasan Efendi rütbe-i selase ile taltif edilmiştir.⁵³⁰ Aydın maarif müdürü de Sinop inas mektebi için para ve kitap bağışında bulunmuştur.⁵³¹

Mektebe dair ilk bilgiler 1899 senesine aittir. Buna göre, mektebin muallim-i evvel, nakış ve dikiş muallimesi Firdevs Hanım, muallim-i saniyesi Huriye Hanım’dır. Talebe sayısı ise 47’dir.⁵³² Ancak iki muallime yeterli olmadığından bir üçüncüsü için maarif nezaretine talepte bulunulmuştur.⁵³³ 1903 senesinde muallim-i sani Hacı Mesud Efendi olarak değişmiştir. Talebe sayısı ise 52’ye yükselmiştir.⁵³⁴ 1908 senesine gelindiğinde mektebin öğrenci sayısı 110’a yükselmiştir. Ancak dokuz sene geçmesine rağmen, talep edilen üçüncü muallime ve mübassır atanmamıştır.⁵³⁵

⁵²⁵ Şemsettin Sami, *Kadınlar*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 1996, s. 9.

⁵²⁶ Songül Keçeci Kurt, *Osmanlı Devleti’nde Kadın Eğitimi Haremden Mektebe*, Hazine Yayınları, İzmir 2011, s. 50-53.

⁵²⁷ “İnas Rüşdiyeleri müfredatı: 1. Sene: 18 saat (Elifba ve Şifahi Ma’lumat), 4 saat (Kur’an-ı Kerim, Kıraat ve İmla), 2 saat (Dürus-u Eşya ve Ma’lumat-ı Nafia, Hesap, El Hünerleri) 2. Sene: 6 saat (Kur’an-ı Kerim), 4 saat (Kırat, İmla), 2 saat (Ulum-u Diniyye, Hüsn-ü Hat, Dürus-u Eşya ve Ma’lumat-ı Nafia, Hesap, El Hünerleri) 3. Sene: 5 saat (Kur’an-ı Kerim), 4 saat (Kıraat), 3 saat (İmla), 2 saat (Dürus-u Eşya ve Ma’lumat-ı Nafia, Kavaid-i Lisan-ı Osmanî, Hesap, Hüsn-ü Hat, Hesap, El Hünerleri) 4. Sene: 3 saat (Kur’an-ı Kerim), 2 saat (Ulum-u Diniyye, Kıraat, İmla, Kavaid-i Lisan-ı Osmanî, İdare-i Beytiye, Tarih, Coğrafya) 1 saat (Hüsn-ü Hat, Dürus-u Eşya ve Ma’lumat-ı Nafia, Ahlak) 5. Sene: 2 saat (Kur’an-ı Kerim, Ulum-u Diniyye, Arabî, İdare-i Beytiye, Hesap, Coğrafya, Tarih, El Hünerleri), 1 saat (Kıraat, İmla, Kitabet, Kavaid-i Lisan-ı Osmanî, Arabî, Farsî, Hüsn-ü Hat, Ahlak, Hıfz-ı Sihha, Hesap, Farsî) 6. Sene: 2 saat (Ulum-u Diniyye, Arabî, Kavaid-i Lisan-ı Osmanî, İdare-i Beytiye, Ahlak, Coğrafya, El Hünerleri), 1 saat (Kur’an-ı Kerim, Kıraat, İmla, Kitabet, Farsî, Arabî, Dürus-u Eşya ve Ma’lumat-ı Nafia, Hıfz-ı Sihha, Hesap, Tarih)” *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def’a 6, 1321, s. 164.

⁵²⁸ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def’a 4, 1319, s.765.

⁵²⁹ BOA, MF. MKT, 802/19 27 C 1322/08 Eylül 1904.

⁵³⁰ BOA, MF. MKT, 452/26 07 RA 1317/16 Temmuz 1899.

⁵³¹ BOA, MF. MKT, 430/5 13 Ş 1316/27 Aralık 1898.

⁵³² *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def’a 2, 1317, s.1313.

⁵³³ BOA, MF. MKT, 487/6 23 CA 1317/29 Eylül 1899.

⁵³⁴ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def’a 6, 1321, s.616.

⁵³⁵ BOA, MF. MKT, 1043/18 12 N 1326/08 Ekim 1908.

Gerze ve Boyabat'taki inas mekteplerinin kuruluş tarihleri, Sinop kazasındaki inas mektebinden evveldir. 1892 senesinde, henüz Sinop'ta inas mektebi bulunmuyorken Boyabat'ta Ahmed Efendi muallimliğinde bir inas mektebi mevcuttur.⁵³⁶ 1903 senesinde mektebin muallimi Ali Efendi olarak değişmiştir. Ancak bu mektebin talebe sayısı ve diğer muallimlerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Gerze'de ise 1892 yılından itibaren iki adet inas mektebi mevcuttur. Gerze Musalla İnas mektebi ile Köşk İnas mektebi, 1892 tarihinde salnamelerde yer almıştır. 1896 tarihinde Köşk İnas Mektebi muallimesi Ayşe Hanım, Musalla İnas Mektebi muallimesi ise Gülizar Hanım'dır.⁵³⁷ 1903 senesinde Musalla İnas Mektebi'nin talebe sayısı 38'dir. Aynı tarihte Köşk İnas Mektebi'nin talebe sayısı ise 80'dir. Her iki mektebin de muallimleri değişmemiştir.⁵³⁸

II. Abdülhamid döneminde, Sinop sancağında Müslüman zükur (erkek) ve inas (kız) rüşdiyelerinin yanı sıra bir de Rum rüşdiyesi bulunmaktadır. Rum mektebi, Rum patrikhanesi bünyesinde kurulmuştur. Kuruluş tarihi belli olmayan ve kadim olarak not düşülen mektebin 1899 senesinde henüz ruhsatı olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı yıl okulun 56 erkek öğrencisi bulunmaktadır.⁵³⁹ 1903 senesine gelindiğinde mektebin öğrenci sayısı 60'a çıkmıştır. Daha önce ruhsatsız olarak eğitim veren okul, Rumi 25 Mart 1316 (M. 7 Nisan 1900) tarihinde ruhsat almıştır.⁵⁴⁰

Sinop Rum mektebi birçok vesile ile arşiv belgelerine konu olmuştur. Mektebin kuruluşunun akabinde; Farsça, Lisan-ı Osmani, Rika ve Türkçe derslerini vermek üzere uygun maaş ile muallimlerin atanması hususunda emirler gönderilmiştir.⁵⁴¹ Sinop idadisinin hesap ve hendese muallimi Talib Efendi'nin Rum mektebine Lisan-ı Osmani muallimi olarak tayin edilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁴² Rum mekteplerinde okutulan kitaplar hususunda defalarca inceleme yapılmıştır. Bu kitapların zararlı olup olmadıkları, hangilerinin eğitime uygun oldukları gibi konularda maarif komisyonları çalışmalarda bulunmuştur. Örneğin; 1902 senesinde Rum mektebinde okutulmak üzere Atina'dan getirtilen 107 adet kitap zararlı olabileceği endişesi ile devlet tarafından kontrole tabi tutulmuştur.⁵⁴³

⁵³⁶ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Kastamonu Vilayet Matbaası, Def'a 16, 1310, s. 447.

⁵³⁷ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Kastamonu Vilayet Matbaası, Def'a 19, 1314, s. 242.

⁵³⁸ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Kastamonu Vilayet Matbaası, Def'a 21, 1321, s. 286.

⁵³⁹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def'a 2, 1317, s.1324.

⁵⁴⁰ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def'a 6, 1321, s.622.

⁵⁴¹ BOA, MF. MKT. 36/92, 21 R 1293/10 Ekim 1876; MF. MKT. 45/71, 04 Z 1293/21 Aralık 1876.

⁵⁴² BOA, MF. MKT. 183/152, 28 RA 1311/09 Ekim 1893.

⁵⁴³ BOA, MF. MKT. 623/18 19 M 1320/28 Nisan 1902.

4.1.4. İdadi Mektepleri

Sözlükte hazırlamaya mahsus yer olarak geçen idadi kelimesi,⁵⁴⁴ Osmanlı devletinde ibtidai ve rüştiyeden sonra gelen, modern anlamda lise ile eşleştirilebilecek bir eğitim kurumudur. Hazırlamaya mahsus olması ise bu okulun öğrencilerini Mekatibi Aliye ve Darü'l-Fünun gibi yüksekokullara, modern anlamdaki üniversitelere hazırlamasından kaynaklanmaktadır. İdadiler kurulmalarının ardından, özellikle II. Abdülhamid döneminde büyük gelişme göstermişlerdir. Vilayetlerde idadilerin gelişmesi için ek bütçeler, maarif kaynakları sağlanmıştır. Birçok yerde idadi ve rüşdiyeler birleştirilerek 5 ve 7 yıllık idadiler ortaya çıkmıştır. İlerleyen yıllarda ise ders yoğunluğu nedeniyle süre 8 yıla çıkmıştır. II. Abdülhamid döneminin sonlarına gelindiğinde imparatorluk genelindeki idadi sayısı 100'ü, öğrenci sayısı 20.000'i geçmiştir.⁵⁴⁵ Rüşdiyelerde görülen inas yani kızlara mahsus okul tipi idadilerde de denenmişse de bu konuda başarısız olunmuştur.

İdadiler de rüşdiyeler gibi askeri ve mülki olmak üzere iki çeşittir. 5 yıl süreyle eğitim veren bu okulların müfredatları ise şöyledir: Ma Tecvid Kur'an-ı Kerim ve Ulum-u Diniyye ve Ahlakiyye, Türkçe, Usul-u Tahrir, Kitabet, Arabi, Farsi, Fransızca, Kavanin, Hesap, Usul-ü Defter, Cebir, Müsellesat, Hendese, Kozmografya, Fizik, Kimya, Mevalid, Mekanik, Coğrafya, Tarih, Ulum-u Servet, Sıhhi ve Zirai Ma'lumat, Hüsn-ü Hat ve Resim.⁵⁴⁶

Daha önce zikrettiğimiz üzere, rüşdiye ve idadi bulunan sancaklarda bu eğitim kurumları birleştiriliyordu. Buna göre; ilk 3 yılı rüşdiye, sonraki 5 yılı idadi olmak üzere 8 yıllık bir eğitim programı öngörülmüştü. Bu nedenle, ders programları da 3 yıl rüşdiye ve 5 yıl idadi şeklinde verilmiştir. Derslerin yıllık olarak dağılımları da farklıdır. Örneğin; Türkçe dersi rüşdiyelerde yoğun bir şekilde öğretildiği için idadilerde ilk seneden sonra gösterilmemiştir. Hendese dersi ise rüşdiyenin son sınıfında yalnızca giriş mahiyetinde gösterilirken, idadilerde son sınıfa kadar her sene gösterilmiştir. Dil dersleri de yine rüşdiyelerde daha az iken, idadilerde artış göstermiştir. Ancak genel anlamda rüşdiyelerde görülen derslerin idadilerde de görülmesi iki kurumun birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu göstermektedir.

⁵⁴⁴ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki (Latin Harfleriyle)*, (hzl. Raşid Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal), İdeal Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 181.

⁵⁴⁵ Cemil Öztürk, "İdadi", *DİA*, C. XXI, s. 465.

⁵⁴⁶ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def'a 6, 1321, s. 141.

Sinop sancağında, II. Abdülhamid döneminde yalnızca bir tane idadi bulunmaktaydı. Bu idadi, sancak merkezi olan Sinop kazasındaydı. Vilayet ve maarif salnamelerinde de bu idadi hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Sinop mektebi-i idadisi ile ilgili ilk bilgiler 1889 tarihli salnamede yer almaktadır. Buna göre II. Abdülhamid, 1887 senesinde Sinop'ta bir idadi mektebi kurulması için çalışmaların başlamasını istemişse de 1889 senesinde hala bir inşa faaliyeti başlamamıştır.⁵⁴⁷ Ebubekir Hazım Tepeyran hatıratında bu olayı şöyle anlatmıştır: “İlk temel taşını Vali Abdurrahman Paşa koyarak yaptırılmasına başlanan idadi mektebi; keşfi gereğince verilen para ile bitirilemedi. Buna iki defa para ilave edildiği halde Sinop'a vardığımda mektebi üstü bile kapanmamış buldum. Hâlbuki bu mektebin yapılmasına memur edilen komisyon azasından üçünün mükemmel birer ev yaptırıp içine kuruldukları anlaşılmıştı.”⁵⁴⁸

1892 senesine gelindiğinde idadinin inşa çalışmaları başlamıştır ancak bu süreçte idadinin rüşdiye mektebinde eğitim hayatına başlaması kararlaştırılmıştır. Nitekim inşaat bitene kadar mekteb-i rüşdiye binasında idadi eğitimi devam etmiştir.⁵⁴⁹ Yılan hikâyesine dönen Sinop idadisinin inşası 1898 yılının Aralık ayında tamamlanmıştır.⁵⁵⁰ Kesme taştan iki katlı ve kemerli pencerelere sahip bina, neo-klasik üslup ile inşa edilmiştir.⁵⁵¹ 1900 senesinde ise idadinin resmi açılışı yapılmıştır.⁵⁵² Ancak bundan birkaç sene sonra, 1904 senesinde, bir hademenin dikkatsizliği sonucu idadide yangın çıkmıştır. Yangında binanın ahşap kısımları tamamen yandığından, kapatılan rüşdiye binasında eğitime devam edilmiştir.⁵⁵³ İdadide çıkan bu yangının hademe yüzünden mi yoksa okulun müdürü Salih Efendi'nin dikkatsizliği yüzünden mi çıkmış olduğu tartışmalı bir konudur. Devlet bu konudaki tüm iddiaları araştırmıştır.⁵⁵⁴ Olaydan kısa bir süre sonra idadi müdürü Salih Efendi Beyrut Mekteb-i İdadisine tayin edilmiştir.⁵⁵⁵

Tablo No 4.4 1893 tarihinde Sinop Mekteb-i İdadisi hakkında bilgi⁵⁵⁶

⁵⁴⁷ “Sinop kasabasında evvelki sene bir mekteb-i idadi-i mülki ve diğer binaların inşasına mübaşeret ettirilmiş ve sair mahallerde başlattırılan bu misüllü ebniye, biavnihî taala hitampezir olmuş ise de Sinop'ta bu mühim binalardan hiçbirinin inşaatı nasılsa henüz hadd-i hitama tekarrub edememiştir.” *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1317, s. 476.

⁵⁴⁸ Ebubekir Hâzım Tepeyran, *Hatıralar*, Pera Turizm Yayınları, İstanbul 1998, s. 97.

⁵⁴⁹ BOA, DH. MKT, 2046/103 12 B 1310/30 Ocak 1893.

⁵⁵⁰ BOA, İrade Maarif (İ.MF.), 5/29 04 Ş 1316/18 Aralık 1898; BEO, 1244/93298 07 Ş 1316/21 Aralık 1898.

⁵⁵¹ Deniz Esemeli, *a.g.t.*, s. 159.

⁵⁵² BOA, MF. MKT, 501/11 01 M 1318/01 Mayıs 1900.

⁵⁵³ BOA, MF. MKT, 773/42 18 M 1322/04 Nisan 1904.

⁵⁵⁴ BOA, MF. MKT, 800/50 18 C 1322/30 Ağustos 1904.

⁵⁵⁵ BOA, MF. MKT, 825/37 10 ZA 1322/16 Ocak 1905.

⁵⁵⁶ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Def'a 17, 1311, s. 248.

Görevi	İsmi	Talebe Sayısı
Müdür	Abdülkerim Efendi	67
Fransızca ve Tarih Muallimi	Abdülkerim Efendi	
Ulum-u Diniyye ve Farsi Muallimi	Mes'ud Efendi	
Hesab ve Hendese Muallimi	Talib Efendi	
Coğrafya ve Türkçe Muallimi	Hacı Mahmud Efendi	
Arabi ve Hüsn-ü Hat Muallimi	Münhel Efendi	
Resim Muallimi	Faik Efendi	
Mübessir	Niyazi Efendi	

Tablo No: 4.4'de gösterilen Sinop İdadi Mektebi hakkında ilk bilgiler 1893 tarihli vilayet salnamesinde yer almaktadır. Bu tarihte idadi binası henüz inşaat halinde olduğu için rüşdiye binasında eğitim verildiği anlaşılmaktadır. Bir yıl sonra, 1894 senesinde talebe sayısı 70'e yükselirken, Hüsn-ü Hat muallimi Cemal Efendi olarak değişmiştir.⁵⁵⁷ 1896 senesinde mektebin müdürü Fevzi Efendi, Coğrafya ve Arabi ve Resim muallimi Necib Efendi, Hesap ve Hendese muallimi Niyazi Efendi olarak değişmiştir. Ayrıca Ali isminde bir hademenin de görev yaptığı görülmektedir. Bu yıl mektebin talebe sayısı ise 80'e yükselmiştir.⁵⁵⁸ 1899 senesinde mektebin talebe sayısı 72 iken, bir talebe de gayrimüslimdir.⁵⁵⁹ 1901 senesinde mektebin müdürü Fransızca ve tarih ve hıfz'ül sıhha muallimi Salih Efendi, hesap ve hendese ve cebir muallimi Faik Efendi ve Coğrafya muallimi Yanko Efendi olarak değişirken, öğrenci sayısı 68'e düşmüştür. Bu öğrencilerin 62'si Müslüman iken, 6'sı gayrimüslim tebaaya mensuptur.⁵⁶⁰

1903 senesinde mekteb-i idadinin müdürü; Fransızca, malumat-ı ziraiyye, sıhhiye, ilm-i eşya, usul-u defter muallimi Mehmed Salih Efendi'dir. Hendese, hesap, cebir, Türkçe muallimi Mehmed Cemal Efendi; Coğrafya, kitabet, hüsn-ü hat muallimi Mehmed Faik Efendi; Arabi, farsi, resim muallimi Edhem Pertev Efendi; Tarih ve

⁵⁵⁷ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Def'a 18, 1312, s. 312.

⁵⁵⁸ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Def'a 19, 1314, s. 239.

⁵⁵⁹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def'a 2, 1317, s. 1307.

⁵⁶⁰ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def'a 4, 1319, s. 729.

Türkçe muallim vekili ise Mehmed Zeki Efendi olarak değişmiştir. Hademe olarak da Mehmed Ağa göreve başlamıştır. Bu yıl mektebin talebeleri arasında, gayrimüslim öğrencilerin sayısı artmıştır. Toplam 89 talebesi olan mektebin 12 talebesi gayrimüslim tebaaya mensuptur.⁵⁶¹ 1908 senesine gelindiğinde mektebin öğrenci sayısının hayli fazlası olması nedeniyle bir müdür muavini ihtiyacı doğmuştur. Bu göreve ise 15 yıllık eğitim tecrübesi bulunan ve hâlihazırda Sinop İdadisi'nde hesap ve hendese muallimi olarak görev yapan Mehmed Faik Efendi layık görülmüştür.⁵⁶²

Tablo No: 4.5 Sinop Mekteb-i İdadisi talebe sayıları⁵⁶³

Eğitim Yılı	1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf	4.Sınıf	Mezunlar
1892-1893	26	13	1	-	-
1894-1895	33	19	3	4	5
1897-1898	17	7	7	10	4
1898-1899	16	13	8	9	10
1899-1900	23	31	17	9	8
1900-1901	23	31	17	9	5
1901-1902	25	24	17	9	5
1904-1905	26	31	12	12	8
1905-1906	15	11	20	10	11
1906-1907	31	14	17	21	8
1907-1908	26	31	13	10	21
1908-1909	21	20	23	10	10

⁵⁶¹ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Def'a 21, 1321, s. 283.

⁵⁶² "On beş senelik mesa'i-i vâkıa ve hidemât-ı hasenesine mükâfâten yüz elli guruş maaşlı Sinop mekteb-i idadisi müdür muavinliğine ta'yinî esbâbının istikmâline dair mekteb-i mezkûr hesâb ve hendese mu'allimi Mehmed Faik Efendi tarafından gönderilen istid'aname leffen takdim kılınmış ve icrâ-yı icâbı mütevakkıf-ı müsaade-i celile-i cenâb-ı nezaretpenahileri bulunmuştur. Ol babda emr-ü ferman hazreti menlehül emrindir." BOA, MF. MKT, 1062/5 25 CA 1326/25 Haziran 1908.

⁵⁶³ "1892 tarihinden 1931 tarihine kadar olan bilgiler Sinop Ortaokulu'nda Türkçe öğretmenliği yapan Hafız İsmail Hakkı Şahinoğlu tarafından kaleme alınmıştır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Turgay Altun, *Mekteb-i İdadi'den Öğretmenevine Bir Asır (1885-1985)*, Sinop 2012, s. 154-161.

Sinop Mekteb-i İdadisi birçok vesile ile arşiv belgelerine konu olmuştur. Yapım aşamasında yıllarca süren belge trafiğinin yanı sıra, okulun muallimleri ile ilgili de çok sayıda belge mevcuttur. Belgeler ekseriyetle okula atanan muallimler ile ilgilidir. Bu belgelere bir örnek; Talib Efendi'dir. Tablo No:4.4'de Sinop İdadisinin hesap ve hendese muallimi olarak gösterilen Talib Efendi, Kastamonu idadisinden mezun olduktan sonra, 1893 senesinde Sinop idadisinde muallim olarak göreve başlamıştır.⁵⁶⁴ Başladıktan 2 ay sonra Sinop Rum mektebinde Lisan-i Osmani muallimi Nevres Efendi'nin yerine Talib Efendi'nin tayin edilmesi düşünülmüşse de bu gerçekleşmemiştir.⁵⁶⁵ Daha sonra bir hastalık geçiren Talib Efendi'ye iki ay izin verilmiştir.⁵⁶⁶ Resim muallimi Ali Faik Efendi'nin Dersaadet İstihkâm Alayı'na tayin olmasıyla beraber boşalan Resim muallimliği görevinin de Talib Efendi'ye verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak resim konusunda yetkin olduğunu anlayabilmek için kendisinin iki adet resim yapması istenmiştir.⁵⁶⁷ Resimleri başarılı bulunan Talib Efendi; hesap, hendese ve resim muallimi olarak görevine devam etmiştir.⁵⁶⁸ Talib Efendi, vefat ettiği 1896 yılına değin bu üç dersin muallimi olarak eğitim vermiştir.⁵⁶⁹ Sinop idadisinde görev alan muallimler ve tayinleri ile ilgili buna benzer birçok örnek bulmak mümkündür. Ancak bu örnekten yapabildiğimiz çıkarım; bir muallimin birden fazla ders verirken, bu derslerde yetkin olduğunun kanıtlanması gerektiğidir. Rüşdiyelerde ve idadilerde bir muallimin birden fazla ders verdiğini sıklıkla gördüğümüz için, bu bilgi eğitim kalitesi hususunda oldukça değerlidir.

4.1.5. Medreseler

İslam tarihinde eğitim ve öğretime mahsus yerin genel adı olan medrese, Osmanlı devletinde Orhan Gazi'nin 1331 senesinde kurduğu İznik Medresesi'nden itibaren görülmektedir.⁵⁷⁰ Genel olarak; İslami bilimler ve müspet bilimler okutulan medreselerin yanında bazı ihtisas mektepleri de kurulmuştur. Darü'l- Hadis, Darü'l- Tıp, Darü'l-Mesnevi ve Darü'l- Kurra bunlar arasındadır. Özellikle, Medrese-i Etibba (tabipler medresesi) adıyla anılan, delilerin tedavi edildiği ve öğrencilerin kalifiye birer tabip olarak yetiştikleri medreseler dikkate değerdir.⁵⁷¹ Aynı dönemde Avrupa'da delilerin yakıldığı düşünülürse, bu medreselerin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Özellikle,

⁵⁶⁴ BOA, MF. MKT, 175/116 06 M 1311/20 Temmuz 1893.

⁵⁶⁵ BOA, MF. MKT, 183/152 28 RA 1311/09 Ekim 1893.

⁵⁶⁶ BOA, MF. MKT, 188/43 19 CA 1311/28 Kasım 1893.

⁵⁶⁷ BOA, MF. MKT, 184/56 05 R 1311/16 Eylül 1893.

⁵⁶⁸ BOA, MF. MKT, 216/15 27 M 1312/31 Temmuz 1894.

⁵⁶⁹ BOA, MF. MKT, 317/2 17 Z 1313/30 Mayıs 1896.

⁵⁷⁰ Mehmet İpşirli, "Medrese", *DİA*, C. XXVIII, s. 327-333.

⁵⁷¹ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 63.

Fatih Sultan Mehmed döneminde önemli düzenlemeler yapılan medreseler zamanla bozulma emareleri gösterse de imparatorluğun sonuna kadar eğitim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Medreselerde dersler genellikle soru-cevap veya karşılıklı konuşma şeklinde işlenirken, talebeleri münazara etmeye alıştıran bir sistem mevcut idi. Dersler medrese binasında yahut camilerde yapılırdı.⁵⁷² Camilerde yapılan derslere halkın da katılım sağlaması, derslerin belli oranda halka da sirayet etmesini sağlardı. Ayrıca medrese talebelerinin, medresede öğrendiklerini cami ve mescitlerde halka aktarmaları da teşvik edilirdi.⁵⁷³

II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağında bulunan medreselere dair ilk bilgiler 1889 vilayet salnamesinde yer almaktadır. Salnamede yer alan bilgilere göre; Sinop kazasında üç adet, Gerze’de bir adet, Boyabat’ta ise beş adet medrese bulunmaktadır.⁵⁷⁴ Salnamelerde bu medreselerin talebe sayıları, hocaları vb. ayrıntıları verilmeyip yalnızca sayılarına değinilmiştir. Medreselere dair ilk ayrıntılı bilgiler ise maarif salnamelerinde yer almaktadır.

Tablo No: 4.6 Sinop Sancağında bulunan medreselere dair bilgiler (1899)⁵⁷⁵

Medresenin İsmi	Bulunduğu Yer	Banisi	Müdürrisi	Talebe Sayısı
Kemal Dede	Kemal Dede	Abdülbaki ve	Ahmed	20

⁵⁷² “Medreselerin müfderatı: 1. Sene: İlm-i Sarf (Emsile, Bina, Maksud, Nüzhet et-Taraf fî ilmu's- Sarf), Talimu'l-Müteallim, Taüm-i Kur'ân ve Tecvîd, Hat, İmlâ, Sarf-ı Osmânî ve Kavâid-i Farişî, Muhtasar Hesap. 2. Sene: İlm-i Nahv (Avamil, İzhar), Fıkıh (Merakiyi'l-Felâh), Şuzuru'z- Zeheb, Talim-i Kur'ân, Kavaidü'l-Arab, Gülistan (Farsça), He- sap, İmlâ, Kavaid-i Osmânî. 3. Sene: Nahiv (Molla Cami, Mugni'l-Lebib), Fıkıh (Mülteka), Şâfiye, Vaz', İnşa, Mebadi-i Hendese, Hesap. 4. Sene: Nahv-i İkmal, Şâfiye, Mülteka, Alâka, İsagoci, Muhtasar Coğ- rafya, Hendese, İnşa, Cezeri. 5. Sene: Fenâri, Ma'ani, İlmü'l Aruz ve'l-Kavâfi, İlm-i Faraiz, Coğraf-ya-yı Umûmî, Cebr ve'l-Kitabet. 6. Sene: İlm-i Mantık (Şemsiye ve el-Kutub), Ma'ani (Muhtasar ve Sil- kutî'nin başlarından), Kaside-i Bürde, Bânet Suâd, Muallâkât, İlmü'l-Kırae, Hikmet, Cebir, Kitabet-i Arabiyye, Usul-ü Ter-cüme. 7. Sene: Kutb, Şerh-i Akaid, Usul-ü Fıkıh, Şerhü'l-Menar, Şerhü'l-Ve- cîz, Âdâb-ı Münazara, Makamat-ı Harîrî, Hikmet-i Cedide, Hey'et, Kimya, Mavalid. 8. Sene: Şerh-i Akâid (Hayalî ile beraber yarısı), Meşarîku'l-Envar, Şer- hü'l-Menar, Şerhü'l-Vecîz, Usul-ü Hadîs, Makamat-ı Harîrî, Usul-ü Sâk, Tarih-i İslâm, Kozmografya (Hey'et), Mevalid. 9. Sene: Hikmet-i Sa'diye, Meşarîku'l-Envar, Tefsir-i Beyzavî, Dîvan-ı Hammase, Usul-ü Hadîs, Siyer, Tarih ve Coğrafyayı Umûmî.10. Sene: Celâl ma' Gelenbevî, Milêl ve Nihel, Muhtasar Fasil, Tefsir-i Beyzavî, Tuhfe-i isnâ aşeriyye, İzhârü'l-Hakk, Siyer, Tarih ve Coğrafyayı Umûmî. 11. ve 12. Seneler: Hidaye, Sahîh-i Buhârî veya Sahîh-i Müslim, Tefsir-i Beyzavî, Mufassal Tarih-i Osmânî, Coğrafyayı Umûmî.” Mustafa Ergün, “II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durumu ve Islah Çalışmaları”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXX, S. 1-2. Ankara 1982, s. 79-80.

⁵⁷³ Mustafa Şanal, “Osmanlı Devleti’nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, Yıl: 2003/1, s. 149-168.

⁵⁷⁴ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Def’a 15, 1306, s. 474-484.

⁵⁷⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def’a 2, 1317, s. 1318-1321.

Medresesi	Mahallesi	Mahmud Paşa	Efendi	
Necatiyye Medresesi	Tepe Mahallesi	Mustafa Efendi	Ahmed Efendi	72
Mahmud Ağa Medresesi	Cami-i Kebir Mahallesi	Abdülbaki ve Mahmud Paşa	Hafız Ali Efendi	60
Taş Medrese	Kemal Dede Mahallesi	İsfendiyar Gazi	Ali Efendi	6
Sultan Alaeddin Medresesi	Cami-i Kebir Mahallesi	Sultan Alaaddin	Ali Lütüfî Efendi	73
Hamidiyye Medresesi	Gerze Kasabası	Ömer Efendi	Hafız Salih Efendi	90

Tablo No: 4.6 incelendiğinde Sinop sancağında 6 adet medrese olduğu görülmektedir. Bu medreselerden ilk dört tanesi; Kemal Dede, Necatiyye, Mahmud Ağa ve Taş Medrese Boyabat kazasında bulunmaktaydı. Sultan Alaeddin Medresesi Sinop kazasında bulunurken, Hamidiyye Medresesi Gerze kasabasında yer almaktaydı. Her medresenin bir kurucusu ve müderrisi bulunurken, altı medresede bulunan toplam talebe sayısı 321'di. Burada dikkat çeken husus ise sancak merkezi olan Sinop kazasında yalnızca bir medrese bulunurken, Boyabat kazasında dört medrese bulunmasıdır. Boyabat kazasının muhafazakâr yapısının bu dağılımda etkili olduğu söylenebilir.

Tabloda gösterilen Sultan Alaeddin Medresesi, Pervane Medresesi olarak da anılmaktadır. Bu medrese, Sultan Alaeddin camiinin avlusunda olduğundan Osmanlı kaynaklarında Alaeddin Medresesi olarak yazılmıştır. Ancak Muinüddin Süleyman Pervane tarafından yaptırıldığından, Pervane Medresesi olarak da anılmıştır. Medrese 1262 tarihinde Sinop şehrini geri alan Muinüddin Süleyman Pervane'nin fethin anısına yaptırmış olduğu bir yapıdır. Kesme taştan yapılmış olan yapının güney tarafında kenarları mermerden geniş bir avlusu ve avlu boyunca uzanan 16 adet hücresi vardır.⁵⁷⁶ Bugün hala mevcut olan bu yapı, II. Abdülhamid döneminde bir dizi tamirat geçirmiştir. H. 1306 (M. 1888-1889) senesinde Sinop sancağı mutasarrıfı Faik Bey zamanından onarılan medreseye tamiratla alakalı olarak bir de kitabe konmuştur.⁵⁷⁷ Tabloda

⁵⁷⁶ M. Şakir Ülkütaşır, *a.g.m.*, s. 141.

⁵⁷⁷ İsmail Ulus, *a.g.e.*, s. 71-72.

gösterilen medreseler, bir tanesi dışında Sinop merkezde yer almaktaydı. Merkez dışında yer alan tek medrese ise Hamidiye Medrese'dir. Gerze kasabasında yer alan medrese, 1898 Eylül'ünde bir tören ile açılmıştır.⁵⁷⁸

1901 senesine gelindiğinde ise medreselerde ve talebe sayılarında değişiklikler olduğu göze çarpmaktadır. Kemal Dede Medresesi'nin talebe sayısı 45'e yükselirken, müderrisi Ahmed Tevfik olmuştur. Necatiyye Medresesi 12 talebe eksilerek 60 talebeye düşmüştür. Mahmud Ağa Medresesi'nin talebe sayısı 35'e düşerken, medresenin müderrisi de Hacı Mehmed Efendi olarak değiştirilmiştir. Bu yıl Taş Medreseye ait bilgi bulunmamaktadır. Sultan Alaeddin Medresesi'nin müderrisi aynı kalırken, talebe sayısı 30'a düşmüştür. Hamidiye Medresesi'nin ise müderrisi ve talebe sayısı sabit kalmıştır.

1899 senesi verilerinde olmayıp, 1901 verilerinde bulunan 2 adet medrese bulunmaktadır. Bunlardan ilki Sinop kazasında bulunan Hacı Mehmed Ağa Medresesi'dir. Medresenin banisi Hacı Mehmed Ağa iken, müderrisi Lütfi Efendi'dir. Talebe sayısı ise 32 olarak gösterilmiştir. Mehmed Ağa Medresesi H. 1272 (M. 1855/1856) tarihinde El-Hac Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. Alaeddin Medresesinin batısında yer alan bu medrese küçük bir bahçe içinde yer alan ahşap bir binadan müteşekkildir.⁵⁷⁹ İkincisi ise Tevfikiyye Medresesi'dir. Medrese Ayancık kasabasında yer almaktadır. Medresenin kurucusu Ayancık ahalisi olarak gözükmektedir, müderrisi Müftü Hüsameddin Efendi'dir. Talebe sayısı ise 3 olarak gözükmektedir.⁵⁸⁰

4.2. Maarif Meclisleri

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda idari yapılanması büyük oranda değişmiştir. Vilayet Nizamnameleri ile eyaletler vilayetlere dönüştürülürken, vilayetlere bağlı sancaklar teşkil edilmiştir. Mutasarrıfların yönetimi altında bulunan sancaklarda, maarif işlerinin doğru yürütülmesini sağlamak amacıyla maarif meclisleri kurulmuştur. Bu meclisler sancağın her türlü eğitim faaliyetinden sorumludur. Sinop sancağında ise maarif meclisleri 1878'den itibaren görülmeye başlamıştır.

1878 yılında Sinop sancağında kurulan maarif meclisinin üyeleri şunlardır: Müftü Hacı Ali Efendi, Mustafa İzzet Efendi, Muhammed Emin Efendi ve Hüseyin Efendi.⁵⁸¹ 11 sene sonra kurulan 1889 yılı maarif meclisi ise şu üyelerden oluşmaktaydı:

⁵⁷⁸ BOA, Y..PRK.UM., 43/75 02 CA 1316/18 Eylül 1898.

⁵⁷⁹ Hüseyin Hilmi, *a.g.e.*, s. 31.

⁵⁸⁰ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, Def'a 4, 1319, s. 758-759.

⁵⁸¹ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Def'a 10, 1295, s. 68.

Reis-i Müftü, Hafız Ali Lütü Efendi, Osman Nuri Efendi ve Mehmed Emin Efendi.⁵⁸² Her iki tarihte ve bu tarih aralığında maarif meclislerinin 4 üyeden oluştuğu görülmektedir. Ancak ilerleyen yıllarda bu durum değişmiş, maarif meclislerinin üye sayısı ve etki alanı arttırılmıştır.

1896 senesi verilerinde Maarif Meclisi'nin yapısının bir hayli değiştiği görülmektedir. Bu tarihte meclise mutasarrıf başkanlık ederken, sekiz kişilik bir aza grubu bulunmaktadır. Buna göre Maarif Meclisi'nin üyeleri: Reis Mutasarrıf Bekir Sadık Paşa, Tahrirat Müdürü Talat Efendi, Müftü Efendi, Belediye Reisi Hasan Efendi, Hafız Emin Efendi, Mekteb-i İdadi Müdürü Efendi, Orman Müfettişi Muhtar Efendi, Yorgani Efendi ve Sandık Emni Mustafa Efendi.⁵⁸³

1903 senesi verilerinde Maarif Meclisi üyeleri ise şunlardır: Mutasarrıf Mustafa Tevfik Paşa, Naib Hasan Veliyüddin Efendi, Tahrirat Müdürü Mirat Efendi, Mekteb-i İdadi Müdürü Mehmed Salih Bey, Belediye Reisi Hacı Hasan Efendi, Katib Mesud İsmail Hakkı, Sandık Emni ve Belediye Reisi Hacı Hasan Efendi.⁵⁸⁴ Görüldüğü üzere II. Abdülhamid döneminin başlarında üye sayısı daha az olan meclislerin üyeleri zamanla giderek artmıştır. Üye sayıları yalnızca nicelik olarak artmakla kalmayıp, nitelik olarak da artmıştır. Özellikle mekteb-i idadi müdürünün üyelere dâhil edilmesi, maarif işlerinin içinden olması hasebiyle önemlidir.

4.3. Kütüphaneler, Müellifler ve İlim Adamları

Osmanlı Devleti'nde kütüphanelere ilk kez Yıldırım Bayezid devrinde rastlanmıştır. Ondan sonraki padişahlar da muhtelif yerlerde kütüphanelerin kurulmasını sağlamıştır. 16. yüzyılda kütüphaneler, medreselerin değişilmez bir tamamlayıcısı olarak görülmüş ve hemen her medresenin yanında bir de kütüphane kurulmuştur. 17. yüzyılda ise bir mektebin veya kurumun içinde değil, müstakil binalarda bağımsız kütüphaneler kurulmaya başlanmıştır. II. Mahmud döneminde eğitim alanında görülen yeniliklerin bir parçası olarak, kütüphaneler kasabalarda dahi kurulmaya başlamıştır.⁵⁸⁵ 19. ve 20. yüzyıllarda ise kütüphanelerin ve kitapların sayısı giderek artmıştır.

Osmanlı Devleti'nde padişahların şahsına ait özel kütüphaneler, konaklar, evler ve çeşitli mekânlarda kurulan şahsi kütüphaneler; cami, medrese, mektep vb. eğitim kurumlarının çevrelerinde kurulan kütüphaneler; tekke, zaviye, mescit gibi dini

⁵⁸² *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Def'a 15, 1306, s. 468.

⁵⁸³ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Def'a 19, 1314, s. 236.

⁵⁸⁴ *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, Def'a 21, 1321, s. 281.

⁵⁸⁵ İsmail E. Erünsal, "Kütüphane", *DİA*, C. XXVII, s. 11-32.

kurumların çevresinde kurulan kütüphaneler ve müstakil binaya sahip bağımsız kütüphaneler olmak üzere beş çeşit kütüphane görülmektedir.⁵⁸⁶ Sinop sancağındaki kütüphaneler dini-egitim eksenli kurumların etrafında kurulan türden kütüphanelerdir.

II. Abdülhamid döneminde Sinop sancağında bulunan kütüphanelere dair ilk malumat 1876 tarihli vilayet salnamesinde yer almaktadır. Buna göre, Boyabat Kemal Dede Cami-i Şerifi kütüphanesinde 350 adet kitap bulunmaktaydı.⁵⁸⁷ 1889 senesinde ise Sinop ve Boyabat'ta birer tane olmak üzere sancakta 2 adet kütüphane olduğu görülmektedir.⁵⁸⁸

1899 senesi maarif salnamesinde Kastamonu Vilayetinde bulunan tüm kütüphanelerin kuruluş tarihleri ve kitap sayılarına dair malumat verilmiştir. Buna göre; Kastamonu Vilayetinde 26 adet kütüphane bulunurken, bunlardan yalnızca 2 tanesi Sinop sancağında bulunmaktadır. Birisi Sinop merkez kazada bulunurken diğeri Gerze nahiyesinde yer almaktadır. Bunlar; Alaaddin Kütüphanesi ve Ömer Efendi Kütüphaneleri'dir.

Alaaddin Kütüphanesi; Sinop merkez kazasında bulunan kadim bir kütüphanedir. Yapılış tarihi meçhul olan bu kütüphane Cami-i Kebir mahallesinde bulunmaktaydı. Kütüphanede kitap sayısı ise 148'dir. Ömer Efendi Kütüphanesi; Gerze nahiyesinde yer alan, sancağın ikinci kütüphanesidir. Yapım tarihi H. 1315 (M. 1897-1898) olan kütüphanede, 30 adet kitap bulunmaktaydı.⁵⁸⁹ Kitap sayıları itibariyle buralara kütüphane demek bile çok doğru değildir. Bunlar daha ziyade kitaplık olarak adlandırılabilir.

Osmanlı Devleti'nde kütüphaneler kitap sağlamak için çeşitli usuller benimsenmiştir. Vakıf sahiplerinin vakfetmesi, satın alma, çeşitli kişilerin vakfetmesi, istinsah edilmesi, yabancı devletlerden hediye olarak gelmesi, müsadere edilmesi ve ganimet olarak alınması gibi çok çeşitli şekillerde kitaplar elde edilmiştir.⁵⁹⁰ Kastamonu vilayeti genelindeki kütüphanelerde toplam 7.307 kitap bulunurken, bunların 178'i Sinop sancağında bulunmaktaydı. Özetle; Sinop sancağı Kastamonu vilayetindeki kütüphanelerin %7,6'sına, kitapların %2,4'üne sahipti. Kastamonu vilayetinde bir adet

⁵⁸⁶ Hakan Anameriç, "Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi", *OTAM (Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi)*, S. 19, Ankara 2006, s. 57.

⁵⁸⁷ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Def'a 8, 1293, s. 143.

⁵⁸⁸ *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Def'a 15, 1306, s. 474-484.

⁵⁸⁹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Def'a 4, 1319, s. 764-765.

⁵⁹⁰ Hakan Anameriç, *a.g.m.*, s. 58.

matbaa bulunurken, Sinop sancağında matbaa bulunmamaktaydı. Yalnızca bu bilgilere bakarak Sinop sancağındaki kültürel hayatın çok aktif olmadığı anlaşılmaktadır.

Sinop doğumlu devlet adamları, ulema ve müelliflerin sayısı çok fazla olmamakla birlikte her dönem devlet kademelerinde yer almıştır. Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı 3 ciltlik eserinde 14 adet Sinoplu müellifin ismi zikredilmektedir. Bunlar: İlyas Sinobi, Nebi İbn-i Turhan, Muslihuiddin Mustafa, Ahmed, Ahmed ibni Muhammed, Şemseddin, Abdullah Ahdi İbni'l- Kadı Sinobi, Yusuf İbni Durmuş,⁵⁹¹ Halil ibn-i Resul,⁵⁹² Mü'min İbn-i Mukbil Sinobi,⁵⁹³ Ömer Şifai İbn-i Şey Hasan Efendi,⁵⁹⁴ Safayi⁵⁹⁵ ve Osmanlı'nın ünlü kaptanlarından Seydi Ali Reis'dir.⁵⁹⁶ Bunların dışında Beyani de tezkire sahibi önemli bir yazardır.⁵⁹⁷

Mehmed Süreyya'nın Sicil-i Osmani adlı eserinde Sinop doğumlu 10 ilim adamı, 4 devlet memuru, 5 şeyh, 1 kadı ve 2 ordu mensubu olmak üzere 22 kişi bulunmaktadır. Bunların isimleri: Abdürrahim Efendi, Ahmed Efendi, Akşeyh, Hasan Efendi, Hüsameddin Efendi, Kilitçioğlu, Mehmed Efendi (3 adet), Musli Mustafa Efendi, Ali Aga, Mustafa Bey, Hüseyin Ağa, Seydi Ali Reis, Ali Pir Efendi, Dede Efendi, Mehmed Efendi, Safayi Çelebi, Sinan Efendi, Arifi Mustafa Efendi, Mehmed Bey ve Rüşdi Mehmed Paşa'dır. Bu isimler arasında sadrazamlığa kadar yükselmesi ve yakın dönem Osmanlı tarihinde oldukça önemli bir yeri olması hasebiyle Mütercim Rüşdi Paşa⁵⁹⁸ oldukça önemlidir. Sinop doğumlu olup, Osmanlı'nın son döneminde yetişen ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında etkili olan birçok devlet adamı da vardır. Bunlar arasında; Şerif Bey, Yusuf Kemal Tengirşenk,⁵⁹⁹ Rıza Nur,⁶⁰⁰ Abdullah Karabina, Hakkı Hami Ulukan, Mehmet Şevket Peker ve Kemalettin Sami Gökçen gibi milletvekilliği yapmış isimler sayılabilir.

⁵⁹¹ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (hzl. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), C. I, Meral Yayınevi, İstanbul 1972, s. 352.

⁵⁹² Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *a.g.e.*, s. 341.

⁵⁹³ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *a.g.e.*, s. 222.

⁵⁹⁴ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *a.g.e.*, s. 228.

⁵⁹⁵ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *a.g.e.*, s. 133.

⁵⁹⁶ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *a.g.e.*, s. 290.

⁵⁹⁷ Gülçin Tanrıbuyurdu, "Beyani'nin Sinop Şehrengizi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2016, s. 1637-1661.

⁵⁹⁸ Sinop/Ayancık doğumlu olan Mütercim Rüşdi Paşa hakkında bilgi için bkz. Abdullah Saydam, "Mütercim Rüşdi Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 202-203.

⁵⁹⁹ Yusuf Kemal Tengirşenk hakkında bilgi için bkz. Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2001.

⁶⁰⁰ Rıza Nur hakkında bilgi için bkz. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967.

SONUÇ

Kadim Sinop şehrinin zengin tarihi ve özellikle eskiçağlardaki önemli konumu birçok çalışmaya konu olmuştur. Şehir hakkında eksik kalan çalışmalar ise daha ziyade Osmanlı dönemini ihtiva eden çalışmalardır. Elbette Sinop'un tarihi yalnızca eskiçağlardan ibaret değildir. Her ne kadar eski çağdaki önemini kaybetmiş olsa da burası Osmanlı Devleti'nin bir sancak merkezidir ve imparatorluğun yansımaları burada da görülmektedir. Bu nedenle çalışmamız, Sinop şehir tarihinin eksik olan önemli bir kısmını kapatmaya, katkı sağlamaya çalışmıştır.

19. yüzyıla kadar önemli bir ticaret limanı ve tersanesi olan Sinop şehri, 1853-1856 Kırım Harbi sonrası sahip olduğu bu konumu hızla kaybetmiştir. Tarihe "Sinop Baskını" olarak geçen bu elim hadise sonucu şehirde fiziksel hasarlar meydana gelirken, şehrin geleceği de ağır bir darbe almıştır. 1856 Paris Anlaşması ile Karadeniz'de tersane bulundurmayaacağı kabul eden Osmanlı Devleti, adeta Sinop tersanesinin kapısına kilit vurmak zorunda kalmıştır ki bu durum şehir açısından oldukça kötü sonuçlar doğurmuştur. Tersane ve liman ile birlikte Sinop şehri de eski konumunu kaybetmiştir.

II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde eski parıltılı günlerinden uzak bir Sinop bulunmaktaydı. Kastamonu Vilayeti'ne bağlı bir sancak merkezi olması hasebiyle, Osmanlı taşra teşkilatının önemli bir parçası olan şehir, merkezden atanan mutasarrıflar tarafından yönetilmekteydi. Şehri yöneten mutasarrıflar ve kendisine bu konuda yardımcı olan naip, müftü, kaymakam gibi üst düzey yöneticiler ile meclisler ve diğer yönetim organları çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Sancağın nüfusu ve demografik yapısı da müstakil bir başlık altında incelenmiştir. Buna göre; Sinop sancağında nüfus bilgileri dönemsel dalgalanmalar göstermiştir. İlk defa II. Abdülhamid döneminde modern anlamda yapılan nüfus sayımlarına göre sancakta, dönem boyunca 120-150 bin arasında insan yaşadığı görülmektedir. Bu nüfusun içinde Müslümanların yanı sıra Rumlar, Ermeniler, Kıptiler, Gürcüler gibi farklı unsurlar da bulunmaktadır. Nüfusun cinsiyet dağılımı incelendiğinde; 1877-1878 Rus Harbi ve 1897 Yunan Harbi sırasında erkek nüfusunun azalıp, kadın nüfusunun arttığı görülmektedir.

Sinop sancağında sosyal yaşam incelenirken, halkın iktisadi durumu üzerinde de durulmuştur. Zira ekonomi ve sosyal hayat birbirinden ayrı düşünülemez kadar girift bir yapıdadır. Şehirde liman önemli bir ekonomik enstrüman olarak öne çıkarken

bunun yanında tarım ve hayvancılık sancağın ana geçim kaynaklarıdır. Kuyumculuk faaliyetlerinin de yapıldığı şehirde bilhassa gümüş işlemeciliği gelişmiştir. Sancakta tarım, hayvancılık ve kuyumculuk kadar ormancılık faaliyetleri de gelişmiştir. Buradan elde edilen keresteler imparatorluğun çeşitli bölgelerine ihraç edilmiştir. Sancağın pazar ve panayırlar açısından da hayli zengin olduğu görülmüştür. Şehirde haftalık kurulan pazarların yanı sıra, sancakta yılda altı adet panayır organizasyonu yapılmaktaydı. Bu panayırların isimleri ve kuruluş tarihleri çalışmada ayrıntılı olarak incelenirken, Kastamonu Vilayeti genelinde kurulan on iki panayırın altısının Sinop'ta olması, ticari hareketliliği göstermesi açısından önemlidir.

Sinop'ta sosyal hayat incelenirken, bu hayatın şekillendiği mekânlar da ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Şehir büyük oranda ibadet merkezleri çevresinde genişlediğinden, sosyal hayatın yaşandığı mekânlar da genellikle dini eksenli mekânlar olmuştur. Bu durum Müslümanlar için olduğu kadar gayrimüslimler için de geçerlidir. Sancaktaki cami, mescit, türbe, hamam, çeşme, dergâh, ziyaretgâh, mezarlık vb. mekânlar genellikle II. Abdülhamid öncesinde yapılmış olsa da onun döneminde onarıldıkları anlaşılmaktadır. Çalışmamızda belgeleri ile ortaya koyduğumuz üzere, II. Abdülhamid döneminde yapılan çalışmalar ile Osmanlı öncesi ve erken Osmanlı dönemlerine ait birçok eserin günümüze kadar sağlam bir şekilde taşınması sağlanmıştır.

II. Abdülhamid döneminde yalnızca onarım faaliyetleri yapılmamış, kamu binaları ve eğitim kurumları da inşa edilmiştir. Bu dönemde kurulan tahaffuzhane ve hapisane şehrin sosyal hayatına fazlasıyla tesir etmiştir. Sancakta, II. Abdülhamid döneminde inşa edilen yapıların bugün de kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; eski İdadi binası Öğretmenevi olarak, eski Hükümet Konağı binası Adliye olarak kullanılmaktadır. Sinop Hapishanesi ise müze olarak, Sinop'a gelen ziyaretçilerin en fazla ziyaret ettikleri mekân olma özelliğini taşımaktadır. Özetle; II. Abdülhamid dönemi onarım ve inşa faaliyetlerinin, şehir silueti üzerindeki etkisi bugün hala canlı bir biçimde devam etmektedir.

II. Abdülhamid döneminde sürgün cezasının sıklıkla uygulandığı bilinen bir husustur. Bu cezadan nasibini alanlar genellikle belli sürgün merkezlerine gönderilmiştir. Sinop sancağı da önde gelen sürgün merkezlerinden biri olmuştur. Şehirde kale ve liman olması, hem kalebent hem de kürek cezaları için uygun bir ortam hazırladığından, buraya kalebent ve kürek cezasıyla birçok mahkûm gelmiştir. Gelen bu mahkûmların şehir halkı ile kaynaştığı, buradan toprak satın alarak esnaflık bile

yaptıkları olmuştur. Bu yönüyle sürgün cezası ile gelenlerin şehrin sosyal hayatına büyük oranda etki ettiğini söylemek mümkündür. Sinop'un sürgün merkezi olarak seçilmesinin nedeni ise yalnızca kale ve limanı değildir. İmparatorluğun diğer bölgelerinin çalkantılarından uzak olması da bu hususta etkili olmuştur. Görece sakin bir sancak olan Sinop sancağına gönderilen sürgünlerin hem kolay kontrol edilmesi hem de buradan ıslah olarak dönmeleri amaçlanmıştır.

Her ne kadar bir sürgün şehri olsa da incelediğimiz dönemde Sinop'ta suç oranı hayli düşüktür. Eşkivalık faaliyetleri ise rastlanmayacak kadar azdır. Şehrin, imparatorluğun diğer şehirlerine oranla hayli sakin ve olaysız bir hüviyete sahip olduğu görülmektedir. Sancakta en sık görülen suç tütün kaçakçılığı olarak göze çarpmaktadır. 1877-1878 Rus Harbi sonrası Batum'dan göç eden Gürcülerin Sinop'ta bir dönem silah kaçakçılığı yaptıkları da arşiv belgelerine yansımıştır. Ayrıca sürgün olarak gelen ve halkla bir arada yaşayan bazı kişilerin de suç işledikleri olmuştur. Yine Sinop hapishanesinden firar ederek suç işleyenler de olmuştur. Bunların yanında, devlet görevlilerinin de suça karıştıkları vakidir. Halkın yöneticiler konusunda yaptıkları şikâyetler devletin ilgili birimleri tarafından ivedilikle incelenip, gerekli cezalar verilmiştir. Elbette tüm bunlar imparatorluğun her yerinde ve her döneminde görülebilecek tarzda münferit suçlardır. Sinop, organize suçlara ve devletin bekasını tehdit eden oluşumlara rastlanmaması hasebiyle huzurlu bir şehir ve sancak olarak değerlendirilebilmektedir.

Sinop sancağında eğitim, imparatorluğun her köşesinde olduğu gibi II. Abdülhamid döneminde önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu dönem sancakta; Medrese, Sıbyan, İbtidai, Rüşdiye ve İdadi olmak üzere her seviyede okul bulunmaktaydı. Sinop, Gerze ve Boyabat'ta bulunan okulların öğrenci sayıları ve muallimleri çalışmada ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bunlardan çıkan sonuç ise; ortalama olarak 20 talebeye 1 muallim düştüğü ve talebe sayısının yıllar boyunca arttığı yönündedir. Yine II. Abdülhamid döneminin yeniliklerinden olan kızlara mahsus rüşdiyeler de sancakta görülmektedir. Sancak genelinde kurulan inas rüşdiyeleri ile kızların da eğitim alması sağlanmıştır. Ayrıca inşa edilen İdadi, sancaktaki eğitim faaliyetleri açısından oldukça önemlidir. Zira o dönem her sancakta idadi bulunmamaktaydı. Bunun yanı sıra sancakta gayrimüslim mektepleri de bulunmaktadır. Patrikhane bünyesinde bulunan bu okullar devletin denetimi altında eğitim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Sancak doğal afetler konusunda şanslı olsa da salgın hastalıklar konusunda o kadar şanslı değildir. Kolera ve Frengi, sancakta sıklıkla görülen hastalıklar olmuşlardır. 1853 Kırım Harbi sırasında yabancı askerlerin getirdiği hastalık, devam eden yıllarda Sinop ile Kırım arasında gidip gelen insanlar nedeniyle de artmıştır. Kırım ile iş yapan Sinop halkı, buradan getirdikleri Frengi veya belgelerdeki adıyla İlet-i Efrenciye'nin sancakta yayılmasına neden olmuşlardır. Bu yönüyle Sinop, Kastamonu ile beraber Frengi mücadelesinin en yoğun yaşandığı yerlerden birisi olmuştur. Önceleri seyyar tabip grupları aracılığıyla çözülmeye çalışılan bu problem, daha sonra sancakta kurulan frengi hastanesi ile halledilmeye çalışılmıştır. Tahaffuzhane ile birlikte frengi hastanesi, kolera ve frenginin önlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Sinop sancağında yaşanan kültürel hayata dair son tespitler kütüphaneler üzerinden yapılmıştır. Vilayette 7 bini aşkın kitap mevcut iken, bunların yaklaşık %2'si Sinop'ta idi. Bu açıdan, sancağın hayli zayıf kaldığını söylemek mümkündür. Zaten sancakta gazete/dergi vb. süreli yayın organlarının hayata geçmemiş olması, okuma alışkanlığının düşük olduğunun göstergelerindedir. Elbette nüfusun az olması, tarım ve hayvancılık ile geçinen halkın entelektüel ihtiyaçlarının sınırlı olması gibi hususlar bu durumun oluşmasında etkili olmuştur. Tüm bunlardan anlaşılabilir; Sinop sancağının düşük nüfusu, dar hinterlandı ve yıllar içinde azalan ticari faaliyetlerine paralel olarak sosyal ve kültürel hayatının da oldukça sakin ve durağan olduğudur.

Sonuç olarak; Sinop, barındırdığı çok çeşitli milletler ile Osmanlı Devleti'nin etnik mozaik yapısını yansıtan bir sancak olmuştur. Sancakta; Rumlar, Ermeniler, Çingeneler, Gürcü muhacirler ile millet-i hâkime konumundaki Türkler büyük oranda sorunsuz bir şekilde bir arada yaşamışlardır. Klasik dönemde görülen “pax otomana” olgusu, Sinop'ta 19. ve 20. yüzyıllarda da görülmeye devam etmiştir. Ekonomik ve kültürel açıdan çok hareketli olmayan sancak, her iki alanda da kendi yağında kavrulan bir hüviyettir. Sinop; sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan Osmanlı taşra teşkilatının en durağan ve sakin sancaklarından birisi olmuştur. II. Abdülhamid'in burayı sürgün merkezlerinden birisi yapmasında, bu durumun da etkisi olmuştur. Zira Sinop sancağı insanı kazanmak açısından oldukça elverişli bir yapıya sahiptir. Bugün de Türkiye'nin en mutlu şehri seçilen Sinop şehrinin, huzur ve mutluluğun kaynağı Osmanlı dönemine dayanmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Adliye ve Mezahib (İ..AZN.)

Babîali Evrak Odası (BEO)

Cevdet Adliye (C..ADL.)

Dâhiliye 1. Şube (DH. EUM. 1. Şb)

Dâhiliye Islahat (DH. TMİK. S..)

Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.)

Dâhiliye Muamelat (DH. TMİK. S.)

Dâhiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR.)

Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS.)

İrade Dâhiliye (İ.DH)

İrade Evkaf (İ..EV..)

İrade Maarif (İ..MF..)

İrade Şura-yı Devlet (İ..ŞD..)

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT.)

Meclis-i Mahsus (İ. MMS.)

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)

Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.)MKT. MHM.)

Sadaret Umum Vilayat Evrakı (A.)MKT.UM..)

Şurayı Devlet (ŞD.)

Yabancı Arşivler (YB..04.)

Yıldız Arzuhal Jurnal (Y..PRK.AZJ.)

Yıldız Askeri Maruzat (Y..PRK.ASK.)

Yıldız Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y..PRK.BŞK.)

Yıldız Hususi Maruzat (Y..A...HUS.)

Yıldız Komisyonlar Maruzatı (Y..PRK.KOM.)

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y..MTV.)

Yıldız Resmi Maruzat (Y..A..RES.)

Yıldız Sıhhiye Nezareti Maruzatı (Y..PRK.SH..)

Yıldız Ticaret ve Nafia Nezareti Maruzatı (Y..PRK.TNF.)

Yıldız Umumi (Y. PRK. UM.)

Yıldız Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dair (Y..PRK.MYD.)

Zabtiye (ZB.)

Vilayet Salnameleri

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1293). Matbaa-i Vilayet: Def'a 8.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1294). Matbaa-i Vilayet: Def'a 9.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1295). Matbaa-i Vilayet: Def'a 10.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1296). Matbaa-i Vilayet: Def'a 11.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1297). Matbaa-i Vilayet: Def'a 12.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1298). Matbaa-i Vilayet: Def'a 13.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1299). Matbaa-i Vilayet: Def'a 14.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1306). Matbaa-i Vilayet: Def'a 15.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1310). Matbaa-i Vilayet: Def'a 16.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1311). Matbaa-i Vilayet: Def'a 17.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1312). Matbaa-i Vilayet: Def'a 18.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1314). Matbaa-i Vilayet: Def'a 19.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1317). Matbaa-i Vilayet: Def'a 20.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi (1321). Matbaa-i Vilayet: Def'a 21.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Def'a 60, İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1322.

Maarif Salnameleri

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1316.

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1317.

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1318.

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1319.

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1321.

Şer'iyye Sicilleri:

Sinop Şer'iyye Sicili, Defter No:3, H. 1322/1328, M. 1904-1910.

Kaynak Eserler

AKBEY, Nazmiye, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2015.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C. I, Tekin Yayınevi, İstanbul 1979.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2006.

AKURGAL, Ekrem, "Sinop Kazıları", *Türkiye Arkeoloji Dergisi (TAD)*, VI. C.1, Ankara 1956.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

AKYOL, İbrahim Hakkı, "Tanzimat'ta Coğrafya ve Jeoloji", *Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul 1993.

ALTINÖZ, İsmail, "Çingeneler", *DİA*, C. Ek-1, İstanbul 2016.

- _____, İsmail, *Osmanlı Toplumunda Çingeneler*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 2013.
- ALTUN, Turgay, *Mekteb-i İdadi'den Öğretmenevine Bir Asır (1885-1985)*, Sinop 2012.
- AMİCİS, Edmondo, *İstanbul (1874)*, (çev. Beynun Akyavaş), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993.
- ANAMERİÇ, Hakan, “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi”, *OTAM (Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi)*, S. 19, Ankara 2006.
- ARICI, Hüseyin, *71 No'lu Şer'iyye Siciline Göre Sinop ve Çevresinde Sosyal Hayat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.
- ARSLAN, Enver, *Trabzon Vilayeti'nde Kolera (1892-1895)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2015.
- ARTUK, İbrahim, “Nişan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXIII.
- AVCI, Casim, “Nâib”, *DİA*, C. XXXII.
- AYDIN, Mahir, “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990.
- AYDIN, Mehmed Akif, “Osmanlı Devleti'nde Mahkeme”, *DİA*, C. XXVII.
- AYHAN, Halis, “Batılılaşma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. V.
- BALTACI, Cahit, “Mektep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXIX.
- BARCAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S.1-4, C. XIII, İstanbul 1954.
- BAŞOĞLU, Bekir, *Boyabat ve Çevresi Tarihi*, Doğu Matbaacılık, Ankara 1972.
- _____, *Sinop İli Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1978.
- BAŞOĞLU, İbrahim; Uçar, Ahmet; Doğan, Osman, *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2016.

BERBEROĞLU, Muhammet, *Beylikler Döneminde Sinop*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2010.

BEYDİLLİ, KEMAL, “Paris Antlaşması”, *DİA*, C. XXXIV, İstanbul 2007.

BIJIKYAN, P. Minas, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası (1817-1819)*, (çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:1411, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969.

BİLGİN Aydın, “Salname”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXVI.

BİNBAŞI M. Nasrullah – Kolağası M. Rüşdü – Mülazım M. Eşref, *Osmanlı Atlası (XX. Yüzyıl Başları)*, (hızl. Rahmi Tekin, Yaşar Baş), Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

BOYSAL, Yusuf, “Sinobun En Eski Buluntuları ve Kolonizasyonu Hakkında”, *TAD* VII. C. I, Ankara 1958.

CAHEN, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, (çev. Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediyıldız), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 2013.

ÇAĞLAYAN, K. Tuncer, “İngiliz Konsolosluk Belgelerinde Sinop (1841-1842)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2015.

ÇAVDAR, Necati; Karcı, Erol, “XIX Yüzyıl Sonları – XX Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi ile Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Kış 2016.

ÇETİN, Emrah, “Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları ve Cihan Münakalatına Nazaran Vaziyeti İsimli Eseri Üzerine Notlar”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Mart 2014.

_____, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Anadolu'da Karayolu Ulaşımı*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 2017.

ÇETİN, Osman, “İskânlarla Anadolu'nun Türk Vatanı Hâline Gelmesi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.VI, Ankara 2002.

ÇİMEN, Adnan, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14/3, Ankara 2012.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

DARKOT, Besim, “Sinop”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C. X.

DAŞÇIOĞLU, Kemal, “Sürgün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXVIII.

_____, *İskân, Suç ve Ceza Osmanlı’da Sürgün*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.

DEMİREL, Muammer, “Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan Sonra)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40, Erzurum 2009.

DEMİRKAYA, Fulya Üstün, Tuluk Ö.İ., "Eflatun'un 'Kurbağa'sı Sinope'den Sinop'a: Kaynaklara Göre Sinop Kentinin Fiziksel Gelişimi", *Metu Journal Of The Faculty Of Architecture*, vol.29, no.1, 2012.

DENİZ, İsmail, *Amazon Sinop (Bir Sinop Monografisi)*, Çatı Kitapları, İstanbul 2012.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2015.

DİNÇKOL, A.M.– YAKAR, J., “Nerik Şehrinin Yeri Hakkında”, *Belleten*, C. XXXVIII, 1974.

DOONAN, Owen P., *Sinop Landscapes – Exploring Connection In A Black Sea Hinterland*, Philadelphia 2004.

EBÛ ABDULLAH MUHAMMED İBN BATTÛTA TANCÎ, *İbn Battûta Seyahatnâmesi I*, (çev. A. Sait Aykut), YKY, İstanbul 2004.

EFE, İsmail, *Sinop Tarihi (Türk Hakimiyetine Girişinden Cumhuriyet’in İlanına 1214-1923)*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2018.

EKİNCİ, İlhan, “Karadeniz’de Ayanlar ve Denizcilik”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2013.

- ERDOĞDU, M. Akif, *On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırlar*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1999.
- ERSOY, Tolga, *Sinop'un Hanı Sinop Hapishanesinin Tarihi ve Edebiyattaki Yeri*, Sorun Yayınları, İstanbul 1997.
- ERTAŞ, M. Yaşar, "Osmanlı Seferlerinde Olağandışı Bir Kışlak: Kastamonu", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Ankara 2005, S. 18, C. XXVIII.
- EROĞLU, Süreyya, AKHAN, A. Alev Direr, "Seyahatnamelerde Sinop", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 – 1, Ankara 2013.
- ERÜNSAL, İsmail E., "Kütüphane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXVII.
- ERZEN, Afif, "Sinop Kazısı 1953 Yılı Çalışmaları", *TAD*, VI. C. I, Ankara 1956.
- ESEMENLİ, Deniz, "Sinop İli Türk Dönemi Mimarisi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1990.
- EYİCE, Semavi, "Çeşme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VIII.
- FAROOQHİ, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- _____, Suraiya, "Sinub", *The Encyclopaedia Of Islam*, New Edition (Ed. C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs, G. Lecomte), Leiden Brill 1997, Vol. IX.
- GENCER, Ali İhsan, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, TTK, Ankara 2001.
- GÖKOĞLU, Ahmet, *Paphlagonia (Paflagonya)*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1953.
- GÜLDAL, Fatih, "Fetihten Osmanlılara Kadar Sinop Şehri Tarihi", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.
- GÜLER, İbrahim, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop (İdari Taksimat ve Ekonomik Tarihi)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1992.
- GÜRAN, Tevfik, *19. Yüzyıl Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998.

- GÜRBÜZ, Orhan, “Sinop Çevresinde Ekonomik Faaliyetlerin Coğrafi Esasları I”, *Coğrafya Dergisi*, S. 8, İstanbul 2000.
- HAMMER, Joseph, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (çev. Mehmed Ata), (hzl. Mümin Çevik, Erol Kılıç), C. I, Sabah Yayıncılık, İstanbul 1992.
- HERODOTOS, *Tarih*, (çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- HİLMİ, Hüseyin, *Sinop Kitabeleri*, Sinop Matbaası 1339-1341.
- HUT, Davut, “Doğu Karadeniz’de Geleneksel Dokumacılık: Rize Keten Bezi (Feretiko), ve Sosyo-Ekonomik Etkileri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi (TKİD)*, S. 24, İstanbul 2010.
- İŞİN, M. Akif, “Sinop Bölgesi Yüzey Araştırması”, *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1990.
- İBNİ BİBİ, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, (çev. M. Nuri Gencosman), Uzluk Basımevi, Ankara 1941.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim”, *Osmanlı Uygarlığı (Haz. Halil İnalçık ve Günsel Renda)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2003.
- İLGÜREL, Mücteba, “Eşkîya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XI.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Kıyafet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXV.
- _____, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXVIII.
- _____, “Nâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXII.
- KAHRAMAN, Seyit Ali– Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, C. I K. I, YKY, İstanbul 2003.
- KARACA, Ali, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.
- _____, Ali, “Şâkir Paşa”, *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010.
- KARACA, Şahika, “Şemsettin Sami ve Kadınlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V. 3, I. 13, 2010.

- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997.
- _____, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri)*, C. V, TTK, Ankara 2007.
- _____, *Selim III'ün Hattı Hümayunları (Nizam-ı Cedit)*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 1988.
- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- KAYMAZ, Nejat, *Pervâne Süleyman (13. Yüzyılın İşbirlikçi Emiri Muînüddin Süleyman)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.
- KELEŞ, Bahattin, “Anadolu’da Kara ve Deniz Yolları Üzerinde Gelişen Bazı Önemli Ticaret Merkezleri (Antalya-Kayseri-Sivas-Sinop ve Samsun)”, *International Journal of Social Science*, S. 68, Yaz 2018.
- KESİK, Muharrem, “Pervaneoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXIV.
- _____, Muînüddin Süleyman Pervâne, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXI.
- KILIÇ, Serap Özkan, *Pers Hâkimiyeti Altında Batı Anadolu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011.
- KIRMIZI, Abdülhamit, *Abdülhamit'in Valileri (Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908)*, Klasik Yayınları, İstanbul 2007.
- KİLİ, Suna, Gözübüyük, A.Şeref, *Türk Anayasa Metinleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- KOCA, Yasemin Nemlioğlu, “19. Yüzyılda Trabzon Limanı: Seferler, Tüccarlar, Mallar”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 49, Bahar 2016.
- KOÇ, Yunus, “Nüfus (Osmanlı Dönemi)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXIII.
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK, Ankara 1991.
- KOMMENA, Anna, *Alexiad (Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Kommenos Dönemi'nin Tarihi)*, (çev. Bilge Umar), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996.

- KÖKSAL, Osman, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları, *OTAM*, S. 19, Ankara 2006.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VIII. Dizi, Ankara 1991.
- KURAT, Akdes Nimet, *IV-XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları, Sayı:182, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972.
- KURT, Songül Keçeci, *Osmanlı Devleti'nde Kadın Eğitimi Haremden Mektebe*, Hazine Yayınları, İzmir 2011.
- KURU, Alev Çakmakoglu, *Sinop Hapishanesi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.
- KÜPELİ, Özer, “Osmanlı Devleti'nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dair”, *Osmanlı İktisat* 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- KÜSKÜ, Fırat, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Sinop Sancağı: İdari, İktisadi ve Demografik Yapıya Dair Tespitler”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu 5-7 Ekim 2018*, Bildiriler Kitabı, C. II, Sinop 2018.
- LÜTFİ, *Tarih-i Lütfi*, C. III, Matbaa-i Amire, İstanbul 1292.
- MEMİŞ, Ekrem, “M.Ö. 2. Binyılda Hitit-Gaşka Münasebetleri”, *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1990.
- ORTAYLI, İlber, “Millet (Osmanlılarda Millet Sistemi)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXX.
- _____, *İmparatorluğun En uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- _____, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara 2018.
- ÖDEN, Zerrin Günel, “İsfendiyar Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXII.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, “Mutasarrıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXI.
- ÖZ, Mehmet, “Sinop”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XII.

- , “Tahrir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXIX.
- ÖZCAN, Besim, *Rus Donanmasının Sinop Baskını*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 1990.
- ÖZCAN, Koray, “Anadolu’da Ortaçağ Lojistik Merkezleri Selçuklu Liman Kentleri”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2017.
- ÖZCAN, Selim, “XIX. Yüzyılın Ortalarında Sinop’taki Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, C. XXX, S. 30, Ankara 2011.
- ÖZCAN, Tahsin, “Pazar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXIV.
- ÖZEKMEKÇİ, M. İnanç, “Modern Devlet ve Tıp: II. Abdülhamid Döneminde Frengi İle Mücadele”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S. 10, 2012.
- ÖZTÜRK, Cemil, “İdadi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXI.
- _____, Cemil, “Rüşdiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXV.
- ÖZTÜRK, Sevcan, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2014.
- PARLAKOĞLU, Gizem, “II. Abdülhamit Dönemi Hapishanelerinin Genel Özellikleri ve Uygulamaları”, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mardin 2018.
- PEACOCK, Andrew C.S., “Sinop: A Frontier City in Seljuq and Mongol Anatolia”, *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 16, Brill, Leiden 2010.
- PEKMEZCİ, Bayram Ali, *Sinop’da Medfun Şeyh Mahmud Kefevi*, Eldim Ofset Yayınevi, İstanbul 1991.
- RAMSAY, W.M., *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960.
- REDFORD, Scott, *İktidar İmgeleri (Sinop İçkalesindeki 1215 Tarihli Selçuklu Yazıtları)*, (çev. Barış Cezar), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

- SAİD, Mehmed, *Türkiye 'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası - Sinop Sancağı*, Öğüd Matbaası, Ankara 1922.
- SAKAOĞLU, Necdet, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası (1907-1908)*, Denizbank, İstanbul 2007.
- SAMİ, Şemseddin, *Kamus-i Türki (Latin Harfleriyle)*, (hızl. Raşid Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal), İdeal Yayıncılık, İstanbul 2015.
- _____, *Kadınlar*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 1996.
- _____, *Kâmusu'l-A'lam*, C. IV, Mihran Matbaası, İstanbul 1311.
- SARIKÖSE, Selma Turhan, *XIX Yüzyılda Çukurova 'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2013.
- SARIYILDIZ, Gülten, *Sicill-i Ahval Komisyonu 'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*, Der Yayınevi, İstanbul 2014.
- SAYDAM, Abdullah, "Mütercim Rüşdi Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 202-203.
- SERTOĞLU, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. VI, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 2011.
- SEVİN, Veli, *Anadolu 'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 2019.
- Sinop Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, *Her Yönüyle Sinop*, Sinop Valiliği Yayınları:10, İstanbul 1992.
- SOLAK, Emin, *Candaroğulları Beyliği Döneminde Sinop*, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sinop 2017.
- STRABON, *Geographika – Antik Anadolu Coğrafyası*, (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- ŞANAL, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, Yıl: 2003/1.
- ŞEN, Ömer, *Osmanlı Panayırları (18.-19. Yüzyıl)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996.

- ŞENCAN, Elif Evrim, *Seyahatnamelere Göre XVII. Yüzyılda Karadeniz Çevresinde Günlük Hayat*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.
- TANRIBUYURDU, Gülçin, “Beyani’nin Sinop Şehrengizi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2016.
- TARHAN, M. Taner, “Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. I, Ankara 2002.
- TAŞDEMİR, Mehmet, “Karadeniz Bölgesinde Kendir-Keten Üretimi ve Kullanım Alanları (XV. yy. sonu XVII. Yüzyılın ilk yarısı)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi (TKİD)*, S. 8, İstanbul 2003 Bahar.
- TEMEL, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi İle Mücadele”, *Türkler*, C. XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- TEPEYRAN, Ebubekir Hâzım, *Hatıralar*, Pera Turizm Yayınları, İstanbul 1998.
- TEVFİK, Ali, *Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, Kasbar Matbaası, C. III, İstanbul 1318.
- TURAN, Osman, “Keykubad I”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C. VI, İstanbul 1988.
- _____, *Selçuklular Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969.
- TÜRKER, Fatma, *Sinop Seyyid Bilal Türbesi Haziresindeki Mezar Taşları*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2011.
- ULUS, İsmail, *Açıklamalı Sinop Kitabeleri*, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- UMAR, Bilge, *Türkiye’de Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 1937.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 1988.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 1988.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, “Sinop’ta Candar Oğulları Zamanına Ait Tarihi Eserler”, *Türk Arkeoloji Dergisi (TAD)*, S. 5, İstanbul 1949.

_____, “Sinop’ta Selçukiler Zamanına Ait Tarihi Eserler”, *TAD*, V, Ankara 1949.

ÜNAL, Mehmet Ali, “XVI – XVIII. Yüzyıllarda Sinop Tersanesi”, *XIV. Türk Tarih Kongresi (9-13 Eylül 2002)*, C. II, K. 2, Ankara 2002.

_____, *Osmanlı Devrinde Sinop (XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Sinop Kâzası)*, TTK, Ankara 2014.

_____, “XV-XVI. Yüzyıllarda Sinop Kazasında Üretim”, *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri – 2*, Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2010.

ÜSTÜN, Fulya, *Tarihsel Kaynaklara Göre Sinop Şehrinin Fiziksel Gelişimi (Antik Dönemden 19. Yy. Sonuna Kadar)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2008.

WATSON, Andrew Murray, “Tarım”, *DİA*, C. XXXIV.

XENOPHON, *Anabasis – Onbinlerin Dönüşü*, (çev. Tanju Gökçöl), Hürriyet Yayınları, İstanbul 1974.

YAĞIZ, Oya, “Sinope (Sinop) Sikkeleri”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, S. 277, Ocak 2017.

YAKUPOĞLU, Cevdet, *İsfendiyar Bey ve Zamanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999.

YAŞAYANLAR, İsmail, *Sinop, Samsun ve Trabzon’da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2015.

_____, “Tanzimat Döneminde Sinop Limanını Hinterlanda Bağlayan Modern Yol Ağının Tesisi”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 12, 2015.

_____, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2017.

YAVUZ, Yılmaz, *Sinopeli (Sinova-Sinope-Sinop)*, Akis Kitap, İstanbul 2017.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Osmanlı Toplumunu”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C. I, Yıldız Matbaacılık, İstanbul 1994.

YILDIRIM, Nuran, “Tersane-i Amire Fabrikalarında Tebhir Makinesi/Etöv Üretimi ve Kullanımı”, *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu Bildirileri*, 22-23 Mayıs 2003, (Ed. S.F. Güncüoğlu), Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

YILDIZ, Gültekin, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi, İstanbul 2012.

YILMAZ, Cevdet, “Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. XIV, S. 22, 2009.

YILMAZ, Mehmet Serhat, “II. Meşrutiyet Öncesi Kastamonu’da Bir Ayaklanma Girişimi (1906)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 30, Yaz 2011.

YILMAZ, Recep, *852, 853, 854 Numaralı Nüfus Defterlerine Göre Boyabat Nüfusu*, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sinop 2018.

YINANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944.

Yurt Ansiklopedisi (Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını), “Sinop”, C. IX, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982-1983.

YÜCEL, Yaşar, “Candar-Oğlu Çelebi İsfendiyar Bey”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 2, C. II, Ankara 1967.

_____, “Candaroğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VII.

_____, “Kastamonu’nun İlk Fethine Kadar Osmanlı – Candar Münasebetleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 1, C. I, Ankara 1993.

ZACHARİADOU, Elizabeth, *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi III*, (çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

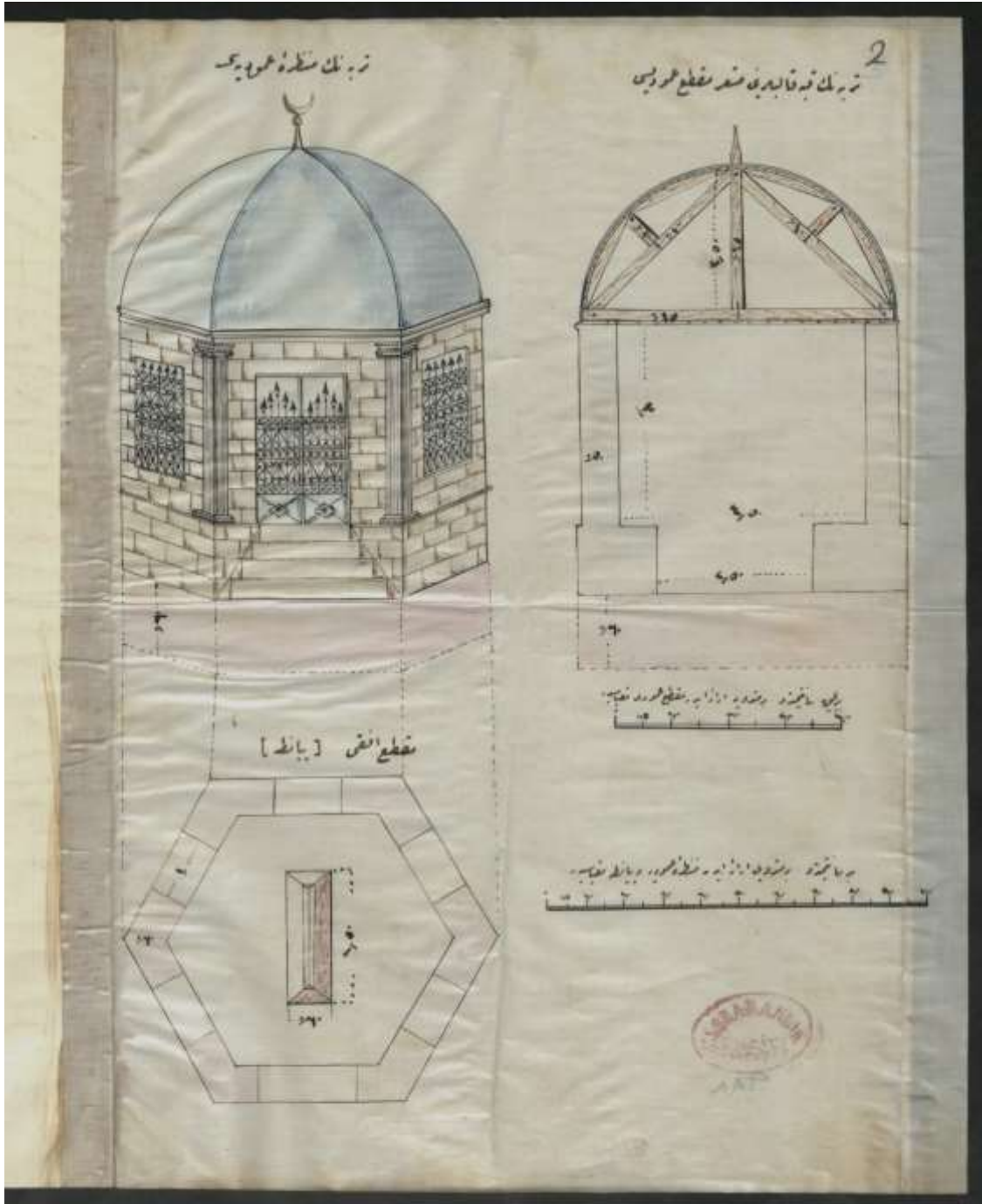

EKLER

EK – 1

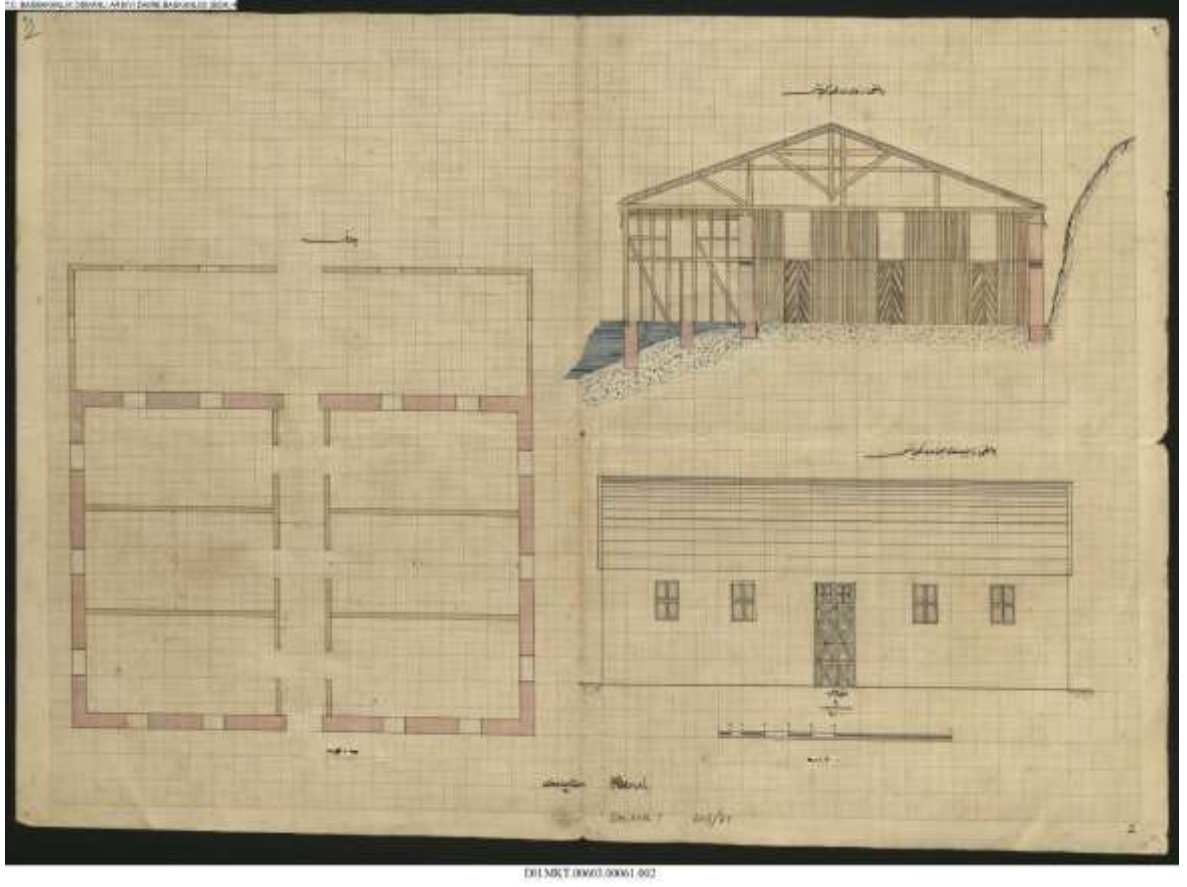
Sinop Hapishanesi ile ona bağılı bulunan Karakolhane ve çamaşırhanenin resimleri. (BOA, Plan Proje Kroki, Plan – Projeler (PLK.p.), 4630.)

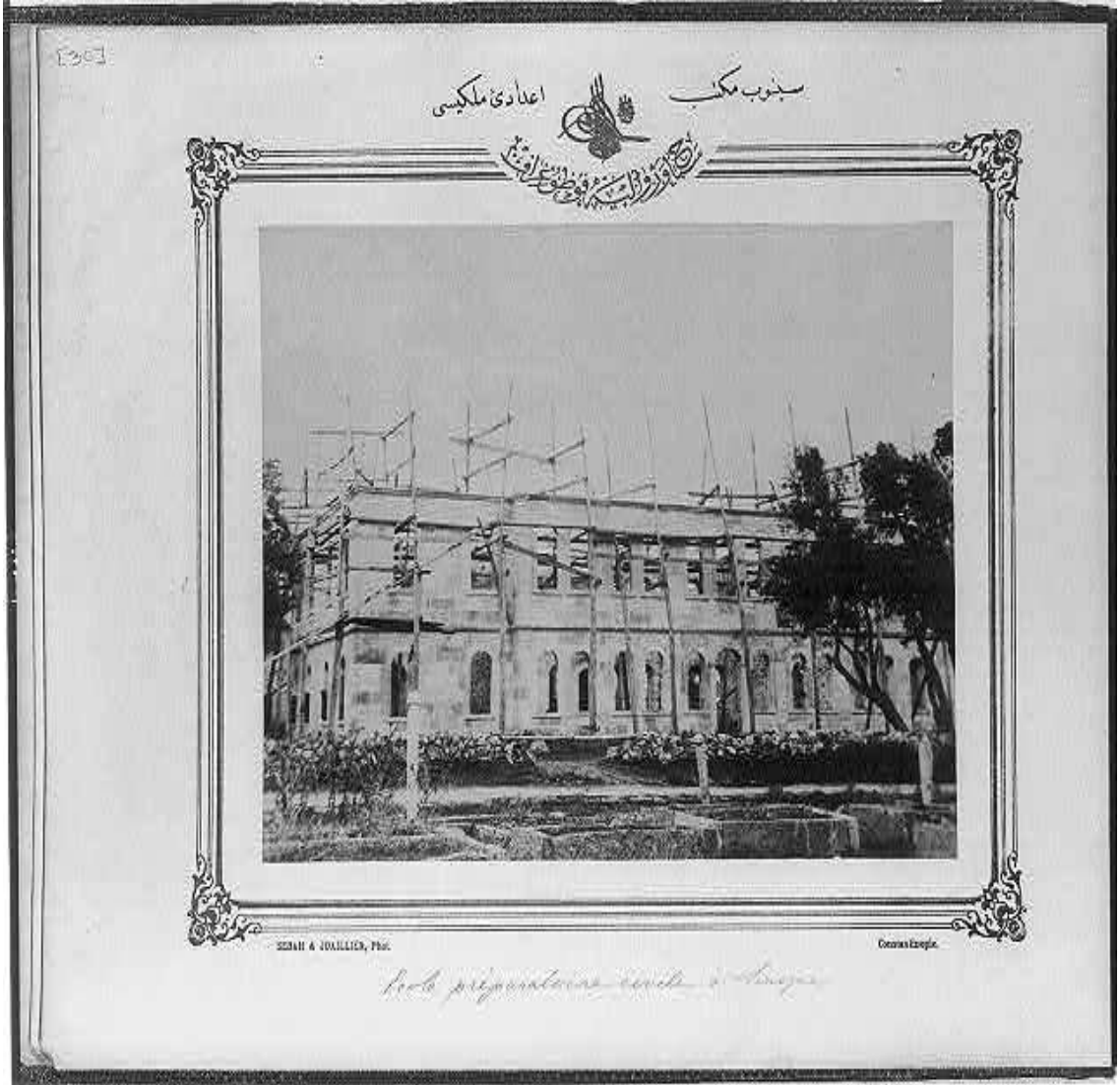
Y.PRK.TNF.00006.00055.002

Yaver-i Ekrem ve Anadolu Vilayetleri Umumi Müfettişi Yozgatlı Çapanoğlu Müşir Ahmet Şakir Paşa'nın Sinop'ta bulunan kabri üzerine inşası planlanan türbe. (BOA, Y..PRK.TNF, 6/55 01 B 1317/05 Kasım 1899.)

EK – 3

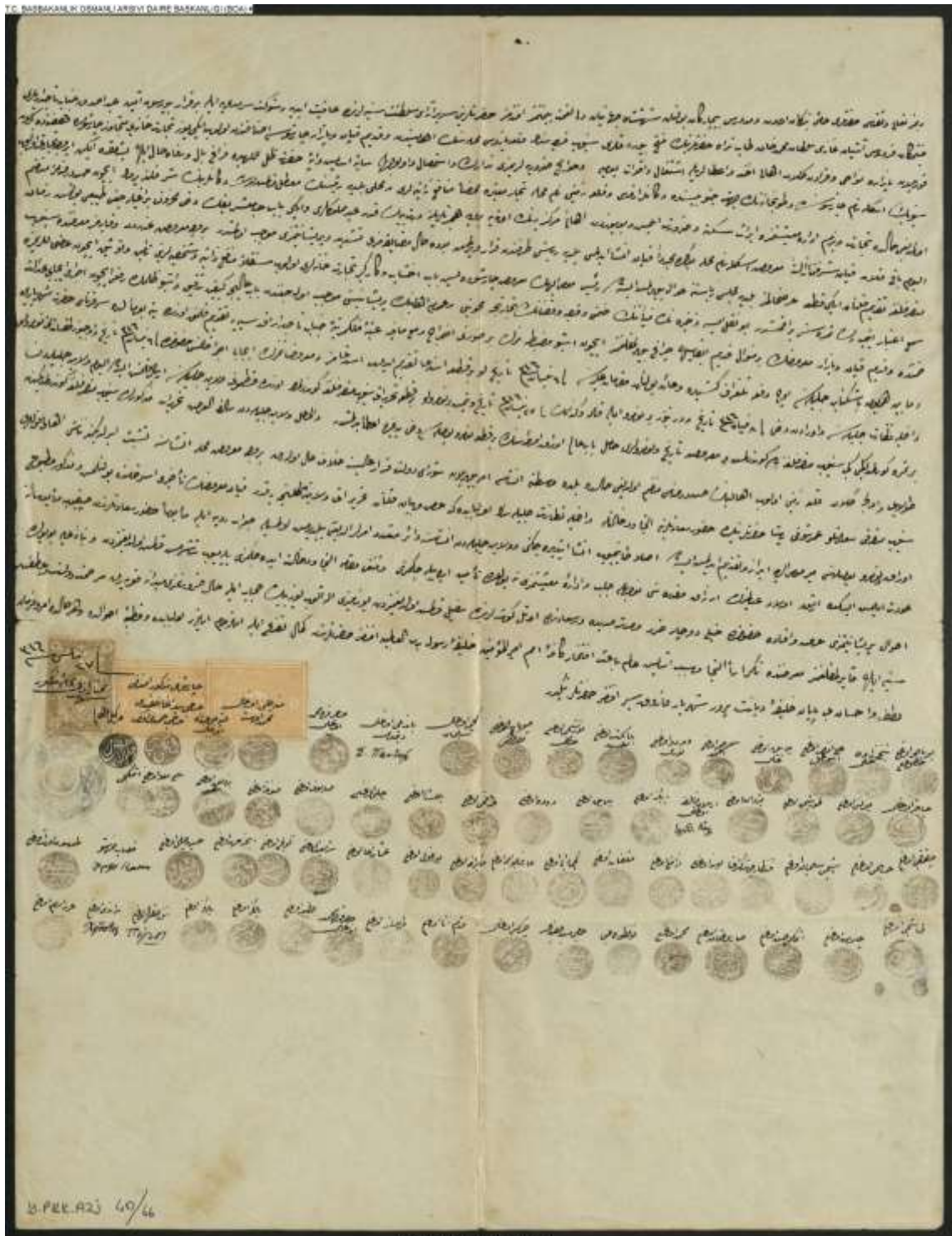
Sinop limanından Dersaadet'e gönderilen balıkların çarşıda dükkân aralarında salamura yapıldığının öğrenilmesi üzerine, limanda salamura yapımına has bir balıkhane inşa edilmesi için çizilen balıkhane projesi. (BOA, DH. MKT, 603/61 26 B 1320/29 Ekim 1902.)

Sinop sancağında bulunan tek idadi olan, Sinop Mekteb-i İdadisi'nin henüz inşa halindeyken çekilmiş bir fotoğrafı. (Abdul-Hamid II Collection, Library of Congress)

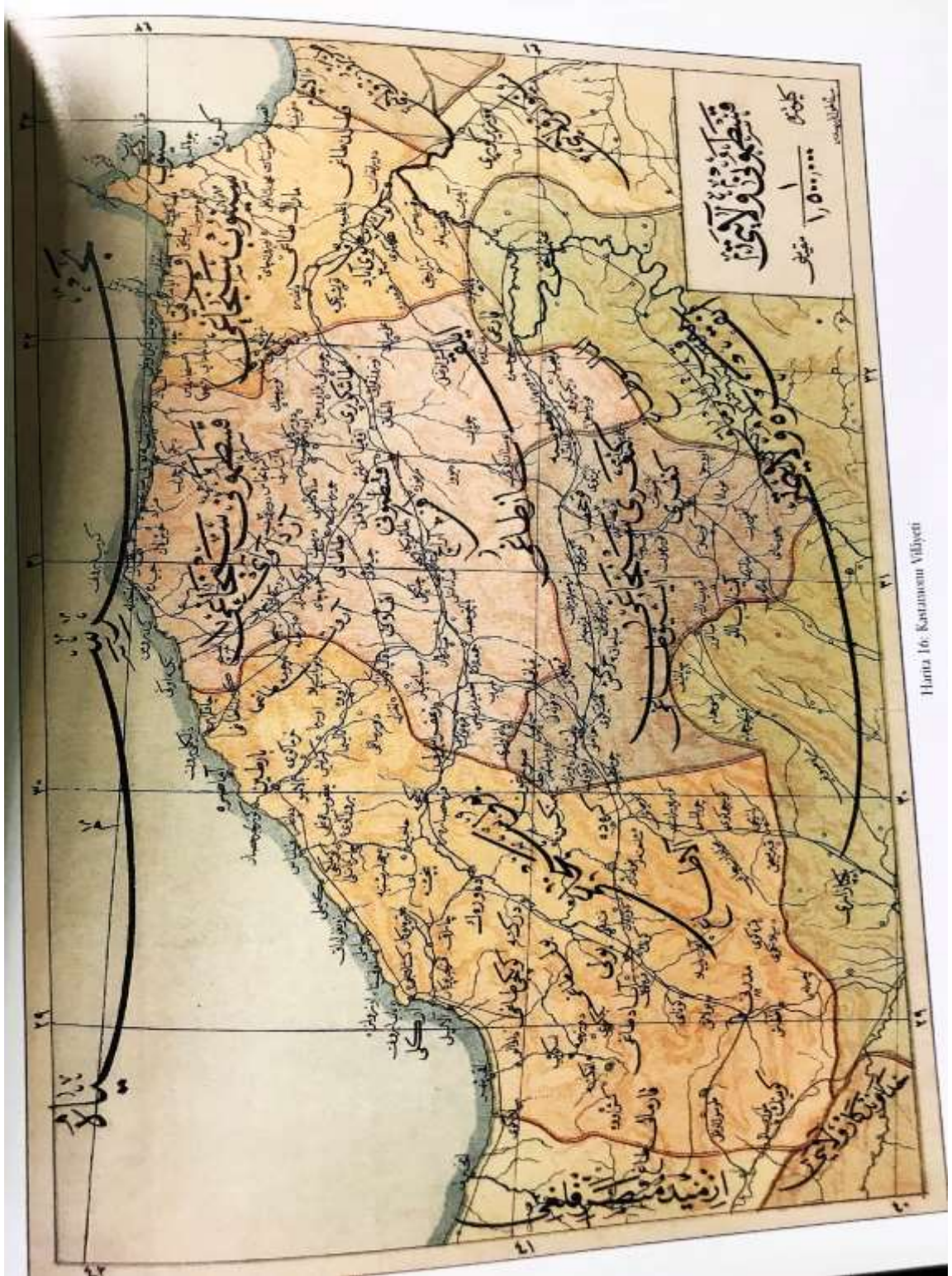
Sinop Mekteb-i İdadi'si şakirdanına ait fotoğraf. (Abdul-Hamid II Collection, Library of Congress)

Sinop kazasında belediye reisinin çarşılarını yıktırma kararı alması üzerine çarşı esnafının şikâyeti. (BOA, Y..PRK.AZJ. 40/6 26 B 1306/28 Mart 1889.)

II. Abdülhamid döneminin başlarında (1881-1882) Sinop sancağını ve komşusu olan sancak/vilayetleri gösterir harita. (Kastamonu Vilayeti Sâlnamesi, Def'a 13, sene 1298, s. 190.)

Harita 16: Kastamonu Vilayeti

Kastamonu Vilayeti ve bağılı bulunan sancakları gösterir harita. (BİNBAŞI M. Nasrullah – Kolağası M. Rüşdü – Mülazım M. Eşref, *Osmanlı Atlası (XX. Yüzyıl Başları)*, (hızl. Rahmi Tekin, Yaşar Baş), Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.)

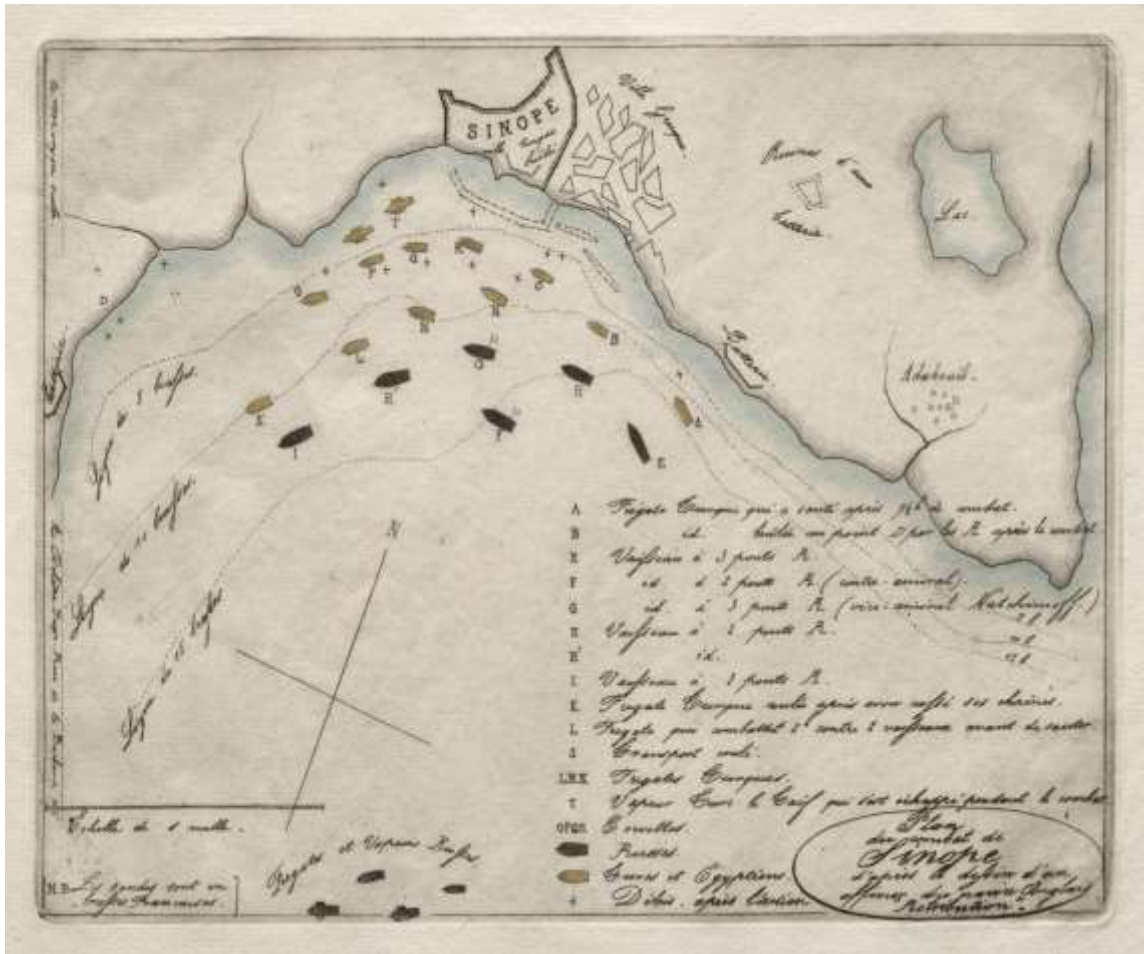
EK – 11

Yozgatlı Çapanoğlu Müşir Ahmet Şakir Paşa'nın kabri.

<http://akkentolcay.blogspot.com/2010/07/134-musir-ahmet-sakir-pasa.html> (Erişim

Tarihi: 13.06.2019)

30 Kasım 1853 tarihli Sinop Baskını'nı gösterir Fransız haritası. (Charles Meryon - Map of the Battle of Sinope, 1853, The Cleveland Museum of Art, The Milton Curtiss Rose Collection in memory of Evelyn Curtiss Rose)